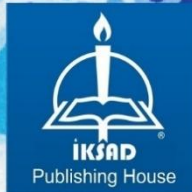

Kendi Kaleminden Mısırlı Divan Şairi
Ayşe İsmet Teymûrî

(Divan Mukaddimesi inceleme - sözlük)

Dr. Abuzer KALYON

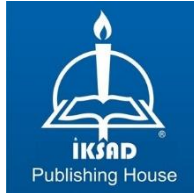
Kendi Kaleminden Mısırlı Divan Şairi

Ayşe İsmet Teymûrî

(Divan Mukaddimesi inceleme - sözlük)

Dr. Abuzer KALYON

DOI: <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.17927997>

Copyright © 2025 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2025©

ISBN: 978-625-378-449-2

Cover Design: İbrahim KAYA

December / 2025

Ankara / Türkiye

Size: 16x24cm

Ön Söz

Tarihin en eski devirlerinden itibaren Mısır, pek çok kavim ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Nil Nehri'nin geçtiği bu önemli coğrafya Giza Piramitleri ve Krallar Vadisi gibi büyüleyici eserleriyle dünya kültür tarihinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İdare merkezi Kahire'de olan dünyaca ünlü el-Ezher eğitim müesseseleri asırlardır kesintisiz bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir.

Arap dünyasının siyasi lideri konumundaki Mısır, sadece İslam ülkelerinin ilim ve kültür çevrelerinde değil; Mısır'ı az çok bilenlerce umumi bir ifadeyle “Ummu'd-dünya” yani “dünyanın annesi” olarak tanınmaktadır.

El – Ezher'e Türkiye'den de özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren pek çok genç, İslâmî eğitim almak üzere gitmiştir.

Türkiye'nin baskıcı ve anti-demokratik dönemlerinden biri olan 28 Şubat sürecinde, başörtüsü yasağı ve İmam-Hatip Lisesi mezunlarının İlahiyat Fakülteleri dışındaki yükseköğretim programlarına girişlerinde uygulanan kısıtlar gibi engellemeler sebebiyle on binlerce öğrenci eğitimlerini tamamlayamamıştır. Bu gençlerin bir kısmı üniversite tahsili için Mısır'a gitmiştir. Mısır el-Ezher Üniversitesi Türkiye'den kendilerine gelen mağdur gençlere kapılarını açarak akademik eğitim imkânı sağlamıştır.

Türkiye'den pek çok önemli şahsiyet de siyasi baskılar ve sürgünler nedeniyle Mısır'a gitmiş ve burada eserler vermiştir. Milli şairimiz Mehmed Akif Ersoy, gönüllü sürgün hayatını Kahire'de geçirmiştir. Son Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi ve ailesi sürgün yıllarını Mısır'da tamamlamıştır. Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey şiirlerinin mühim kısmını Mısır'da kaleme almıştır. İbrahim Sabri'nin *Mısır Dâneleri* isimli eserinin şiirler kısmı, Ekmeleddin İhsanoğlu, Filiz Kalyon ve Abuzer Kalyon tarafından; şairin tarihi piyesi *II. Cem* de Ekmeleddin İhsanoğlu'nun takdim yazısıyla Filiz – Abuzer Kalyon tarafından neşredildi.

Mısır Millî Kütüphanesi (Dârü'l-Kütübü'l-Kavmiyye)'de Türk dilli binlerce el yazması eser muhafaza edilmektedir. Kutadgu Bilig'in dünya kütüphanelerinde bulunan üç nüshasından biri de bu kütüphanede yer almaktadır.

Mısır'ın Osmanlı idaresi döneminde Türkçe, özellikle Kahire sarayında önemli bir yer tutmuş; ülkede Türkçe telif eserler veren şahsiyetler yetişmiştir. İşte bu şahsiyetlerden biri de Aîşe İsmet Teymûrî'dir. Arapça, Türkçe ve Farsçaya bu dillerde eserler verecek kadar vâkıf olan Ayşe İsmet Hanım, 123 yıl önce vefat etmiş olmasına rağmen mücadelesi, yazdıkları ve fikirleriyle günümüzde de gündemdedir.

Ayşe Teymûrî Hanım, yaşadığı devrin hemen sonrasından günümüze kadar yapılan araştırma ve değerlendirmelere konu olmuştur. Hakkında yapılan araştırmalardan Mey Ziyâde'nin kaleme aldığı *Şâiretü't-Tâli'a Aîşe Teymûrî* kitabı mühim bir aşama olmuştur.

Uluslararası sahada Ayşe İsmet Teymûrî hakkında Pittsburgh Üniversitesi'nden Hanan El-Halawany değerli çalışmalar yapmıştır. Washington DC'deki Howard Üniversitesi'nde uzun yıllar siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler hocalığı yapıp aynı zamanda Ortadoğu'da toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla dikkat çeken Mısır asıllı Mervat F. Hatem'in; *Gender and Nation-Building in Nineteenth-Century Egypt: The Life and Works of 'A'isha Taymur* (Palgrave Macmillan, 2011) isimli eseri, "*XIX. Yüzyıl Mısır'ında Edebiyat, Toplumsal Cinsiyet ve Ulus İnşası: 'A'isha Taymur'un Hayatı ve Eserleri*" (Palgrave Macmillan, 2011) kitabı Ayşe Teymûrî ve fikirlerinin toplumsal olarak değerlendirilmesi açısından dikkate değerdir. Ayrıca Kahire Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Hala Kamal'ın yayınları dikkat çekicidir. Kamal, yayın çalışmalarında Aîşe Teymûrî'yi özellikle Mısır'daki kadın hareketlerine yön veren öncü kimliği ile değerlendirmiştir.

Türkiye'de M. A. Yekta Saraç'ın 1995 senesinde neşrettiği "Türk Edebiyatının Mısır'da Unuttuğu Bir Şair: A'îşe İsmet Teymûr" isimli makalesi Teymûrî'nin ilim âlemine tanıtılması hususunda mühim bir yere sahiptir.

Mısır'daki Türk kültürel varlığının bilinmesi hususunda Ekmeleddin İhsanoğlu'nun büyük emeklerle neşrettiği *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları* isimli eseri sahaya tanınmamız açısından fevkalade mühim imkanlar sağlamıştır. İhsanoğlu, bu eserinde Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere Mısır'daki Türk tarih ve kültür hayatını değerlendirmiş ve Ayşe İsmet Teymûrî Hanım'a da dikate değer şekilde yer vermiştir.

Mısır ve Türkiye başta olmak üzere Avrupa ve Amerika'da yapılan akademik çalışmalar ve neşriyatlar, Ayşe Teymûrî araştırmalarının giderek genişlediğini göstermektedir. Biz de bazı çalışmalarımızı Ayşe İsmet Teymûrî ekserinde yürütmüş ve ilk olarak *Türkçe Divanı*'nı neşretmiştik. Şu anki çalışmamız, 2013 yılında tarafımızdan yayımlanan *Divan Şiirinin Nil'deki Sesi: Ayşe Teymûrî Divanı*'nda yer alan mukaddime kısmına dayanmaktadır.

Çalışmada, Ayşe İsmet Hanım ve ailesi hakkında kısa bilgiler verdik. Mukaddime metniyle alakalı önemli notlar ekleyerek orijinal metin tahlillerinden hareketle kısa açıklamalar mahiyetinde tespitlerimizi ifade ettik. Metnin günümüz Türkçesine aktarımını gerçekleştirdik. Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan orijinal metnin dokusunu korumak amacıyla, sadeleştirmede gereksiz açıklamalardan kaçındık. Metindeki edebî sanatları (tamamını değil; belirgin mahiyette olanları) orijinal örnekleriyle birlikte kısa açıklamalar ekleyerek sunduk. Metnin ihtiva ettiği Arapça-Farsça kelimelerin günümüz Türkçesi ile karşılıklarını verdik.

Mukaddimeden hareketle şu tespitleri ifade etmemiz mümkündür.

- 14 sayfalık metin, klasik Osmanlı edebiyat geleneğinde nadir görülen bir biçimde, kadın bilincinin yazıya dönüşme serüvenidir.
- Metnin yapısı “belâgatlı”, duygusal olarak da annesi tarafından edebiyattan uzaklaştırılmaya çalışılan bir “kız evlat” portresini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, genç yaşta evlenip anne olan Ayşe İsmet Hanım için bir “anne duası” niteliği taşır. Edebî olarak ise metin, “kadın kaleminin meşruiyet manifestosu” mahiyetindedir.

Çalışma, Osmanlı edebiyatının geç dönem kadın şairlerinden sayılan Ayşe Teymûrî'nin otobiyografik nitelikli uzun metninden hareketle, yazarın kendi hayat serüveninin özellikle edebiyat dünyasına intikali ve acılarını yapısal, tematik ve söylemsel düzeylerde çözümlemeyi amaçlamaktadır. Metin hem bir hatıra hem de otobiyografi örneği olarak kişisel hafızayı estetik bir söylem biçimine dönüştürür. Anlatının zaman kurgusu, benlik inşası, anlatı estetiği ve duygusal yapısı incelenmiş; Teymûrî'nin bireysel ve toplumsal cinsiyet bağlamında sesini kurma biçimi değerlendirilmiştir. Bulgular, klasik belagat unsurlarının (teşbih, istiare, telmih, tezat vb.) bilinçli bir şekilde kullanılarak kadın öznelerinin manevi ekseninde yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Çalışmanın ekler kısmında Mısır, Ürdün ve Fas'ta Aişe Teymûrî isminin yaşatıldığı cadde ve mekânlara ait bazı fotoğraflar yer almaktadır. Fotoğrafların olduğu mekânlardan Ürdün'ün başkenti Amman'daki Aişe Teymûrî caddesi hakkında değerli dostumuz Mahir el-Kasajî bizi bilgilendirdi. Caddeyi kendisi ile birlikte gezdik. Mahir ayrıca İrbid'in Koura bölgesinde yer alan Aişe Teymûrîye isminin verildiği devlet okullarından iki üniteyi fotoğrafladı. Fas'ta Aişe Teymûrî ismini taşıyan eğitim kurumu hakkındaki bilgiyi de bize Mahir'in eşi Hanan Abed Hanımefendi aktardı, el-Kasajî ailesine teşekkür ediyoruz.

Tüm çalışmalarında olduğu gibi, bu çalışmada da desteğini gördüğüm sevgili eşim ve meslektaşım Doç. Dr. Filiz Kalyon'a, çocuklarım Enis ve Esat'a, gelinim Dr. Merve'ye teşekkür ediyorum.

Dr. Abuzer KALYON
Kasım 2025 Ürdün

Preface¹

From the earliest periods of history, Egypt has hosted numerous peoples and civilizations. This important geography through which the Nile River flows, with its fascinating monuments such as the Giza Pyramids and the Valley of the Kings dating back to the Pharaonic era, constitutes an indispensable part of the world's cultural history. The world-renowned al-Azhar educational institutions have continued their educational and instructional activities uninterrupted for centuries.

Egypt, regarded as the political leader of the Arab world, is known not only within the scholarly and cultural circles of Islamic countries but also, in a general expression used by those who are at least somewhat familiar with Egypt, as *Umm al-Dunyâ*, that is, “the Mother of the World.”

Al-Azhar, Egypt's world-famous educational institution, is also a well-known university in Turkey. Especially since the early years of the Republic, many young people from Turkey have gone to al-Azhar to receive Islamic education.

During the February 28 process, one of Turkey's repressive and anti-democratic periods, tens of thousands of students were unable to complete their education due to obstacles such as the headscarf ban and the coefficient system applied to graduates of Imam Hatip High Schools when entering higher education programs outside the Faculties of Theology. Some of these young people went to Egypt for university education. Al-Azhar University in Egypt opened its doors to these disadvantaged young people coming from Turkey and provided them with opportunities for academic education.

Many important figures from Turkey also went to Egypt due to political pressures and exile and produced works there. The national poet Mehmed Akif Ersoy spent eleven years of his life in Cairo. One of the last Ottoman Shaykh al-Islâms, Mustafa Sabri Efendi, and his family completed their years of exile in Egypt. Mustafa Sabri Efendi's son, İbrahim Sabri Bey, wrote most of his poems in Egypt and gave his work the title *Mısır Dâneleleri*. The poetry section of İbrahim Sabri's *Mısır Dâneleleri* was published by Ekmeleddin İhsanoğlu – Filiz Kalyon – Abuzer Kalyon, and the poet's historical play *II. Cem* was published by Filiz – Abuzer Kalyon with a foreword by Ekmeleddin İhsanoğlu.

¹ Because Arab colleagues are also interested in Aîşe Teymûrî and her works and have produced publications on them, we have also provided an English translation of the preface.

Thousands of Turkish-language manuscript works are preserved in the Egyptian National Library (*Dār al-Kutub al-Qawmiyya*). One of the three copies of *Kutadgu Bilig* found in world libraries is also housed in this library.

During the period of Ottoman administration in Egypt, Turkish held an important place, especially in the Cairo palace, and individuals who produced original works in Turkish were raised in the country. One of these figures is Aisha Ismat Taymurî. Although Aisha Ismat Hanım, who mastered Arabic, Turkish, and Persian to the extent of producing works in all three languages, passed away 123 years ago, her struggle, writings, and ideas remain relevant today. We also conducted some of our studies around Aisha Ismat Taymurî and first published her Turkish *Divan*.

The present study is based on the *muqaddima* section included in *The Voice of Divan Poetry on the Nile: The Divan of Aisha Ismat Taymurî*, which we published in 2013.

In this study, we provided information about Aisha Ismat Hanım and her family. By adding important notes related to the text, we conveyed our findings in the nature of brief analyses based on original textual examinations. We rendered the text into modern Turkish. In order to preserve the texture of the original text written in Ottoman Turkish, we avoided unnecessary explanations in the process of simplification. We presented the literary devices in the text (not all, but those of a distinctive nature) together with brief explanations and original examples. We also provided the modern Turkish equivalents of the Arabic and Persian words contained in the text.

While examining the *muqaddima*, we chose to emphasize the following observations:

- The fourteen-page text represents, in a form rarely encountered in the classical Ottoman literary tradition, the journey of women's consciousness being transformed into writing.
- The structure of the text is "rhetorical" (*belâğhatlı*) and emotionally reflects the portrait of a "daughter" who is attempted to be distanced from literature by her mother. At the same time, for Aisha Ismat Hanım, who married at a young age and became a mother, it bears the character of a "mother's prayer." Literarily, the text constitutes a "manifesto for the legitimacy of the female pen."

Based on the autobiographical long text of Aisha Taymurî, who is considered one of the late-period female poets of Ottoman literature, the study aims to analyze the author's own life journey—particularly its transmission into the literary world and her sufferings—at structural, thematic, and discursive levels.

The text transforms personal memory into an aesthetic form of discourse as both a memoir and an example of autobiography. The temporal construction of the narrative, the formation of the self, narrative aesthetics, and emotional structure are examined, and Taymurî's manner of constructing her voice in both individual and social gender contexts is evaluated. The findings show that the female subject is redefined on a spiritual axis through the conscious use of classical rhetorical elements (simile, metaphor, allusion, contrast, etc.).

Aisha Taymurî Hanım has been the subject of research and evaluation from immediately after her lifetime to the present day. Among the studies conducted about her, the book *Shā'irat al-Tāli'a 'Ā'isha Taymūr*, written by May Ziadeh, constitutes an important milestone.

Likewise, in the international arena, the work by Hanan El-Halawany from the University of Pittsburgh and by Mervat F. Hatem—of Egyptian origin, who taught political science and international relations for many years at Howard University in Washington, DC, and is also noted for her studies on gender in the Middle East—titled *Gender and Nation-Building in Nineteenth-Century Egypt: The Life and Works of 'A'isha Taymur* (Palgrave Macmillan, 2011), is noteworthy in terms of the social evaluation of Aisha Taymurî and her ideas. In addition, the publications of Hala Kamal, a faculty member of the Department of English Language and Literature at Cairo University, are remarkable. In her publications, Kamal has evaluated Aisha Taymurî particularly with regard to her pioneering role in shaping women's movements in Egypt. In Turkey, the article titled "A Poet Forgotten by Turkish Literature in Egypt: A'isha Ismat Taymur," published by M. A. Yekta Saraç in 1995, occupies an important place in introducing Taymurî to the scholarly world.

Regarding the recognition of the Turkish cultural presence in Egypt, the work *Turks in Egypt and Their Cultural Heritage*, published with great effort by Ekmeleddin İhsanoğlu, has provided exceptionally important opportunities for us to become familiar with the field and to carry out publications. In this work, İhsanoğlu evaluated Turkish historical and cultural life in Egypt, including the Ottoman period, and also gave notable attention to Aisha Ismat Taymurî Hanım.

Academic studies and publications carried out primarily in Egypt and Turkey, as well as in Europe and America, show that research on Aisha Taymurî is gradually expanding. With this study, in which we analyze and evaluate the *Divan's muqaddima*, we aim to make a new contribution to this body of literature.

In the appendices of the study, there are some photographs of streets and places in Egypt, Jordan, and Morocco where the name of Aisha Taymurî is kept alive. Our dear friend Mahir al-Kasajî informed us about Aisha Taymurî Street in Amman, the capital of Jordan, which is one of the locations where the photographs were taken. We toured the street together with him. Mahir also photographed two units of state schools in the Koura region of Irbid that bear the name Aisha Taymuriyya. Information about the educational institution in Morocco bearing the name Aisha Taymurî was conveyed to us by Mahir's wife, Mrs. Hanan Abed. We thank the al-Kasajî family.

As in all my studies, I would like to thank my beloved wife and colleague, Assoc. Prof. Dr. Filiz Kalyon, who supported me in this study as well, my children Enis and Esat, and my daughter-in-law Dr. Merve.

Dr. Abuzer Kalyon
November 2025, Jordan

İçindekiler

Ön Söz.....	i
Preface / İngilizce Ön Söz.....	v
İçindekiler	ix
AİŞE TEYMÛRÎ HAKKINDA.....	11
Aristokrat ailenin şair-yazar kızı.....	11
Teymûrî ailesi	11
Çocukluğu, eğitimi ve edebiyata yönelişi	12
Evlilik ve kederli yıllar	13
Başlıca eserleri	14
Kardeşi Ahmed Teymûr Paşa'nın yetiştirilmesindeki rolü.....	15
Arap ülkelerinde yaşatılan ismi.....	16
Ayşe Teymûrî'nin otobiyografik anlatısının yapısal çözümlemesi	18
I. Genel çerçeve	18
II. Anlatıcı ve özne.....	19
III. Tematik yapı	19
IV. Üslup ve dil yapısı	20
V. Otobiyografik hususiyetler.....	20
VI. Yapısal ve anlamsal bütünlük.....	21
Divan mukaddimesi inceleme - sözlük.....	22
Kaynakça.....	132
Ekler.....	136

AİŞE TEYMÛRÎ HAKKINDA

Aristokrat ailenin şair-yazar kızı

Ayşe İsmet Hanım (Ayşe Teymûrî), XIX. yüzyıl Mısır entelektüel hayatında hem Arapça hem Türkçe eserleriyle güçlü bir yer edinmiş, üç dilde (Arapça–Türkçe–Farsça) şiir yazabilen nadir kadın şahsiyetlerdendir. Edebî kişiliği kadar mensup olduğu aile ile de dikkat çekmektedir. Teymûrî ailesi, kültürel, idari ve entelektüel katkılarıyla modern Mısır'ın özellikle ilmi ve kültürel olarak şekillenmesinde belirgin rol oynamıştır.

Teymûrî ailesi

Meşhur bir aileye mensup olan Ayşe Teymûrî'nin dedesi Muhammed Kâşif, Muhammed Teymûr bin İsmail bin Ali Kürdî, Fransızların Mısır'dan çıkmasından sonra Osmanlı askerleriyle gelerek Kahire'ye yerleşmiştir.²

Ayşe İsmet Hanım'ın babası İsmail bin Ali Kürdî, Mısır'ın önde gelen devlet adamlarındandır. Babası ile alakalı malumat, Mehmed Emin Zeki Bey'in Meşahir-i Kürd adlı eserinde şu şekilde belirtilir:

İsmail Teymûr Paşa, tanınmış Kürtler'den Muhammed Teymûr Paşa'nın oğludur... Mısır'da Abbas Paşa, Said Paşa ve İsmail Paşa dönemlerinde devlet nezdinde önemli görevlerde bulunmuştur. Ünlü şair Ayşe Teymûr'un babasıdır.³

Ayşe Teymûrî'nin mensubu olduğu aile bireyleri, Ayşe Teymûrî'den sonraki yıllardan itibaren günümüze kadar Mısır'ın kültür ve edebiyat tarihinde etkili olmuşlardır. Ayşe Teymûrî'nin babasının devlet adamlığı yönünün kızı Ayşe Hanım'da âdeta şair ve yazar olarak tezahür ettiğini söylememiz mümkündür. Ailenin Ayşe Hanım'dan sonraki kuşakları da Mısır edebiyat çevrelerinde isimlerinden bahsettirmişlerdir. Bunlardan birisi de Ayşe İsmet Hanım'ın

² Mey Ziyâde, Şairtü't-tali'a A'îşe Teymûrî, Kahire, 1956, s. 16

³ Mehmed Emin Zeki Bey, Meşahir-i Kürd, Apec & Öz-Ge Yayınları, 1998. s. 166.

yeğeni Mahmud Teymûr'dur. Bu çerçeve, Aîşe İsmet Hanım'ın Mısır münevver camiası içindeki yerini daha görünür kılar.

Çocukluğu, eğitimi ve edebiyata yönelişi

Ayşe Teymûrî Kürt, Türk ve Çerkez karışımı bir aileye mensuptur. Çerkez bir cariye ile evlenen İsmail Teymûr Paşa'nın bu evliliğinden Ayşe İsmet Hanım dünyaya gelmiştir.⁴

Ayşe İsmet Hanım 1840'ta Kahire'de dünyaya gelmiştir. Babası İsmail Teymûr Paşa, devrin en kültürlü devlet adamlarından birisi olup; evinde kurduğu sohbet halkaları hem edebî hem siyasi hususiyet taşımıştır. Annesi ise kızının biçki-dikiş, ev idaresi gibi "kadınsı" becerilerle yetişmesini istemiştir. Ancak Ayşe'nin eğilimleri çok farklı olmuştur.

Türkçe Dîvânı'nın uzun mukaddimesi, ailesi içindeki bu gerilimi birinci ağızdan anlatır. Şairin kendi ifadesine göre:

- Ev işlerine karşı derin bir isteksizlik duyuyor,
- Babasının sohbet meclislerini gizlice dinliyor,
- Kalem seslerinden, mürekkep kokusundan zevk alıyordu.

Bu yönelişin farkına varan İsmail Teymûr Paşa, aile içindeki tartışmayı şu çözümle tatlıya bağlar:

Hanımına hitaben, "İffet (diğer kızını kastederek) senin olsun, İsmet benim olsun." (mukaddime, s. 4).

Bu kararla birlikte Ayşe İsmet Hanım yoğun bir edebî eğitime alınır.

Babası:

- Türkçe ve Farsça için birer özel hoca,
- Ayrıca nahiv ve fıkıh dersleri,
- Evde akşamları Şehnâme ve Mesnevî okumaları tertip etmiştir.

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, Mısır'da Türkler ve kültürel Mirasları, İstanbul: IRCICA, 2006. S.52

Mukaddimenin 5. sayfasındaki “yarından itibaren iki hoca tayin edeceğim” ifadesi, babanın kızının edebiyat tutkusunu desteklemedeki kararlılığını açıkça göstermektedir.

Ayşe Hanım bu dönemde özellikle elsine-i selâseye (Arapça–Türkçe–Farsça) vukûfiyet kazanmış ve bu dillerde şiir yazacak seviyeye ulaşmıştır. Mey Ziyade onu bu sebeple “üç dilli şair”⁵ olarak vasıflandırmıştır.

Aişe İsmet Hanım 7–13 yaşları arasında yoğun bir inziva içinde ders almış, bu dönemde divanlardan esinlenerek şiir yazmaya başlamıştır.

Evlilik ve kederli yıllar

1854’te İstanbul’da İstanbullu Mehmet Tevfik Efendi ile evlenen Aişe İsmet Hanım, bir süre İstanbul’da yaşamıştır. Fakat hayatı ardı ardına gelen kayıplarla sarsılmıştır.

- 1869: Annesinin vefatı
- 1872: Babasının vefatı
- 1875: Eşinin vefatı

Hayatındaki en büyük acılardan biri ise kızı Tevhide’nin genç yaşta vefatıdır.⁶

Bu ağır kayıpların ardından:

- Şiiri tamamen bırakmış,
- Farsça şiirlerinin tamamını (Türkçe Divanında neşredilen az sayıdaki beyitler hariç) yakmış,
- Bir kısmı imha edilen Türkçe ve Arapça şiirlerini ise daha sonra oğlu Mahmud’un çabalarıyla Dîvân hâlinde yayımlatmıştır.

⁵ Şairin üç dilli şiiriyle alakalı neşriyatımız için bkz. Kalyon, A. (2015). Üç dilli şair Ayşe Teymûrî’den üç dilli gazel. *Journal of Turkish Studies*. <http://turkishstudies.net/>

⁶ Tevhide’nin vefatıyla alakalı Ayşe Hanım’ın şiirini değerlendirdiğimiz çalışmamız için bkz. Kalyon, A. (2018). Mısırlı Divan Şairi Ayşe Teymûrî’yi şiirden uzaklaştıran ölüm: Kızı Tevhide’nin hayata vedası. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4636–4648. <https://doi.org/10.26450/jshsr.927>

Kederli yıllarında daha çok hadis ve din ilimleriyle meşgul olmuş, içe kapanık bir tefekkür hayatına yönelmiştir. h. 1320/ m. 1902 yılında vefat etmiştir. Kabri Kahire'deki İmam Şafi Kabristanı'nda yer almaktadır.⁷

Başlıca eserleri

Aişe İsmet Hanım hem mensur hem manzum eserleriyle yaşadığı dönemde dikkat çekmiştir. Mahmud Abbas el-Akkad, onu XIX. yüzyılın en güçlü kadın şairi olarak niteler (Saraç 1995: 132). Arapça kaynaklarda “شاعرة فذة” (seçkin kadın şair) ve “رائدة من رواد الأدب النسائي” (kadın edebiyatının öncüsü) olarak anılır.

Eserlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Dîvân (Şükûfe) – Türkçe şiirler, 1315/1897-98, Kahire. Eser, Abuzer Kalyon tarafından yayımlanmıştır. Akçağ Yay. 2013.
2. Hilyetü't-Tırâz – Arapça şiirler, 1303/1885-86
3. Netâicü'l-Ahvâl – Arapça mensur eser, 1305/1887-88
4. Mir'âtü't-Teemmül – Ahlâkî-sosyal konular, 1310/1892-93
5. Lâ Tusluhu'l-Ailât illâ bi't-Terbiyeti'l-Benât – Kız çocuklarının eğitimi, 1306/1888-89

Türkçe Divanı'nın kapak sonrası sayfasında yer alan “Umera-yı Mısıryye'den merhum İsmail Teymûr Paşa'nın duhter-i Ferhunde-gevheri...” ibaresi, aile konumunu açıkça göstermektedir.

Nesir dili secili, yapısı sağlamdır. Mersiyeleri özellikle beğenilmiş; şiirlerinde ayet ve hadis iktibaslarına sıkça yer vermiştir.

Mey Ziyâde'nin anlattığına göre evi, dönemin şair ve edebiyatçılarını bir araya getiren canlı bir kültür merkezine dönüşmüştür (Mey Ziyâde 1965: 49).

⁷ Şairin ebedi istirahatgâhının olduğu mekân hakkındaki bilgiyi Kahire'de görev yaptığım vakitte Ayşe Teymûrî Hanım'ın torunlarından Hatice Reşid Hanımefendi'den bizzat almışım.

Kardeşi Ahmed Teymûr Paşa'nın yetiştirilmesindeki rolü

Babalarının erken vefatı üzerine küçük kardeşi Ahmed Teymûr Paşa'nın yetişmesiyle bizzat ilgilenen Aişe İsmet Hanım, onun edebî kişiliğinin oluşmasında belirleyici olmuştur.

Ahmed Teymûr Paşa:

- Arapça - Türkçe binlerce yazma eser toplayan büyük bir kitap ve kütüphane âşığı bir şahsiyet,
- Arap mirası çalışmalarında öncü,
- Modern araştırmacılarca "Arap mirasının koruyucusu" olarak anılan bir isimdir.

Ahmed Teymûr Paşa hakkında özet olarak şu bilgileri aktarmamız mümkündür:

"5 Kasım 1871'de Kahire'de doğdu. Asıl adı Ahmed Tefvik'tir. Üç aylıkken babasını kaybettiği için eğitimi, devrin ileri gelen şairlerinden ablası Âişe İsmet Teymûr üstlendi. Türkçe ve Farsça'yı Hasan Abdülvehhâb'dan öğrendi. Beş yıl devam ettiği Fransız okulunda Fransızcanın yanı sıra Batı kültürünü yakından tanıma imkânını buldu. Dinî ve aklî ilimlerde Muhammed Mahmûd eş-Şinkîti, Hasan et-Tavîl, Rıdvân Muhammed el-Mahallâtî, Allâme Tâhir el-Cezâirî ve Muhammed Abduh gibi döneminin ünlü âlimlerinden faydalandı. Muhammed Abduh'un Aynişems'e gelmesi üzerine ona yakın olmak için aynı semte yerleşti."⁸

Ahmed Teymûr Paşa'nın Arap kültürel mirasının korunmasıyla alakalı olarak üstlendiği rolün ehemmiyeti hususunda başka bir kaynakta şu tespitte bulunmaktadır:

"Teymûr ve ailesinin oynadığı rol olmasaydı, Arap mirasına dair bilgimiz sınırlı kalırdı. Ailenin Kürt kökenli olmasına rağmen, Arap mirasına büyük

⁸ FUAT GÜNEL, "AHMED TEYMUR PAŞA", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-teymur-pasa> (03.12.2025).

önem vermiş ve XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başı arasında Arap kültürel rönesansının ilerleyişinde parlak figürler ortaya koymuşlardır.”⁹

Bu vurgu, Aişe İsmet Hanım’ın aile içindeki entelektüel sürekliliğin merkezindeki konumunu pekiştirir.

Nitekim bugün Mısır Millî Kütüphanesi’nde “Ahmed Teymûr Paşa Koleksiyonu” adıyla anılan geniş bir yazmalar koleksiyonu mevcuttur.¹⁰

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Aişe İsmet Hanım, aristokrat bir aile içinde yetişmiş, babasının güçlü kültürel desteğiyle erken yaşta edebiyat dünyasına adım atmış, üç dilde eser verebilen ender kadın şairlerdendir. Hem kendi kaleminden ortaya koyduğu edebi ve kültürel eserler hem de Ahmed Teymûr Paşa’nın yetişmesindeki belirleyici rolü sebebiyle Mısır kültürel modernleşmesinin temel figürlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Arap ülkelerinde yaşatılan ismi

Mısır ve Ürdün başta olmak üzere bazı Arap ülkelerinin ortaöğretim kurumları edebiyat derslerinde metin destekli olarak Ayşe Teymûrî hakkında öğrenciler bilgilendirilmektedir.

Ayşe Teymûrî Hanım’ın bildiğimiz kadarıyla Mısır, Ürdün ve Fas’ta cadde ve okullara verilen ismiyle de modern Arap dünyasında hatırası yaşatılmaya devam etmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla isminin verildiği yerleri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- Mısır / Kahire’de “حكاية شارع | عائشة التيمورية” projesinde Aişe Teymûrîye’nin ismi Kahire, Garden City semtinde Nil nehrine yakın güzel bir caddeye verilmiştir.

⁹ https://al-ain.com/article/ahmed-taymur-pasha-kurd-preserving-arab-heritage?utm_source=chatgpt.com (erişim: 09/10/2024).

¹⁰ Filiz Kalyon. 2020 . Mısır Milli Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Matbu Divanlar . Turkish Studies - Language and Literature . 2020. DOI:10.29228/TurkishStudies.41726

- Ürdün / Amman’da şairenin ismi 76 Aisha Al Taymouriyah St, Amman, “شارع عائشة التيمورية” (Aişe Teymûriye Sokağı) olarak yer almaktadır.
- Fas’ta ve Ürdün’de iki okula ismi verilmiştir.
- Ürdün’de, (İrbid / Koura bölgesinde) bulunan eğitim kurumları (ilkokul ve ortaokuldan müteşekkil), Aişe Teymûriye ismini taşımaktadır. مدرسة عائشة التيمورية الأساسية المختلطة الثانية
- Fas’ta Casablanka (Settat bölgesi) / Berrechid’te Aişe Teymûriye isminin verildiği okul vardır. المدرسة الابتدائية عائشة التيمورية

Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleri, Avrupa ülkeleri ve Amerika’da Ayşe Teymûrî hakkında neşriyatlar yapılmıştır. Türkiye’de de Ayşe Teymûrî hakkında araştırmalar yapılmaya devam edilmektedir.¹¹

¹¹ Bu araştırmalardan bazıları için bkz.

2025 — Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi — Mısırlı Divan Şairi Ayşe Teymûrî’nin Hanımlara İthaf Ettiği Manzumeler (yazar: Filiz Kalyon) — Kadınlara ithaf edilmiş şiirleri konu alıyor. Dergipark+1

2023 — Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi — Âişe et-Teymûriyye: Mısır’da Feminist Harekete İlham Veren Türk Bir Şair (yazar: Esat Ayyıldız) — Teymûrî’nin fennî / toplumsal konumunu ve feminist hareketteki yeri üzerine; şiir ve nesirleri feminizm perspektifinden değerlendiriyor. ResearchGate

2023 — Mey Ziyade’den Hareketle Ayşe Teymûrî’ye Dair Değerlendirmeler (yazarlar: Filiz Kalyon & Hager Salah Abdallah Osman) — Teymûrî’nin edebi kimliği, çok dilliliği, Osmanlı-Mısır bağlamındaki konumu ele alınıyor. JSHSR

2021 — Nil’in üç gülü: Çeşm-i Âfet, Ayşe Teymûrî, Gülperî Hanım (yazar: Filiz Kalyon) — In H. Aynur, D. Bayır, T. Zorlu, F. M. Şen, M. Makhlof, & J. P. Hogendjik (Eds.), Ekmeleddin İhsanoğlu’na armağan (ss. 361–376). Ötüken.

2018 — International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR) — Mısırlı Divan Şairi Ayşe Teymûrî’yi Şiirden Uzaklaştıran Ölüm: Kızı Tevhîde’nin Hayata Vedası (yazar: Abuzer Kalyon) — Kızının ölümü sonrası şiir hayatından çekilmesini analiz ediyor. JSHSR+1

Ayşe Teymûrî'nin otobiyografik anlatısının yapısal çözümlemesi

I. Genel çerçeve

Ayşe Teymûrî'nin 14 sayfadan müteşekkil *Türkçe Divan* mukaddimesi, klasik Osmanlı kadınlarının nadiren dile getirdiği bir iç dünyayı, hayat hikâyesini ve yazarlık sürecini belâgatlı bir dille kayda geçirir. Metin, dış görünüşte bir mektup / mukaddime karışımıdır; fakat yapısal olarak bir manevî otobiyografi, yani “kendini yazma” eylemidir. Ayşe Teymûrî kendisini yazarken daha çok edebiyata olan merakını, edebiyat âlemine girmek isteğini ve karşısına çıkan engellerden bahsetmektedir. Onun edebiyat vadi-sinde yürümesini engellemeye çalışan en mühim engel annesi olmuştur. Annesinin Ayşe'nin edebiyatla içli dışlı olmasını şiddetle engellemeye çalışmasına karşın babası İsmail Paşa kızına fevkalade destek vermiştir.¹²

Ayşe İsmet Hanım, Divan mukaddimesinde hem kendi biyografisini hem de ruhanî seyrini anlatır. Bu nedenle anlatı hem dünyevî hatıralar hem de şairin içinde bulunduğu psikolojik durumu barındırır.

2015 — Journal of Turkish Studies — Üç Dilli Şair Ayşe Teymûrî'den Üç Dilli Gazel (yazar: Abuzer Kalyon) — Teymûrî'nin Türkçe, Arapça, Farsça şiir yazabilen “üç dilli şair” kimliği üzerine. turkishstudies.net+1

1995 (yayın 2014) — İlmî Araştırmalar — Türk Edebiyatının Mısır'da Unuttuğu Bir Şair: Aişe İsmet Teymur (yazar: M. A. Yekta Saraç) — Teymûrî'nin Türkiye'de unutulmuş bir şair olarak yeniden gündeme getirilmesi. [Dergipark+2Dergipark+2](#)

Ansiklopedi / Sözlük Madde — Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEİS) — “Ayşe İsmet Teymûrî” maddesi — Doğum-ölüm, aile kökeni, eserleri, şiir türleri ve biyografik bilgiler. [Ye-sevi Üniversitesi+1](#)

Kitap / Derleme (2013) — Ayşe Teymûrî Divânı: Divân Şiirinin Nil'deki Sesi (hazırlayan: Abuzer Kalyon) Akçağ Yayınları — ISBN: 9786053420675; Türkçe, 190 s.

Tez / İnceleme (2019) — “19. Yüzyıl Mısır Arap Edebiyatında Aişe et-Teymur'un Modern Şiirdeki Yeri” (yazar: Neşe Erbaş) — Arapça divanı, nesirleri, şiir tarzı ve sosyal-edebi etkisi inceleniyor. [Academia](#)

¹²Ayşe Teymûrî'nin edebiyat sahasında ilmi metodoloji ile yetiştirilmesiyle alakalı olarak şairin neşrettiğimiz Divan'ında bu hususlarla alakalı verdiğimiz teferuatlı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Abuzer Kalyon, Divan Şiirinin Nil'deki Sesi Ayşe Teymûrî Divanı, Akçağ Yay. 2013 Ank.

II. Anlatıcı ve özne

1. Birinci şahıs “ben” anlatıcı

Anlatı bütünüyle ben merkezlidir. Ayşe Teymûrî Hanım, hayatının kilometre taşları mahiyetindeki kesitleri kendi dilinden yazıya aktarmaktadır. Ancak bu “ben” modern bireysel ego değil, kendini içinden geldiği gibi aktarıştır.

2. Kadın öznenin konumu

Teymûrî’nin “ben”i hem anne, hem kadın, hem yazar kimlikleri arasında dalgalanmaktadır. Bu çok katmanlı özne üç düzeyde konuşur:

- **Toplumsal ben:** Ayşe İsmet Hanım, “kadın” kimliğini kabullenir, ama ondan öteye geçer.
- **Ruhsal ben:** Sabır, tevekkül, inziva.
- **Edebi ben:** Yazı aracılığıyla kalıcılık arar.

3. Anlatıcının zaman algısı

Geçmiş, şimdi ve geleceğin gidişatı iç içedir. Zaman akışı içinde Ayşe İsmet Hanım, sürekli dua ifadeleri kullanmaktadır.

Mukaddime kısmında bahsedilen her olay dua ile başlar, dua ile biter.

III. Tematik yapı

1. İnziva ve sabır

Metnin ekseni sabırdır. Sabır, pasif bir tahammül değil; bir meydana çıkarış şeklidir. Teymûrî sabrı, kadın müellifin yani kendi kaleminden üretken gücüne dönüştürür.

2. Yazı ile Kurtuluş

Metin boyunca yazma eylemi, şairin hayat boyu karşılaştığı olumsuzluklarını dönüştüren bir tarz haline gelir.

Oğlu Mahmud’a hitaben sarf ettiği “Ketb-i mezkûreyi sana bağışladım” ifadesi, yazının sadaka-i câriye oluşudur.

3. Manevî seyr ü sülûk

Metin, müellifin yetişme tarzı ve mensubu olduğu İslam dininin hakikatleri doğrultusunda işlenmektedir.

Dünyadan el çekiş → Yalnızlık → Zikir → Kalemle tecelli → Teslimiyet

4. Anne ve Oğul İlişkisi

Son bölümlerde oğluna yönelttiği hitaplar, metni kişiselden evrensel olana taşır. Anne figürü, İlâhî merhametin bir yansıması gibi kurgulanır.

IV. Üslup ve dil yapısı

1. Süslü nesir (secili inşa)

- Mukaddimede yoğun şekilde seci (kafiyeli düzyazı) kullanımı mev-zubahistir.
- Arapça-Farsça terkîblerle dolu bir belâgat dili.
- Ritmik ve dualı bir ifadeler.

2. Sembolik ögeler

- Işık (güneş, ay) → oğul ve ilhâm.
- Su (gözyaşı, deniz) → arınma ve teslimiyet.
- Kalem → kaderin ve yaratılışın aracı.

3. Metaforik derinlik

Kadınlığın, sabrın, kalemin ve yalnızlığın sürekli metaforlarla örüldüğü bir anlatım ağı kurulur:

“Âftâb-ı kehf-i ‘uzletim” (14/6) → hem oğul hem yazı hem de ruhun aydınlığı.

V. Otobiyografik hususiyetler

Ayşe Teymûrî’nin anlattıkları modern anlamda “ben-merkezli itiraf” değil; dini meşruiyet zemininde kurulmuş bir öz-anlatı olduğunu ifade edebiliriz.

Bunun için şu hususiyetleri kullandığı kanaatindeyiz:

1. Tevazu

- Eserini küçümseyerek “ben kadınca yazdım” der, ama bu tevazu sayesinde otorite kurar.

2. Manevî meşruiyet

- Yazısını “duaya, sevaba, şefkate” dönüştürerek, yazma faaliyetinden âdeti kendisine manevi bir atmosfer oluşturur.

3. Annelik ve yazarlığın bütünleşmesi

- Oğlu Mahmud’a hitaben yazarken kendini anlatır; yazı bir soydan manevî aktarım aracına dönüşür.

4. Dil hususiyeti

- Ağır dil, özellikle yoğun şekilde kullanılan Arapça-Farsça kelimeler tamlamalar (çoğunluğu zincirleme) sadece estetik değil, mahremiyetin zırhıdır: duygularını korur, örter.

VI. Yapısal ve anlamsal bütünlük

Ayşe Teymûrî’nin anlatısı,

- Klasik Osmanlı nesrinin formu içinde,
- Kadın öznenin iç sesini taşıyan,
- Sufî otobiyografi ile modern iç monolog arasında duran, benzersiz bir yapı sergiler.

Yapısal olarak:

Giriş (dünya) → Kriz (imtihan) → Arınma (inziva) → Kurtuluş (yazı) →
Dua (ölüm sonrası).

Bu durum bir kadın yazar olarak Ayşe Hanım’ın hem dünyadan el çekip kendini yazıya vermesi, hem de kalemiyle varlığını ölümsüzleştirmesi anlamına gelir.

Divan Mukaddimesi¹³ inceleme - sözlük

- Günümüz Türkçesine Aktarım
- Edebi Sanatlar
- Sözlük

¹³ Burada çalışmasını yaptığımız 14 sayfalık Mukaddimenin transkripsiyonlu metnini olduğu gibi aldığımız neşriyatımız için bkz. Kalyon, A. (2013). Divan şiirinin Nil'deki sesi: Ayşe Teymûrî divanı. Akçağ Yayınları.

[II/33]¹⁴ (1)¹⁵ Bismillâhi'r-Raḥmāni'r-Raḥîm

(2)Ve bih-i nesta'î¹⁶ (3) (Nun ve'l- kalem) 'Acz-i dehende-i müdde-
'ıyân belâgat ü beyân (ve 'alleme'l-insân mâ-(4) lem ya'lem) zî-
bende-i şaḥā'if-i kudret ü imkân olduğca nuḡat-ı meşabîḥ-i encümle
sicill-i (5) âsmānî ziynet-yâb ve simât-ı suṭur ebr-i sefîd-i pür-tâb ile
kırtâs-ı ezraḡı 'ayn-ı (6) 'ibret-nümâ-yı ulû'l- el-bâba pür-ḡukm bir
kitâb eyleyen Cenâb-ı Rabb-ı Mennâna ḡamd ü şenâ-yı (7) ferâvân ol-
sun ki nev'-i insānî zâviye-i sînesin şandukça-i güher-i belâgat ü fûnûn
(8) u gencîne-i ḡalb-i feṭânet-i leben dürc-i ḡurûr-ı berâ'at-ı meşḡûn ve
zebân-ı feşâḡat-i beyânın (9) şu ḡazâ'in-i ser-meknûna ve defâ'in-i der
maşûna miftâḡ-ı felâḡ-nümûn eyleyip furḡân-ı (10) 'azîmü's-şânında
(ve leḡad kerremnâ benî Âdem) naşş-ı celîliyle mükerrerem ve ol nsân-ı
(11) idrâk-nişânîñ ruḡ-ı pür-fütûḡ-ı revâc-ı cûyunda ...münşeriḡ ve
ḡurrem eylemişdir. (12) ve eşref-i şalavât ü ithaf-ı teslîmât ol şâdık ü
va'd-ı emîn-i resûl-i şehâdet- (13) ḡüzîn ü nebîyy-i şefâ'at-zamîn
maḡhar-ı sırr-ı (ve mâ erselnake illâ raḡmeten li'l- 'âlemîn¹⁷) (14) efen-
dimize olsun ki bi'set-i 'ulyâ-yı risâlet-penâhlarıyla ümmet-i
merḡûme-i Muḡammediye

¹⁴ Köşeli parantez içindeki Roma rakamı, Arap harfli matbu metin sayfa numarasını; Latin rakamı metnin yer aldığı 2013'teki neşriyatımızın sayfa numarasını göstermektedir.

¹⁵ Bu rakamlar, matbu metinde yer alan sayfaların satır numaralarını göstermektedir.

¹⁶ Yardımı, yalnız Allah'tan dileriz.

¹⁷ Seni yalnızca âlemlere rahmet olman için gönderdik.

II¹⁸ Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

O'nun (Allah'ın) yardımıyla başlar ve O'ndan (Allah'tan) yardım dileriz.

Nun ve kaleme yemin ederim.¹⁹ Davacıların aczini gösteren belâgat ve beyan sahibidir. “O, insana bilmediğini öğretti”²⁰ ayetinin sırrınca, kudret ve imkân sayfalarının bağlı bir kulu olarak, gökyüzünün kayıt defteri olan yıldızların satırlarını süsleyen, beyaz ve parlak bulutla mavi göğün levhasını, akıl sahiplerine ibretle dolu bir kitap hâline getiren yüce ve ihsan sahibi Allah'a çokça hamd ü sena olsun.

O Allah ki, insan türünün gönül köşesini belâgat ve ilim incilerinin sandığı, kalp hazinesini zekâ sütüyle dolu bir heybe, dilini de fesahat ve beyânın sırlarla dolu bir anahtarı kılmış;

Kur'an-ı azimüşşanda “Biz Âdemoğlunu şerefli 21 *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ* kıldık” (İsrâ, 70) ayetinin açık hükmüyle onu üstün kılmıştır. Ve bu idrak sahibi insanın yüzünü, anlayış ırmağının bereketli akışında neşeli ve sevinçli eylemiştir. Salât ve selâm, doğru sözlü, güvenilir, şehadetle seçkin

¹⁸ Sayfa başlarında parantez olmadan verilen Roma rakamları, sadeleştirme yapılan sayfa numaralarını göstermektedir.

¹⁹ Kur'an-ı Kerim, Kalem suresi 1. ayetin ilk kısmı: *بِذِكْرِ الْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ*, ayetin tamamı: *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ كَلِّمْ بَنِي آدَمَ*, ayetin tamamı: “Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kalem-suresi/5272/1-7-ayet-tefsiri>

²⁰ Kur'an-ı Kerim, Alak suresi 5. *عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمَ*: İnsana bilmediğini öğretti. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/alak-suresi/6107/1-5-ayet-tefsiri>

²¹ Kur'an-ı Kerim, İsrâ suresinin baş tarafı: *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ*, Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik. Ayetin tamamı: *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ* “Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”

Tefsir: “*Şan, şeref ve nimetler*” diye çevirdiğimiz kerem kavramı, İslâmî literatürde hem Allah'ın insanlara şeref, soyluluk, üstünlük gibi mânevî meziyetler bahşetmesini hem de mal mülk vermesini ifade eder. Böylece âyet insanı dünyada Allah'ın lutfuna en çok mazhar olmuş, en seçkin, en değerli varlık olarak göstermektedir. Tefsirlerde insana seçkinlik kazandıran özellikler akıl, zekâ, temyiz, düşünme, yazma gibi melekelerden başlayarak çeşitli psikolojik ve fizyolojik özelliklere, estetik zevklere, ahlâkî yatkınlıklara, canlı ve cansız varlıklar üzerinde tasarruf yetkisine, ekonomik faaliyetlerde bulunma özelliğine, şehirler ve uygarlıklar kurma kabiliyetine kadar birçok meziyete sahip olmasıyla açıklanmaktadır. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2099/70-ayet-tefsiri>

ve şefaitle garanti edilmiş olan Resûl'e (sav) "Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik"²² ayetinin mazharı olan Efendimize ve O'nun yüce risalet sancağı altında bulunan merhametli Muhammed (sav) ümmetine [olsun].

²² Kur'an-ı Kerim Enbiya suresi 107. ayet: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ. Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik. Tefsir: Hz. Muhammed bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber, dolayısıyla âlemlere rahmettir. Onun getirdiği Kur'an çağlar üstü, evrensel bir kitaptır; soy sop, ırk veya kültürel çevre farkı gözetmeksizin bütün insanlığa hitap etmekte, herkese doğru yolu göstermektedir; akıl ve sağduyuya hitap edip insanları birlik, beraberlik, kardeşlik, adalet, eşitlik ve yardımlaşmaya çağırılmaktadır. Âlemlere rahmet olmasının bir sonucu olarak insanlara birbirlerini, hayvanları, bitkileri sevmeyi; ekolojik dengeyi korumayı tavsiye etmiştir. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enbiya%C3%A2-suresi/2590/107-ayet-tefsiri>

Edebî sanatlar

Teşbih

- *zî-bende-i sahâif-i kudret ü imkân oldukça nukat-ı mesâbih-i encümle sicill-i âsmânî ziynetyâb* (2/4-5)²³.

Burada gökyüzü sayfalarının yıldızlarla süslenmesi, kitap sayfalarına işlenmiş nakışlara benzetilmiştir. (Gökyüzü bir kitap; yıldızlar onun yazıları.)

- *zâviye-i sînesin sandûkça-i güher-i belâgat ü fûnûn* (2/7).

İnsan kalbi, belâgat incilerinin saklandığı bir sandığa benzetilmiş. Bu, insanın yaratılıştaki söz ve anlam hususiyetini öven bir teşbihtir.

İstiare

- *sicill-i âsmânî* (2/4-5), *defâin-i der-masûn*, *miiftâh-ı felâh-nümûn* (2/9).

gibi ifadelerde soyut kavramlar somutlaştırılmış; sema, kitap; insan kalbi, define sandığı; Kur'an, bir anahtar olarak tasavvur edilmiştir. Bunlar temsili istiare örnekleridir.

Tenasüp

- *belâgat – beyan – fesahat*, “*güher – dürc – sandûkça – defâin* (2).

Bu kelimeler aynı anlam sahası içinde yer almaktadırlar. Bu durum tenasüp oluşturur.

İktibas

Metinde birçok ayet iktibası vardır:

- *Nun ve'l-kalem* (2/3).
ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ *Kalem Sûresi*, 68/1

Türkçe anlamı: “*Nûn, kaleme ve onların yazdıklarına andolsun.*”

Bu ayet, Allah'ın kaleme ve yazıya yemin ederek ilim ve vahyin önemini vurguladığı bölümdür. Peygamber'in delilikle suçlanmasına karşı onun vahiy yoluyla öğretilen hakikatlerin temsilcisi olduğu bildirilir.

- *ve alleme'l-insân mâ lem ya'lem* (2/3-4).

²³ Edebi sanatlarla alakalı örnekler, Divan Mukaddimesinin matbu metnindeki sayfa ve satır numaralarını göstermektedir.

“وَعَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ” *Alak Sûresi*, 96/5

(Allah) insana bilmediğini öğretti.

Not: Bu ayet, ilk vahyin bir parçasıdır. Allah'ın insana ilim ve öğrenme kabiliyeti vermesi, vahyin merkezinde “bilgi”nin kudsiliğini gösterir.

- “ve lekad kerramnâ benî Âdem”(2/10).

“وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ” *İsrâ Sûresi*, 17/70

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"Ve lekad kerremnâ benî âdeme ve hamelnâhüm filberri velbahri ve rezeknâhüm minet-tayyibâti ve faddalnâhüm alâ kesîrim mimmen halaknâ tefdîlâ."

Andolsun, biz Âdemoğullarını şerefli kıldık; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine temiz rızıklar verdik ve yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.

Burada, Allah'ın insana verdiği değer, insan onuru ve üstünlüğü anlatılır. Bu ayet, insanın yeryüzündeki şerefli konumunu vurgulamaktadır.

- “ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn”(2/13).

“وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ” *Enbiyâ Sûresi*, 21/107

Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.

Bu ayet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik misyonunun evrenselliğini ve onun insanlığa rahmet olarak gönderildiğini bildirir.

Seci

- Metin baştan sona secilidir. Örnek:

... *sicill-i âsmânî ziynetyâb ve simât-ı sutûr ebr-i sefid-i pür-tâb ile kırtâs-ı ezrakı ayn-ı ibrat-nümâ-yı ulû'l-elbâba pür-hükm bir kitâb eyleyen...* (2/4-6).

Burada hem ses tekrarları hem anlam paralellikleri vardır; bu, seci-i mutarraf (kelime sonlarında kafiye) örneğidir.

Tevriye ve kinaye

- *gökyüzü bir kitap gibi yazılmıştır* (2/5-6)

ifadesi, hem mecaz hem de Kur'an'ın "kâinat kitabı" anlayışına bir göndermedir. Yani hem gerçek (gökte yıldızlar var) hem mecaz (her şey Allah'ın ayetidir) anlamını birlikte taşır bu sebeple tevriyeden bahsedebiliriz.

Metin sözlüğü²⁴

bih-i (Ar.): Onunla

nesta‘în (Ar.): Yardım isteriz

nûn (Ar.): Kur’an’daki “Nûn” harfî (Kalem suresinin başındaki harf)

ve’l-kalem (Ar.): Kaleme yemin olsun

‘acz (Ar.): Acizlik, güçsüzlük

dehende (Fars.): Veren, bahşeden

müdde‘îyân (Ar.): Davacılar, iddiada bulunanlar

belâgat (Ar.): Söz ustalığı, güzel konuşma sanatı

beyân (Ar.): Açıklama, ifade

zî-bende (Fars.): Kul, bağlı, hizmetkâr

sahâif (Ar.): Sayfalar, yapraklar

kudret (Ar.): Güç, kudret

nukta (Ar.): Nokta

mesâbih (Ar.): Kandiller, ışıklar

encüm (Fars.): Yıldız

sicill (Ar.): Kayıt, belge

âsmânî (Fars.): Gökyüzüyle alakalı, gökyüzüne ait

ziynet-yâb (Fars.): Süs kazanmış

simâ‘ (Ar.): Yüz, görünüş

simat (Ar.): Sofra

sutûr (Ar.): Satırlar (yazıda)

ebr (Fars.): Bulut

sefid (Fars.): Beyaz

pür-tâb (Fars.): Işıltılı, parlak

kırtâs (Ar.): Kağıt

ezrak (Ar.): Mavi

‘ayn (Ar.): Göz

²⁴ Metin için oluşturulan sözlüğe kelimeler alfabetik değil; metinde geçtikleri sıraya göre dizilmiştir.

- ‘ibret-nümâ** (Fars.): İbret gösteren, ders veren
ulu’l-elbâb (Ar.): Akıl sahipleri
pür-hükûm (Far.+Ar.): Hüküm dolu, hikmetli
cenâb (Ar.): Yüce zat, ulu kişi
Mennân (Ar.): Bol nimet veren (Allah’ın isimlerinden)
hamd (Ar.): Övgü
senâ (Ar.): Yüceltme, övme
ferâvân (Fars.): Bol, çok
nev’-i insânî (Ar.): İnsan türü
zâviye (Ar.): Köşe, bucak
sîne (Fars.): Gönül, göğüs
sandûkça (Ar.): Sandık
güher (Fars.): Değerli taş, cevher
fünûn (Ar.): Bilimler, sanatlar
gencîne (Fars.): Hazine
feţânet (Ar.): Zekâ, anlayış
leben (Ar.): Süt, (mecazen safiyet)
dürc (Fars.): Kutucuk, sandık
berâ’at (Ar.): Safılık, düzgünlük, kusursuzluk
meşhûn (Ar.): Dolu, yüklü
zebân (Fars.): Dil
feşâhat (Ar.): Düzgün ve akıcı konuşma
beyân (Ar.): Açıklama, ifade
hazâ’in (Ar.): Hazineseler
ser-meknûn (Fars.): Gizli, saklı
defâ’in (Ar.): Define, yeraltı hazinesi
der-masûn (Fars.): Saklı, gizli, korunmuş anlamda
miftâh (Ar.): Anahtar
felâh (Ar.): Kurtuluş
nümün (Fars.): Örnek

- furkân** (Ar.): Kur'an'ın isimlerinden biri
- 'azîmü's-şân** (Ar.): Yüce şan sahibi
- naşş** (Ar.): Açık ifade, kesin hüküm
- Celîl** (Ar.): Yüce, büyük (Allah'ın isimlerinden biri)
- mükerrem** (Ar.): Şerefli, onurlu
- idrâk-nişân** (Ar.+Far.): Akıl, anlayış sahibi
- ruh** (Fars.): Yüz
- pür-fütûh** (Fars.): Başarılı, genişleyen
- revâc** (Ar.): Geçerlik, rağbet
- cûy** (Fars.): Akarsu, ırmak
- münşerih** (Ar.): Ferahlamış, genişlemiş
- hurrem** (Fars.): Sevinçli, mutlu
- eşref** (Ar.): En şerefli
- şalavât** (Ar.): Salat, dua
- teslîmât** (Ar.): Teslim edilen, ödenen
- şâdık** (Ar.): Doğru, sadık
- va'd** (Ar.): Söz, vaat
- Resûl** (Ar.): Elçi, peygamber
- şehâdet-güzîn** (Ar.+Far.): Şahitlik seçen (şehitlik övgüsüyle)
- nebî** (Ar.): Peygamber
- şefâ'at-zamîn** (Ar.): Şefaatheminatı sahibi
- mazhar** (Ar.): Görünen, yansıyan yer
- rahmeten li'l-'âlemîn** (Ar.): Âlemlere rahmet olarak (ayet ifadesi)
- bi'set** (Ar.): Peygamber olarak gönderilme
- ulyâ** (Ar.): Yüce, yüksek
- risâlet-penâh** (Ar.+Far.): Peygamberlik sığınağı
- ümme** (Ar.): Millet, topluluk
- merhûme** (Ar.): Rahmetli, bağışlanmış
- Muhammediyye** (Ar.): Muhammed'e (SAV) ait, ona mensup

[III/33,34,35] (1) (h̄ayru ümmetin aḥrecet li'n-nās²⁵) sa'ādetine sezā-vār ü cümle-i celīle-i mu'ciz-nümāsı cümle-i (2) cemīlesinden olmak üzere (İnne mine's-şī'iri-leḥikmetur²⁶) ḥadīş-i şerif-i ḥikmet-i (3) elifinden vāye-dār-ı 'ibret ü i'tibār olmuştur. (4) Şallallaḥu 'aleyhi ve 'ale âlihi ve eşḥabihi eṭṭahirīne ve metta'a bişefā'atihi men emme imāmetehu (5) mine'l-muslimīn āmin.²⁷ (6) İmdi be-delālet-i zikr-i ma'būd-ı şāh-rāh-ı maḥşūda sülūk idemege mehd-i (7) tufuliyetiminî tayy-i visādı revā ve sedy-i rızā'ın dürr-i imdādı rehin-i inzivā olup (8) cevārih-i şugriyetim ḳadem ḳadem neşv ü nemā yolunda behremend-i temyīz ü kuvā olunca māder-i (9) reşādet-i eşerim setīre-i mışra'-ı gāile-i cihān ve dürd-i düşvār-endiše-i dā'ire-i zamān (10) olan gergef-i şıḳlet-i mu'kefī ḳurup kāle-i ḳumāş-ı telāşı mıḳrāz-ı terbiye-i (11) cān-ḥurāş ile ḳat' ve bemm-i ḥıyāt-ı tedībe pīle-i dırāz-ı tehziḃi geçirip enāmil-i emel (12) kütāh-ferāş-ı timsālim arasına vāz' eyledikten sonra işte dāye-i mu'aşşer-zenān ve ḥ'āce-i (13) amuzeş-i duḥterān ve kār-ı hüner-mendān-ı seyyidāt-ı 'irfān bu mensec-i diḳḳat-nişāndır ba'deza (14) memnu' āsā-tek ve tāz-kāsenān ve perestiş geşt ü güzār-ı bāḡ u būstāna maḥall yokdur. (15) Zübde-i zihn-i ferāḡat-rehiniñ henüz pāk u şaf ve zengār-endūh idāre-i ḥayl (16) ü ḥadem ve ḥāneden maḥfūz u şeffāf iken ḥayt-ı şināb gūşiş ü sa'yī bu minvāl-i (17) zekāvet-i iştiḡaliñ çār-pāsına bend ü ḥabl-i metīn veriş ü va'yī mismār-ı mahāret- (18) şikārına kemend eyleyip taḥşīl-i hüner ve ma'rifete himmetini göreyim ve ḳabūl-i irşād-ı (19) mādere derece-i irtibāt u raḡbetini bileyim diyerek pīşgāh-ı şefḳat-ı dest-gāhına (20) bu faḳīr-i himmet-ḳaşiri oturdup kār-ı nesic-i nezāket-behīciñ ta'limine mübāşeret

²⁵ Gelmiş geçmiş en hayırlı ümmet.

²⁶ Kuşkusuz şiirin bilgelik içeren türü de vardır.

²⁷ Onun âline ve pak ashabına salat olsun. Onun önderliğini arzulayan Müslümanlar şefaatine mazhar olsun. Âmin.

- 3 “(Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz)²⁸” ayetinin saadetine layık ve onun mucizevî, güzel cümlelerinden biri olmak üzere “Şiirde hikmet vardır”²⁹ hadis-i şerifi, hikmetin elifinden ibret ve öğüt alan bir hüküm olmuştur. Allah, Peygamberimize, onun ailesine ve tertemiz ashabına salât ve selam eylesin; onun imamlığına uyan Müslümanlardan da şefaatten faydalandırsın, âmin.

²⁸ Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân suresi, 110. ayetin baş tarafı: خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ “Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Âyetin tamamı: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.

Tefsir: Ümmet kelimesi 104. âyette olduğu gibi burada da “topluma önderlik edecek olan grup anlamında kullanılmıştır (bilgi için bk. Bakara 2/128, 213). Bu âyet, iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden müslümanların başlıca niteliklerini göstermektedir. Buna göre onlar Allah’a iman ederler. Bunun gereği olarak peygambere, kitaba, âhiret gününde hesap vereceklerine ve diğer iman esaslarına inanırlar. İslâm’ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mütedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır. Nitekim bu ümmet hakkında Bakara sûresinin 143. âyetinde “İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık” buyurulmuştur. Yani yüce Allah müminleri dengeli, uyumlu, mütedil, hayırlı bir ümmet kılmıştır. Hz. Peygamber güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş bir peygamber olduğu gibi (el-Muvatta’, “Hüsnü’l-huluk”, 8), ümmeti de bu ahlâkı yaşamak ve insanlığa öğretmek için görevlendirilmiş en hayırlı ümmettir. Nitekim Hz. Peygamber de ümmetinin “en hayırlı ümmet” olduğunu vurgulamıştır (Müsned, IV, 408; V, 383; İbn Kesîr, II, 77-86). Bu âyetlerde anlatılan vasıfların en hayırlı ümmetin belirgin vasıfları olduğunda şüphe yoktur. Gerçek müminler de bu vasıfları taşımaktadırlar. Bu sebeple Allah, insanlığı hakka davet gibi önemli ve şerefli bir görevi onlara vermiştir. Bu görev daha önce İsrâiloğulları’na verilmişti. Ancak onlar zamanla bozulmuşlar, bu sebeple başarısızlığa uğramışlar ve bu emaneti koruma liyakatini kaybetmişlerdir. O halde müslümanlar, kendilerine verilmiş olan bu şerefli görevin sorumluluğunun bilincinde olmalı ve öncekilerin düştükleri hatalara düşmemelidirler. Âyetle belirtilen vasıfları koruyamaz, verilen görevleri yerine getirmezlerse en hayırlı ümmet olma şerefini de yitirirler. Nitekim uzun zamandan beri müslümanlar imanlarının gereğini yerine getirmedikleri için insanlığa rehber olma liyakatini de gösterememişlerdir. Hatta İslâm dünyasının büyük bir çoğunluğu XIX. asır boyunca ve XX. asrın ilk yarısında bağımsızlığını dahi yitirmiş ve gayri müslim milletlerin boyunduruğu altına girmiştir. Onların tekrar üstün konuma gelmeleri ise âyetle ifade ve işaret buyurulduğu üzere, imanda, amelde, ahlâkta, ilim ve uygarlıkta ilerleyerek bu konumu hak etmelerine bağlıdır. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/403/110-ayet-tefsiri>

²⁹ Hadis-i şerif: “Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmetler vardır” <https://sufizmveinsan.com/hadisler/siir.htm>

Şimdi, hedefe giden doğru yolun rehberi olan zikrin (Allah'ı anmanın) delaletiyle yürümeye başladığımda, çocukluk beşiğimin örtüsünü dü-rüp rızâ elbisesinin incilerini bir inziva rehni yaparak, küçük uzuvlarım (bedenim) yavaş yavaş gelişip olgunlaşmaya, temyiz ve kuvvet kazan-maya başlayınca...

Doğru yetişme ve terbiye yolunda annemin, dünya ailesinin bir örtüsü, zaman dairesinin zor düşünceli tortusu olan, yalnızlık işlemeli tezgâhı önünde, kumaşlarla eğitim merdiveninde canını dişine takarak çalışma-sıyla, terbiyenin ipliklerini eğirip sabırla işlediği o sırada...

İşte bu emeklerin sonunda, kadınların en seçkinlerinden, kız çocukla-rını eğiten öğretmenlerden ve faziletli hanımların sanat erbabından olan sûtanne ve hocaya teslim edildim. Bundan sonra artık değnek taşımak, süslü dolaşmak, bahçelerde gezinilen eğlencelere yer yoktu.

Zihin cevherim henüz saf, temiz, paslanmamış yani lekesiz, el ve ayak idaresinden uzak, şeffaf bir hâlde iken; bu gayretli çabanın ipine sıkıca bağlanıp akıl atına sağlam bir gem vurmak, maharet avına tuzak kur-mak isterim ki; böylece sanat ve bilgiyi öğrenmeye gayretini göreyim, annesinin öğüdüne ne derece bağlandığını bileyim diyerek...

Bu güçsüz, gayreti az kulu, annesinin şefkat eliyle nezaketli işler öğ-renmeye, terbiye eğitimine başlamaya yöneltti.

Edebî sanatlar

İktibas

- hayru ümmetin uhricet li'n-nās (3/1).

“خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ”

“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz” (Âl-i İmrân 3/ 110) ayetinden alıntıdır. Burada ümmet-i Muhammed’in üstünlüğüne işaret edilir.

- “inne mine’ş-şî‘ri le-ḥikmeten”(3/2).

“إِنَّ مِنَ الشَّيْءِ لَحِكْمَةً”

“Şiirlerin bazısında gerçekten hikmet vardır.”

Teşbih

Metin teşbihler yani benzetmeler bakımından yoğunluk taşımaktadır.

- *Mehd-i ṭufûliyyetimin tayy-ı vişâdı revâ...* (3/6-7).

Çocukluk beşiği “yol” olarak gösterilmiş; hayat yolculuğuna bir “başlangıç noktası” benzetmesi yapılmıştır.

Bu, istiareli teşbihtir (hayat : yol, çocukluk : beşik).

- *Mâder-i reşâdet-i eserim setîre-i mışra‘-ı gâile-i cihân... gergef-i sık-let-i mu’kefi kurup kâle-i kumâş-ı telâş* (3/9-10).

Annesi, dünyayı bir dokuma tezgâhı gibi işlemiştir. Burada insanın terbiyesi, kumaş dokumaya benzetilmiştir. Bu temsilî teşbihtir. Uzun, zincirli bir teşbih sistemi kurar.

İstiare

- *Cevâriḥ-i şuğriyyetim kadem kadem neşv ü nemâ yolunda...* (3/8).

Çocukluk uzuvlarının “yol” a girmesi, insanın büyümesini bir yolculuk olarak gösterir.

Tenasüp

Birçok kelime anlam bakımından birbirini çağırıştırır:

- *mehd – ṭufûliyyet – neşv ü nemâ – terbiye – taḥşîl – hüner – ma‘rife*
(3)

Hepsi “büyüme – eğitim – gelişme” kavramları ile alakalıdır. Kelimelerin bu şekildeki uyumları, tenasüp sanatı örneğidir.

Seci

Mukaddimenin baştan sona secili olduğunu söyleyebiliriz. Ayşe Teymûrî mukaddimede âdetâ edebiyat hünerini sergilemiştir.

Örnek olarak:

- ...*gergef-i sıklet-i mu'kefî kurup kâle-i kumâş-ı telâşî mikrâz-ı terbiye-i cān-ıırâş...* (3/10-11).

Burada “mu’kefî-kurup-kâle-kumâş-mikrâz-terbiye-cān-ıırâş” kelimeleri hem ses hem anlam açısından uyumlu bir musanna nesir (sanatlı düzyazı) oluşturur.

Kinaye

- *zübde-i zihn-i ferâgat-rehînin henüz pâk u şâf...* (3/15).

“Henüz zihnim saf iken” demekle hem masumiyetini hem de eğitilmeye hazır oluşunu ima eder. Bu kinayedir (dolaylı anlatım).

- *Dâye-i mu'aşşer-zenân*” ve “*hâce-i 'amûzeş-i duhterân* (3/12-13).

İfadeleri “kadın terbiyecileri” anlamındadır ama dolaylı biçimde “kadın eğitimi alanı” kastedilir.

Teşhis

- *Dürr-i imdâdı rehin-i inzivâ olup...* (3/7).

Burada “inci” insan gibi “rehin” olur, yani bekler; bu cansız varlığa insan fiili yüklenmiştir.

- hayru ümmetin** (Ar.): İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet
- ahrecet** (Ar.): Çıkardı, meydana getirdi
- li'n-nâs** (Ar.): İnsanlar için
- sa'âdet** (Ar.): Mutluluk, kutluluk
- sezâ-vâr** (Fars.): Layık, uygun
- cümel** (Ar.): Cümleler
- celîle** (Ar.): Yüce, büyük
- mu'ciz-nümâ** (Ar.+Far.): Mucize gösteren
- cemîle** (Ar.): Güzel, zarif
- inne mine's-şî'ri li-hikmetun** (Ar.): “Şiirde hikmet vardır” (hadis-i şerif)
- hadîs-i şerîf** (Ar.): Peygamber (s.a.v) sözü
- hikmet** (Ar.): Bilgelik, derin anlam
- elif** (Ar.): Arap alfabesinin ilk harfi (mecazla: başlangıç, öz)
- vâyedâr** (Fars.): Sahip olan
- 'ibret** (Ar.): Ders, uyarı
- i'tibâr** (Ar.): Öğüt alma, ibret çıkarma
- şallallâhu 'aleyhi ve 'alâ âlihî ve aşhâbihî** (Ar.): Allah onun, ailesinin ve arkadaşlarına rahmet eylesin
- e'ttâhirîn** (Ar.): Temiz olanlar
- metta'a** (Ar.): Yararlanmak, faydalanmak
- bişefâ'atihi** (Ar.): Onun şefaatinde
- emme** (Ar.): Her kim
- imâmet** (Ar.): Önderlik, imamlık
- muslimîn** (Ar.): Müslümanlar
- âmîn** (Ar.): Âmin, kabul et Allah'ım
- delâlet** (Ar.): Yol gösterme, kılavuzluk
- zîkr** (Ar.): Anma, hatırlama
- ma'bûd** (Ar.): Tapılan, ilah
- şâh-râh** (Fars.): Ana yol, doğru yol
- mağşûd** (Ar.): Hedef, gaye

- sülûk** (Ar.): Yol tutma, gidiş
mehd (Ar.): Beşik
tufûliyyet (Ar.): Çocukluk dönemi
ṭayy (Ar.): Katlama, kaldırma (mecazla: geçiş, aşama)
visâd (Ar.): Yastık (mecazla: çocukluk yatağı)
revâ (Fars.): Uygun, yaraşır
rızâ (Ar.): Razi olma
dürr (Ar.): İnciler, değerli taşlar
İmdâd (Ar.): Yardım, destek
rehin (Ar.): Emanet, bağlılık
inzivâ (Ar.): Yalnızlık, içe çekilme
cevârih (Ar.): Uzuvarlar, organlar
suğariyyet (Ar.): Küçüklük hali
ḳadem ḳadem (Ar.): Adım adım
neşv ü nemâ (Ar.): Gelişme, büyüme
behremend (Fars.): Yararlanan
temyiz (Ar.): Ayırt etme gücü
ḳuvâ (Ar.): Kuvvetler
mâder (Fars.): Anne
reşâdet (Ar.): Doğruluk, olgunluk
setîre (Fars.): Örtü, perde
cihân (Fars.): Dünya
düird (Fars.): Tortu, kalıntı (mecazla: zorluk)
düşvâr-endîşe (Fars.): Zor düşünceli, endişeli
gergef (Fars.): Nakış kasnağı
sıklet (Ar.): Ağırılık, yük
muḳeff (Ar.): Kapanmış, kapanan
kâle (Fars.): Kumaş
cân-ḥırâş (Far.+Ar.): Can yakıcı, özenli
hıyaṭ (Ar.): Dikiş

- tedfîb** (Ar.): Edeplendirme, terbiye
- pîle** (Fars.): İplik kozası
- dırâz** (Fars.): Uzun
- tezhîb** (Ar.): Süsleme, bezeme
- enâmîl** (Ar.): Parmak uçları
- emel** (Ar.): Ümit, istek
- kütâh-ferâş** (Fars.): Küçük süpürge; mecazen ön hazırlık yapan
- timsâl** (Ar.): Sembol, örnek
- vâz‘** (Ar.): Koyma, yerleştirme
- dâye** (Fars.): Sütanne, dadı
- mu‘aşşer-zenân** (Ar.+Far.): Kadınlarla topluluk içinde olan (kadınlar grubu)
- hâce** (Fars.): Hoca, öğretmen
- amûzeş** (Fars.): Öğretim, eğitim
- duhter** (Fars.): Kız çocuğu
- hünermend** (Fars.): Sanatkâr, yetenekli
- seyyidât** (Ar.): Hanımefendiler, saygıdeğer kadınlar
- ‘irfân** (Ar.): Bilgi, anlayış
- mensec** (Ar.): Dokuma, örgü
- dikkat-nişân** (Ar.+Far.): Dikkat çekici, özenli
- memnû‘** (Ar.): Yasaklanmış
- âsâ-tek** (Fars.): Sopa gibi, sert tabiatlı
- tâz-kâsenân** (Fars.): Hızlı koşan, aceleci kimseler
- perestiş** (Fars.): Tapınma, sevgi
- geşt ü güzâr** (Fars.): Gezinti, dolaşma
- bâğ** (Fars.): Bahçe
- büstân** (Fars.): Gül bahçesi
- maḥall** (Ar.): Yer, mekân
- zübde** (Ar.): Öz, saf kısım
- zihn** (Ar.): Zihin, akıl
- ferâğat** (Ar.): Boş zaman, huzur

- rehin** (Ar.): Bağlı, emanet
pāk (Fars.): Temiz
zengār-endûh (Fars.): Pas tutmuş (mecazen: yıpranmış)
hayl (Ar.): Atlar
hāne (Fars.): Ev
maḥfûz (Ar.): Korunmuş
şeffāf (Ar.): Saydam
şinâb (Fars.): Akıntı, eğim
gūşîş (Fars.): Dinleme
sa‘y (Ar.): Çaba, gayret
minvâl (Ar.): Tarz, yol
zekâvet (Ar.): Zekâ, anlayış
iştigāl (Ar.): Meşguliyet, uğraş
çâr-pâ (Fars.): Dört ayaklı (mecazen: istikrar, dayanıklılık)
bend (Fars.): Bağ, düğüm
ḥabl (Ar.): Halat, ip
metîn (Ar.): Sağlam
verziş (Fars.): Egzersiz, alışkanlık
mismâr (Ar.): Çivi
mahâret (Ar.): Beceriklilik
şikâr (Fars.): Av, avcılık
kemend (Fars.): Halat, kement
taḥşîl (Ar.): Eğitim, öğrenim
hüner (Fars.): Sanat, ustalık
ma‘rifet (Ar.): Bilgi, irfan
himmet (Ar.): Gayret, yardım
irşâd (Ar.): Doğru yol gösterme
mâder (Fars.): Anne
derece (Ar.): Aşama
irtibât (Ar.): Bağlantı

rağbet (Ar.): İlgi, istek

pîşgâh (Fars.): Ön taraf, huzur

dest-gâh (Fars.): Makam, mevki

fakîr (Ar.): Yoksul, mütevazı kişi (Klasik metin ve hitaplarda alçakgönüllülük ifadesi olarak kullanılmaktadır. Ben fakir...

himmet-kaşîr (Ar.+Far.): Gücü kısa, yetersiz

hıdûr (Ar.): Huzur, bulunma

kâr (Fars.): İş

nesîc (Ar.): Dokuma, örgü

nezâket (Ar.): İncelik

behîç (Fars.): Neşeli, hoş

ta'lim (Ar.): Öğretim, eğitim

mübâşeret (Ar.): Başlama, işe girişme

[4/35-36] (1) verâset-kec taṭriziñ tefhîmine mübâderet eyledi. Ol şa‘l-i zarîf-ferâset- (2) redîf-i dîdeme bir dürd-i ‘anîf ve şu maḥfil-i mümeḥhed-naẓîf ‘âdetâ bir külhan-ı muḥayyef (3) görünüp her ne kadar ḥubb-ı ma‘rifet ü hûner ü meyl-i istiḥşâl-i rızâ-yı mâder (4) derûnumda mekîn idiyse de bir gûne nefis-i abiyeyi telyîn ve ol şan‘at-ı nisâ‘iyyeden (5) ḥiss idegeldigim ve fart-ı nefreti bir şûretle teskîn idemezdim ve ḥ‘âhiş-i amûzeş (6) ile ol kâr-ı diḳḳat-şî‘ara şarf-ı efkârı revâ görmezdim. Şöyle ki dâ‘imâ selâmlığa (7) çıkıp ve zümre-i küttâba karşı geçip semâ‘-ı şarîr-i taftîn-peẓîr ḥâdime-i şeref-şâmeyi (8) bekler ve ol elḥân-ı tarab-nişânîñ ni‘me-i işret-feşânını gûş-ı cân ile diñler idim. (9) Firdevs-i maḳarr-ı mâderim bu revîş-i nâ-be-câdan dil-gîr olup gâh tehdîd ve âzâr ile ta‘nîf (10) ve gâh va‘îd-i enzâr ile taḥvîf eyledigi gibi ba‘zı kerre daḥı va‘d-i ḥali ve ḥalel (11) ile taṭîf iderek teş‘îli teklîf eyler ve gâh ü bigâḥ cîger-i pür-şererden (12) âhlar çekerdi. Peder-i Firdevs-maḳarrım bu ḥâli görünce merḥûm vâli-deme şöylece ḥiṭâb (13) eyledi ki: Ey bânü-yı ‘iffet-me‘âb!

Beyt:

(14) Kuvvet-i bâzû ile olmaz gönül reh-yâb kâm

(15) Eyleme cânı mu‘azzeb dest-i ḳudretde merâm

(16) Bu şağîre-i idrâk-i faḳîreyi her dem giryân ve derûn-ı ‘iffet meşḥûnını nâḥin-i (17) esefle mecrûḥ u nâlân eyleme. Mâdem ki kûşîş ve ḥvâhişî kırtâs ve ḥâmeye (18) mâ‘ildir. Tabî‘atiyle bu meyli kâr-sûzen ve pîleye ḥâ‘ildir gel bu iki duḥteri paylaşalım. (19) ‘İffet seniñ ‘İşmet benim olsun. Ümîdvârım ki ma‘şer-i nisâda bir kâtib ve şâ‘ir (20) ve meydân-ı ḳalem-dâr ide. Ḥvâce-i mâhir şaḥn-ı serâ-yı zin-degîde dost murâḳıḳ

4 O (babam) varislikte payını geç açıklamamı uygun buldu. O şerefli zekâyâ sahip kişi, gözüme tatlı bir keder gibi göründü; o tertemiz meclis ise sanki küçük bir külhanda (hamamvârî bir ortamda) toplanmış gibiydi. Her ne kadar bilgiye, sanata ve annemin rızasını kazanmaya içten bir isteğim bulunsa da bir türlü kendi inatçı nefsimi yumuşatamıyor ve kadınsı sanatlardan (örneğin nakış, dokuma) bir zevk alamıyordum; hatta onlara karşı aşırı bir nefret duyuyordum ve annemin öğretim arzularına da aklımlı vermeyi doğru bulmuyordum.

Öyle ki, sık sık selamlığa çıkar, kâtipler topluluğuna karşıdan bakar, şerefli bir hizmetçinin yazı tıkırtısını işitmek için kulak kesilir, o mürekkep kokulu seslerin verdiği zevki can kulağıyla dinlerdim.

Annem bu uygunsuz hâlimden üzülür, bazen tehdit ve azarla bana kızar, bazen de nasihat ve öğütlerle yumuşatmaya çalışırdı. Kimi zaman da güzel vaatlerle gönül almaya çalışır, bazen de derinden ta ciğerinden âh çekti...

Cennet mekân babam bu durumu görünce, merhum anneme şöyle seslendi: “Ey iffet ve namus timsali hanım!

Kol gücüyle (zorlama ve baskıyla) gönül muradına ermez, Canını kaderin elinde boş yere yorma.

Bu akıllı kıt, kavrayışı zayıf kızı sürekli ağlatma, iffet dolu gönlünü esef ve kederle yıpratma.

Mademki onun istek, çaba ve arzuları kaleme ve yazmaya yöneliktir.

[Diğer kızımı kastederek] Tabiatı gereği biçki-dikiş ve kumaş gibi uğraşlara yatkındır. Gel, bu iki kızımızı paylaşalım:

“İffet senin, İsmet benim olsun.” (Kısaca biri senin yanında eğitim görsün, biri benim yanımda)

Ümidim odur ki, kadınlar topluluğunda (gelecekte) biri bir yazar ve şair, ve kalem ehli biri olarak yetişsin. (Babam, hünerli dostlarına daima gözetici idi.)

Edebî sanatlar

Teşbih

- *Bir dürd-i ‘anîf ve şu maḥ fil-i mümeḥhed-naẓîf ‘âdetâ bir külhân-ı muḥayyef görünüp* (4/2-3).

Kızlara mahsus edep meclisi (dikiş, terbiye yeri) “pis, korkunç bir külhan (hamam)” gibi gösterilmiştir. Bu, kısmen aşağılayıcı bir teşbih (istihfaftır).

- *ciger-i pür-şererden âhlar çekmek* (4/11-12).

Annenin üzüntüsü, içi ateş dolu ciğerin yanışıyla tasvir edilmektedir. Bu da mecaz-ı mürsel ve teşbih birleşimidir.

İstiare

- *Firdevs maḳarr-ı mâderim* (4/9).

Burada annesinin öldüğü ima ediliyor, “Firdevs” burada cennet kavramı ile ölüm arasında istiare kurulmuştur.

- *Semâ‘-ı şarîr-i taflîn-peẓîr ḥâdime-i şeref-şâme* (4/7).

Kâtiplerin kalem seslerini “nağme”ye, “çalışan kalemleri” “şerefli hizmetçiye” benzetiyor. Bu uzun metafor, kişileştirilmiş istiare (teşhisli istiare) dir.

Tenasüp

*ḥübb-i ma‘rifet – hüner – meyl – rızâ-yı mâder – nefret – nefis – ta‘lîm
– ḥüner-mend – ‘ilm – kalem* (4).

Bunların hepsi eğitim, bilgi, ruhî eğilim kavramları etrafında dönüyor. Bu sebeple burada net bir tenasüp sanatından bahsedebiliriz.

Seci

*...gâh va‘îd-i enẓâr ile taḥvîf eylediği gibi, ba‘zı kerre daḥı va‘d-i ḥalî
ve ḥalel ile taltîf iderek ... teklîf eyler...* (4/10-11).

Bu cümledeki -îf, -el, -îk sesleri bir ritim oluşturur. Seci hem kulağa ahenk hem de düşünce paralellliği sağlamaktadır.

Tezat

Aşağıdaki kelimelerden de anlaşılacağı gibi çok güçlü bir karşıtlık yapısı var:

- *mâder* (anne) – *peder* (baba)
- *İffet* – *İşmet*

İki kız kardeşin birbirlerine zıt uğraş alanlarını benimsemeleri yani İsmet'in edebiyata ilgi duyup biçki-dikişten nefret etmesi; İffet'in de tam tersi biçki-dikiş gibi o devrin anlayışıyla kadınsı uğraşlara alaka göstermesi...

- *kadınsı sanatlar – kalem hüneri*
- *tehdit – teşvîk*
- *nefret – meyil*

Tevriye

- *mâder-i Firdevs-mağarr*

ifadesi hem “Cennetteki annem” hem “faziletli annem” anlamını çağrıştırmaktadır bundan dolayı da tevriyelidir.

- *Ümîdvârım ki ma‘şer-i nisâda bir kâtib ve şâ‘ir* (4/19).

“ma‘şer-i nisâ” (kadınlar topluluğu) hem bu dünyadaki kadınlar hem de “kıyamet günü kadınlar cemaati” olarak düşünülebilir.

Kinaye

- *kâtib ve şâ‘ir ide* (4/19-20).

Burada kızının yazı ve edebiyatta başarıya ulaşması temennisi, babadan oğula geçen verâset (kalem mirası)nı ima etmektedir.

Teşhis

- *semâ‘-ı şarîr-i taftîn-pezîr hâdime-i şeref-şâme* (4/7).

Kalem “şerefli bir hizmetçi” gibi canlandırılmış.

- *ciger-i pür-şerer âh çeker* (4/11-12).

Annenin ciğeri canlı bir varlık gibi davranıyor.

İrsâl-i mesel

Beyitte:

- *Quvvet-i bâzû ile olmaz gönül reh-yâb kâm
Eyleme cânı mu‘azzeb dest-i kudrede merâm* (4/14-15).

Bu beyitte Her şey bilek gücüyle olmaz; gönül işinde başarı Allah'ın kudretiyle olur” anlamı bulunmaktadır. Yani atasözü değerinde bir genel hakikat irsâl-i mesel sanatından bahsetmek mümkündür.

- verâset** (Ar.): Miras
tatrız (Ar.): Elbiseye nakış işleme
tefhîm (Ar.): Anlatma, açıklama
mübâderet (Ar.): İşe koyulma, acele etme
şa‘l (Ar.): Alev, parlaklık
ferâset (Ar.): Anlayış, sezgi
redîf (Ar.): Ardıl, peşi sıra giden
dürd (Fars.): Tortu, posası
‘anîf (Ar.): Sert, kaba
mahfil (Ar.): Toplantı yeri, meclis
mümehhed (Ar.): Hazırlanmış, düzenlenmiş
nazîf (Ar.): Temiz, nezih
külhan (Fars.): Hamamın ocak kısmı
muhayyef (Ar.): Zayıf, gevşemiş
hubb (Ar.): Sevgi, muhabbet
ma‘rifet (Ar.): Bilgi, bilgelik
istihsâl (Ar.): Elde etme, kazanma
derûn (Fars.): İç, gönül
mekîn (Ar.): Yerleşmiş, sabit
nefs (Ar.): Benlik, öz varlık
ebîyye (abiyye) (Ar.): Onurlu, gururlu
telyîn (Ar.): Yumuşatma, teskin etme
san‘at (Ar.): Sanat, ustalık
nisâ’iyye (Ar.): Kadınlara ait, kadınsı
hiss (Ar.): Duygu, his
fart (Ar.): Aşırılık, fazlalık
teskin (Ar.): Yatıştırma, sakinleştirme
havâhiş (Fars.): İstekler, arzular
amûzeş (Fars.): Öğretim, öğrenme
dikkât-şi‘âr (Ar.+Far.): Özenli, dikkatli davranış

- sarf-ı efkâr** (Ar.): Düşünce harcama, kafa yorma
revâ (Fars.): Uygun, layık
selâmlık (Ar.+Tr.): Erkek misafirlerin ağırlandığı kısım
zümre (Ar.): Topluluk, grup
kuttâb (Ar.): Yazıcılar, kâtipler
semâ' (Ar.): Dinleme, işitme
sarîr (Ar.): Gıcırtı, ses
hadîme (Ar.): Hizmetçi, cariye
şerefşâme (Ar.+Far.): Şerefli, onurlu kişi
elhân (Ar.): Ezgiler, nağmeler
tarab (Ar.): Neşe, sevinç
ni'met (Ar.): Nimet
feşân (Fars.): Saçan, yayan
gûş (Fars.): Kulak
cân (Fars.): Ruh, can, gönül
firdevs (Ar.): Cennet
makarr (Ar.): Yer, makam
reviş (Fars.): Davranış, tutum
nâ-be-câ (Fars.): Uygunsuz, yakışıksız
dilgîr (Fars.): Gönlü kırılmış
tehdîd (Ar.): Tehdit
âzâr (Fars.): Eziyet
ta'nîf (Ar.): Azarlama
va'id (Ar.): Uyarı, tehdit
taḥvîf (Ar.): Korkutma
va'd (Ar.): Söz verme
hâlî (Ar.): Boş, yoksun
halel (Ar.): Kusur, eksiklik
taltîf (Ar.): Gönül alma, yumuşatma
teş'îl (Ar.): İşe yöneltme

teklif (Ar.): Görev verme

pür-şerer (Fars.): Kıvılcımlı, ateş dolu

merhûm (Ar.): Rahmetli

vâlîde (Ar.): Anne

hıtb (Ar.): Hitap, seslenme

bânû (Fars.): Hanım, kadın

‘iffet (Ar.): Namus, iffet

me’âb (Ar.): Kaynak, menşe, sığınma yeri

kuvvet (Ar.): Güç

bâzû (Fars.): Kol, kuvvet

reh-yâb (Fars.): Yol bulan

mu’azzebeb (Ar.): Ezizet etmek, azap vermek

dest-i kudret (Far.+Ar.): Kudret eli

merâm (Ar.): Amaç, istek

sağîre (Ar.): Küçük, genç

idrâk (Ar.): Anlayış

faķır (Ar.): Yoksul, mütevazı kişi (Klasik metin ve hitaplarda alçakgönüllölük ifadesi olarak kullanılmaktadır. Ben fakir...

giryân (Fars.): Ağlayan

derûn (Fars.): İç, gönöl

meşhûn (Ar.): Dolu

nâhîn (Fars.): Eğik, üzgün

esef (Ar.): Üzüntü

mecrûh (Ar.): Yaralı

nâlân (Fars.): Ağlayan

küşîş (Fars.): Çaba, gayret

hevâhiş (Fars.): Arzular, istekler

kırtâs (Ar.): Kâğıt

hâme (Fars.): Kalem

tabî‘at (Ar.): Mizaç, doğa

hâşıl (Ar.): Sonuç

duhter (Fars.): Kız evlat

İsmet (Ar.): Günahsızlık, masum (metinde şairin kendi adı yani Ayşe İsmet)

ümîdvâr (Fars.): Umutlu

ma‘şer (Ar.): Topluluk

nisâ (Ar.): Kadınlar

kâtib (Ar.): Yazıcı, yazar

meydân (Ar.): Alan, sahne

kalem-dâr (Far.+Ar.): Kalem sahibi, yazar

hâce (Fars.): Efendi, öğretmen

mâhir (Ar.): Usta, becerikli

serâ (Fars.): Konak, ev

zindegî (Fars.): Hayat, yaşam

murâkib (Ar.): Gözetleyen, denetleyen

[5/36-37] (1) kâtib kıızı kâtib dinilmekle meşhûr ve bu eșer-i hoş tizkâra mazhar olur ise (2) ba‘de‘l-irtihâl ruhumuz rahmetle pür-hubûr olur. Bu cümleyi böylece itmâm idince (3) tarafıma tevcîh-i kelâm idip gel ‘İşmetim işte saña Türkî ve Farisî ve fikh ve naḥv(4) ta‘lîmi için yarından bed‘ân ile iki ḥ‘âce ta‘yîn ideceğim ‘acaba mâder nezdinde (5) pederi hacil ider misin yohsa derslerine muḳayyed olup pend ü irşâdımı (6) diñler misiñ? Dimeleriyle bendeleri meydân-ı imtişâlde güncişk-dâne intizâra (7) meşîl-i cânîḥ ve zelîl ḫurup başar u çeşm eger bu bâbda zerreveş ḫuşûrum (8) görünürse ḫabl-i dâm-şikârı kemend ü pây ü bâlı ol desenmelâl (9) ü miḫnetle bend idip her ‘uḫûbete sezâ vü her cezâya revâ görüñ didim. ‘Alâ-hazâ (10) ol zât sebep-i ḫayât-ı ifâ-yı ‘ahde mübâşeret eylediler. Cenâb-ı Vehhâbiñ irâde-i (11) Rabbâniyesi ḫâ‘id-i zimâm-ı imtişâlim ve ‘inâyet-i sübhâniyesi sâ‘ik-i cevâd-ı iṭâ‘at-i mü‘ellim (12) olup şöyle ki yedî yaşdan on üçe kadar dâ‘imâ küşe-i inzivâdayken (13) oturup dūrûsuma fevḫa‘l-merâm arzû-yı tām ile çalışırdım. Pes ez in (14) peder ḫuzûr-ı ricâle ruḫşat virmeyip kendileri her şeb iki sâ‘at (15) kadar gerek Şehnâme-i Firdevsî ve gerek Meşnevî-yi Şerîf ve anlara mümâşil kütüb-ı (16) belîḡa-i luḡaviye-i Farisîyyeden ders virirler idi. Ol müddet eşnâsında (17) dīvânlar bakıp kolay evzâna muṭâbık eş‘âr nazmına heves itmege başladım. (18) Günlerde bir gün lâlâm aḫşam üsti bana bir deste gül getirdi. (19) Ol desteyi şüraḫiye koyup ol gice leyletû‘l-bedr olmağın şüraḫiyi (20) mehtâba karşı koydum. Oturup geh cilâ-yı devr-i mâh-ı enver ve geh reng ü bû-yı

- 5 Kâtibin (yazarın) kızı, “yazar kız” olarak tanınır; eğer bu güzel yazı (eser) güzel bir biçimde ortaya çıkarsa, ölümümüzden sonra ruhumuz rahmetle dolup huzur bulur.

Bu sözleri tamamladıktan sonra bana dönerek şöyle dedi: “Gel İsmet’im işte, kızım, sana; Türkçe ve Farsça, ayrıca fıkıh (İslam hukuku) ve nahiv (dilbilgisi) öğretimi için yarından itibaren iki hoca tayin edeceğim. Acaba annenin yanında babanı utandırır mısın, yoksa derslerine özen gösterip öğütlerimi dinler misin?”

Bu sözlerle beni imtihan meydanında, serçe gibi bekleyip duran bir hâle getirdi. Gözüm ve gönlümle dikkat kesildim; eğer bu konuda kusurum olup bir gevşeklik gösterirsem, avın ağına düşen bir kuş gibi kementle bağlanıp ayağım ve kanadım zincirlenmiş, her sıkıntıya ve cezaya layık görüleceğim, dedim. Nihayet o söz, hayatın anlamını taşıyan ahdini yerine getirmeye vesile oldu. Vehhâb olan Allah’ın Rabbânî iradesi, öğrenme yolundaki gayretimın dizginini tutup beni yönlendirdi; ilahî inayeti de cömert bir öğretmenin iyilik eli gibi bana ulaştı.

Öyle ki yedi yaşından on üç yaşına kadar sürekli inziva köşesinde iken oturup derslerime, fevkalade bir istek ve arzuyla yani tam bir gayret içinde çalışırdım. Bundan sonra babam, erkeklerin bulunduğu meclislere çıkmama izin vermeyip her gece iki saat kadar bana ders verirdi gerek Firdevsî’nin Şehnâme’sinden, gerekse Mevlânâ’nın Mesnevî-i Şerif’inden ve benzer edebî, dil bakımından üstün Farsça eserlerden. O süre içinde divanlara bakıp vezinlere uygun şiirler yazma hevesine kapılmaya başladım.

Günlerden bir gün, dadım akşam üstü bana bir demet gül getirdi. O demeti sürahiye koyup, o gece dolunay olduğundan, sürahiye mehtaba karşı yerleştirdim. Oturup bazen parlak ayın hareketini, bazen de [çiçek destesinin] rengini seyredip kokusunu aldım...

Edebî sanatlar

İktibas

Ayet, hadis doğrudan geçmez; ancak

Cenâb-ı Vehhâb'ın irâde-i Rabbâniyesi (4/-10).,

'inâyet-i sübhâniyesi (5/11).

gibi ifadelerin Kur'ânî dile dayanan iktibaslı üslup olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

Bu tarz kalıplar Osmanlı düzyazı metinlerinde “teberrükî iktibas” sayılır.

Teşbih

- *meydân-ı imtisâlde güncişk-dâne intizâra mesîl-i cânî* (5/6-7).

“İmtisal meydanında (bekleme, adapte olma meydanında) serçe gibi bekleyen küçük ben.” Bu, benzetme-i temsilîdir: yazar kendini küçük bir serçeye benzeterek tevazu göstermektedir.

- *hâbl-i dâm-şikârı kemend ü pâý ü bâl ol desen-melâl* (5/8).

Nefsi, iradesi, adeta “tuzağa düşen kuş” a benzetiliyor. Bu sebeple teşbih ve istiare birleşiminden bahsetmemiz mümkündür.

İstiare

- *cevâd-ı itâ'at-i mü'allim* (5/11).

öğretmenlikten gelen bereket (cevâd)” gibi kişileştirilmiştir.

- *gül destesi ve mehtap sahnesi*

ilhamın sembolü şeklinde değerlendirebileceğimiz gül ve ay birlikteliği burada “şiir kudretinin doğuşunu temsil etmektedir. Bu tam teşbihli istiare örneğidir.

Teşhis

- *devr-i mâh-ı enver* (ayın dolaşımı)
- *ve reng ü bû-yı...* (5/20).

İfadeleri canlı birer varlık gibi işlenmiştir. Bu, sanatla tabiatın özdeşleştiği bir estetik uyanış anı mevzubahistir. Dolayısıyla teşhis, anlatıcının sanatla ilişkisinin metaforu olarak tezahür etmektedir. Ayşe Teymûrî'nin şahsından kaynaklı duygusal tarafının kalem gücüyle birleştiği apaçıktır.

Seci

- ... ‘irâde-i Rabbâniyesi kâ ‘id-i zimâm-ı imtisâlim ve ‘inâyet-i sübhâniyesi sâ ‘ik ‘-i cevâd-ı itâ‘at-i mü‘allim olup... (5/10-12).

Buradaki -iyyesi / -im / -im seslerinde armonik bir iç uyum görülmektedir.

Tenasüp

Metinde *ilim – hoca – ta‘lîm – ders – belâgat – kitâb – Şehnâme – Mesnevî – şiir – gül – mehtap* (5) gibi birbiriyle anlam alanı kuran kelimeler vardır.

Bu kelimeler manevî olgunlaşma çizgisinde dizilmiştir.

Tezat

Burada açık tezatlar, önceki bölümlerdeki kadar keskin değildir ama:

- “dünya meşgalesi – inziva”
- “çocukluk – ilim ciddiyeti”
- “gülün dünyevî güzelliği – mehtabın ulvî nuru” arasındaki karşıtlıkların tezat sanatı örneklerini oluşturduklarını söyleyebiliriz.

Kinaye

- “Gül destesi – mehtap gecesi”

Sadece tabiat tasviri değil, “şiir ilhamının doğuşu” anlamındadır. Bu durumun kinayeli sembolizm örneği olduğunu söylememiz mümkündür.

Tevriye

- *kâtib kıızı kâtib* (5/1).

İfadesinde kelime oyunlu bir tevriye vardır. hem “kâtibin kıızı” hem “kendisi kâtib (yazar)” anlamlarını taşır. Bu, kelimeyle kimlik kurma örneği olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

kâtîb (Ar.): Yazıcı, memur (metinde yazar-müellif anlamında)

meşhur (Ar.): Ünlü, tanınmış

tizkâr (Ar.): Hatırlama, anma

mazhar (Ar.): Erişen, nail olan

irtihâl (Ar.): Ölüm, göçme

rûh (Ar.): Ruh

rahmet (Ar.): Merhamet, rahmet

pür (Fars.): Çok, fazla

hubûr (Ar.): Sevinç, huzur

itmâm (Ar.): Tamamlama

tevcih-i kelâm (Ar.): Sözü yöneltme

İsmet (Ar.): Masumiyet, temiz olma (metinde şairin kendisi kastediliyor)

Türkî (Far.+Tür.): Türk dili, Türkçe

Fârisî (Fars.): Farsça

fıkh (Ar.): İslam hukuku

nahv (Ar.): Dilbilgisi, nahiv

ta'lim (Ar.): Öğretim, ders verme

bedâ'ân (Ar.): Sonra

hâce (Fars.): Efendi, öğretmen

ta'yîn (Ar.): Tayin etme, belirleme

mâder (Fars.): Anne

nezd (Ar.): Katında, yanında

peder (Fars.): Baba

mukayyed (Ar.): Bağlı, yönelmiş

pend (Fars.): Öğüt

irşâd (Ar.): Doğru yolu gösterme

zelîl (Ar.): Horlanan, küçümsenen

basar (Ar.): Görme gücü

çeşm (Fars.): Göz

zerreveş (Ar, Far.): Zerre kadar, çok az

kusûr (Ar.): Eksiklik, kusur

ḥabl (Ar.): İp, bağ

dâm (Fars.): Tuzak

şikâr (Fars.): Av

kemend (Fars.): Kement

pāy (Fars.): Ayak

bāl (Fars.): Kanat

desenmelâl (Fars.): İsteksiz, gönülsüz

miḥnet (Ar.): Sıkıntı, zahmet

bend (Fars.): Bağlı, esir

ukubet (Ar.): Eziyet, ceza

revâ (Fars.): Uygun

ifâ (Ar.): Yerine getirme

‘ahd (Ar.): Söz, yemin

mübâşeret (Ar.): Girişme, başlama

cenâb (Ar.): Yüce zat

Vehhâb (Ar.): Çok bağışlayan (Allah’ın adı)

irâde (Ar.): İstek, dilek

Rabbâniyye (Ar.): İlahî

ḳâ’id (Ar.): Yöneten, kumandan

zimâm (Ar.): Gem, yönetim dizgini

‘inâyet (Ar.): Yardım, lütuf

Sübḥâniyye (Ar.): Allah’a ait olan, mukaddes

cevâd (Ar.): Cömert

itâ‘at (Ar.): Kabullenme, boyun eğme

mu’allim (Ar.): Öğretmen

kûşe (Fars.): Köşe

inzivâ (Ar.): Yalnızlık, çekilme

dürûs (Ar.): Dersler

fevḳa’l-merâm (Ar.): İsteğin üzerinde, çok üstün

ricâl (Ar.): Erkekler, ileri gelenler

ruhşat (Ar.): İzin, müsaade

şeb (Fars.): Gece

Şehnâme (Fars.): İranlı Firdevsî'nin şaheser niteliğindeki meşhur eseri.

Firdevsî (Fars.): İranlı şair

Mevlânâ (Fars.): Büyük mutasavvıf, Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i

Rûmî

Mesnevî (Fars.): Mevlânâ'nın eseri

mümâsil (Ar.): Benzer

kütüb (Ar.): Kitaplar

belîğa (Ar.): Belagatli, edebî

lugavî (Ar.): Dilbilimsel

Fârisiyye (Fars.): Farsça diline ait

dîvân (Ar.): Klasik edebiyat mensubu şairlerin şiirlerinin toplandığı defter, matbaanın gelişmesiyle birlikte yayımlanan toplu şiirlerin yer aldığı eserin ismi.

evzân (Ar.): Vezinler, ölçüler

muţâbık (Ar.): Uygun

eş'âr (Ar.): Şiirler

naẓm (Ar.): Nazım, şiir

lâlâ (Fars.): Lala, eğitici, dadı

dest [e] (Fars.): El, demet

leyletü'l-bedr (Ar.): Dolunay gecesi

mehtâb (Fars.): Ay ışığı

reng ü bû (Fars.): Renk ve koku

[6/37-38] (1) şükûfe-i dilâvere kaşr-ı enzâr-ı tefrîh ve haşr-ı efkâr-ı tesbîh eylemekde iken (2) mâderim çağırdı. Deste-i mahûdeyi mâha emânet eyleyip gittim (3) ve virdügi emr-i vâcibü'l-icrâyı tîz ifâ idip geldim.

Beyt:

(4) Cereb A'îşe tîz döker çeşm-i felek

Elhamdülillah zevk-ı emel 'ıyâridir

(5) Gördüm ki güldestem efkâr-ı fırkat-ı düşâr gibi perâkende ve perişân (6) olmuş ve midrâr-ı eşki emâk-ı vâmîk-şifât-şi'âr gibi saçılıp rû-yi zemîni (7) pertev-feşân itmiş ve zeberced-efnân fidânından efser-i la'lini düşürüp bî-ser (8) ü sāmān kalmış ve penbe-i berg-i gönçe-i 'arîz-ı 'izâr-ı insânı bâkî 'a-i batîha bisât-ı (9) nu' mân-âsâ serilmiş bitmiştir. Bu keyfiyyetiñ şadme-i endüh-ı hayret şükûhuyla (10) engüşt-hâ-yı esef ve galebe-i leşker-i şebhûn-ı hırkat-nümûnuyla nâşiye-i ber-kef (11) olup turur iken bî-tekellûf 'ıyân-ı mâh-ı tâbân devr-i rû-yi cānân gibi karşımda (12) leme'ân idicek germiyet-i harş-ı hiddet-i sümûvv-nişâr-ı hadîka-i dili (a'şâr-ı (13) fih nâr) eylese 'andelîb-i dil-i şefkat-eyvân ol an tayerâna meydân bulup (14) tûti-i Hindustan-zebân ile mâha hîtâben bu şi'irle gûyân oldum.

(15) Âyâ mehtâb-ı tâbında şükûfem şod-perâkende

(16) Tera bahşem hafârethâ gedâmet kerd pejmürde

(17) Çe dâğ ân dâğ-ı cembr-âsâ

Çü binem deste âzürde

(18) bu eşnâda peder-i cennet-mağarr içeri girip beni pür-melâl görünce hanîn-i (19) rahm-âyîn emvâb ile ol mevhibe-i rubb-ı hâlimi tefâkuddan sonra cebîn-i (20) mezellet-rehînimi sîne-i şefkat kemînine tayayıp yavrum evlâdım endîşeñ nedir?

- 6 Gönül alıcı bahçemde sevinçlerin ışığını ve düşüncelerin parıltısını yaymakla meşgul iken annem beni çağırdı. Elimdeki çiçek demetini (güldes-teyi) aya (yani dolunaya mecazla sanki birine emanet eder gibi) emanet edip gittim ve bana verdiği emri (Arapçada emir iş anlamında kullanılmaktadır) hemen yerine getirip geri döndüm.

Beyit:

Ey Aişe! Feleğin gözü bile hemen yaş döker;

Hamdolsun ki arzunun zevki senin payına düşmüştür.

Döndüm, gördüm ki güldestem sanki ayrılığın derdine düşmüş gibi dağılmış, perişan olmuştu. Gözyaşına benzeyen damlalar toprağın yüzüne dökülmüş, ışık gibi parlıyordu. Zümrüt dallı fidanından yakut başlığını düşürmüş, başsız ve perişan kalmıştı. İnsan yanağının utanma gülüne benzeyen yapraklar da bahçe halısına dökülmüş, paramparça olmuştu.

Bu manzaranın verdiği şaşkınlık ve kederle parmaklarım hayretten dudığıma gitti; sanki gönlümün kuşları, hüzn ordusunun baskısıyla kanatlanmış gibi oldum. Tam o sırada, dolunay yüzlü ay ışığı (mah-ı tâbân), sevgilinin yüzü gibi karşıma doğunca, kalbimdeki ateş (yani hüzn ve sevdâ) alevlendi.

Gönlümün bülbülü bu manzara karşısında Hindistan diliyle (Farsça) şu şiiri söyledi:

Farsça beyitlerin Türkçesi

Ayın ışığında açan çiçeğim dağıldı.

Senin parlak yüzünü görünce soldu, sarardı.

Ne yaradır o, göz gibi yanan yara,

Gördükçe elim incinmiş gibi olur.

Bu sırada cennet mekân babam içeri girip beni kederli görünce, şefkat dolu bir sesle bana yaklaştı; Allah'ın o güzel hediyesini (yani beni) sarmaladıktan sonra, şefkatli göğsüne yaslayıp “Yavrum, evladım, nedir bu endişen?” dedi.

Edebî sanatlar

Teşbih

Metin adeta teşbihler zinciridir:

- *şükûfe-i dilâver* (6/1). (güzel gönül çiçeği) *kalp çiçek burada*, Soyut duygunun somut tabiat imgesiyle anlatımı.
 - *güldestem efkâr-ı firkat-i düçâr gibi perâkende ve perişan olmuş* (6/5-6)

Dağılan gülün ayrılıkla sarsılmış gönül arasında teşbih bağlantısı düşünülebilir.

- *midrâr-ı eşk... rû-yi zemîni pertev-feşân itmiş* (6/6-7).

Burada, gözyaşı, ışık saçan yağmur şeklinde tasavvur edildiğinden dolayı teşbih sanatından bahsedebiliriz.

- *zeberced-efnân fidân... efser-i la‘lini düşürüp* (6/7).

Yeşil yapraklı fidanın kırmızı tacını (çiçeğini) yitirmesi insanın hayat sevincini kaybetmesi şeklinde tasavvur edilebilir.

- *penbe berg-i gonçe-i ârız-ı insânı... serilmiş* (6/8-9).

Gonca yaprak, yanağın pembeliği, insan yüzünün mecaz olarak düşünüldüğünü söyleyebiliriz.

Bu teşbihler teşbih-i mürekkep (bileşik benzetme) tarzındadır. Yani tek bir eşleştirme değil, bütün bir manzara benzetme sahnesine dönüşmüştür.

İstiare

- “güldeste”, “fidân”, “zeberced-efnân”, “efser-i la‘l” doğrudan “kalp”, “duygu”, “ruh” (6) gibi soyut kavramların istiareyle somutlaştırılmış hâlidir.
- “bî-ser ü sâ mân kalmak” (6/7-8) → hem “çiçeğin başını yitirmesi” hem “insanın şaşkınlık içinde kalması” anlamlarını taşır.
- “hadika-i dil” (6/12). *andelîb-i dil-i şefkat-eyvân* (13). klasik bir istiare-i temsiliyedir:

Burada kalp bahçeye, söz ise nağmeye dönüşür. Bu ifadelerde geçen andelib-i dil kullanımında da aynı sanattan bahsetmek mümkündür. Bu örnekler Ayşe Teymûrî'nin edebi sanatları işleme noktasındaki vukûfiyetini gözler önüne sermektedir.

Teşhis

- *midrâr-ı eşk zemini pertev-feşân etti* (6/6-7).

Gözyaşları, ışık saçan bir varlık gibi davranır.

- *bülbül-i dil meydan bulup şakımak*

kalbin konuşması, insanın iç sesinin kişileştirilmesidir.

Tenasüp

Tabiat unsurları arasında tam anlamıyla tenasüp vardır:

gül, ay, ışık, gözyaşı

Bu unsurlar hem renk hem ışık hem de duygu bakımından birbiriyle örtüşür.

Tezat

- *Şükûfe-i dilâver* (6/1) (açan çiçek) perişan olmuş (dağılan çiçek)
- “Işık saçan gözyaşı”, “karanlık gece”
- Bu çelişkiler, “hüzünle güzelliğin bir aradalığı”nı anlatır. Sebk-i Hindî'nin özüdür. Çünkü Sebk-i Hindî'de zıt anlamlı kavram ve ifadelerin kullanılmasının yoğunluğundan bahsedebiliriz.

Seci

Metinde müthiş bir iç ritim vardır:

- *...midrâr-ı eşk-i emâ'-ı vâmık-şifât-şi'âr gibi saçılıp rû-yi zemîni pertev-feşân itmiş...* (6/6-7).

Bu cümledeki -âr / -ân / -în uyumları secili musiki örnekleri olarak düşünülebilir.

Mecaz-ı mürsel

- *deste-i mahûdeyi mâha emânet eylemek* (6/2).

“Elimdeki işi Aya (Allah'ın nuruna?) emanet ettim.”

Burada “mâh” (ay) mecazî bir koruyucu kudreti temsil eder. Bu sebeple mecaz-ı mürsel sanatından bahsetmemiz mümkündür.

İltifat

Anlatıcı, “ben” zamirinden “gördüm ki” ve sonra “mehtaba hitap” a geçmek suretiyle anlatım şahsını değiştirir. Bu, iltifat sanatıdır. Bu şekilde anlatımın duygusal yoğunluğu artırılmış olur.

Şiir Kısmı (Farsça beyitler)

(15–17.nolu satırlardaki mısralar) Bu beyitlerde “gülün solması”, “ellerin yorgunluğu”, “çiçeğin dağılması” imgeleriyle ay ışığında hüzn anlatılır. Bunlar, Sebk-i Hindî tarzı melâl ve teemmül şiiridir:

- Gül: benlik
- Ay: kaderin gözü
- Solmak: farkındalık, fanilik bilinci

Yani küçük bir tabiat olayı olarak (çiçeğin solması) farklı bir yaklaşım tarzıyla aksettirilmiş olur.

- şükûfe** (Fars.): Çiçek
dilâver (Fars.): Yiğit, cesur, gönül ehl
kasr (Ar.): Saray, köşk
enzâr (Ar.): Nazarlar, bakışlar
tefrih (Ar.): Sevinç, neşe, eğlence
efkâr (Ar.): Düşünceler
tesbih (Ar.): Allah'ı anma, zikirde bulunma
mâder (Fars.): Anne
deste (Fars.): Deste, demet
mâh (Fars.): Ay, sevgili
vâcib (Ar.): Gerekli, zorunlu
icrâ (Ar.): Yerine getirme, uygulama
tiz (Fars.): Hızlı, çabuk
ifâ (Ar.): Yerine getirme
cereb (Ar.): Yara, çıban
çeşm (Fars.): Göz
felek (Ar.): Gökyüzü, kader
elhamdülillah (Ar.): Allah'a hamdolsun
hevâ (Ar.): Arzu, istek
emel (Ar.): Ümit, istek
güldeste (Fars.): Çiçek demeti
firkat (Ar.): Ayrılık
perâkende (Fars.): Dağınık
perîşân (Fars.): Karışık, üzgün
midrâr (Ar.): Bol akan, yağmurlu
eşk (Fars.): Gözyaşı
sifât (Ar.): Sıfatlar, nitelikler
şî'âr (Ar.): Alamet, işaret
rûy-i zemîn (Far.+Ar.): Yeryüzü
pertev (Fars.): Işık, parıltı

- feşân** (Fars.): Saçan, yayan
zeberced (Fars.): Zümrüt taşı
efser (Fars.): Taç
la'1 (Fars.): Yakut
bî-ser ü sâ mân (Fars.): Başsız ve düzensiz
penbe (Fars.): Pamuk
berg (Fars.): Yaprak
gonçe (Fars.): Tomurcuk
ârız (Ar.): Yüz, yanak
bâğçe (Fars.): Bahçe
bisât (Ar.): Yaygı, döşek
nu'mân (Ar.): Kırmızı, gelincik
keyfiyet (Ar.): Durum, hâl
endûh (Fars.): Keder
şükûh (Ar.): Büyüklük, haşmet
engüş (Fars.): Parmak
esef (Ar.): Üzüntü
leşker (Fars.): Ordu
şeb (Fars.): Gece
nümûn (Fars.): Örnek, model
nâsiye (Ar.): Alın, ön taraf
berkef (Fars.): El üzerinde tutmak
bî-tekellûf (Far.+Ar.): Samimi, çekincesiz
ayân (Ar.): Açık, belli
mâh-ı tâbân (Fars.): Parlak ay
deverân (Ar.): Dönme, devretme
rûy (Fars.): Yüz
cânân (Fars.): Sevgili
leme'ân (Ar.): Parıltı
germiyet (Ar.): Sıcaklık

- sümüvv** (Ar.): Yücelik
hadîka (Ar.): Bahçe
dil (Fars.): Gönül
a'sâr (Ar.): Köşeler, uçlar
nâr (Ar.): Ateş
andelîb (Fars.): Bülbül
eyvân (Fars.): Köşk, revak
tayr (Ar.): Kuş
meydân (Fars.): Alan, saha
zebân (Fars.): Dil, lisan
Hindûstân (Fars.): Hindistan
güyân (Fars.): Söyleyen
âyâ (Fars.): Acaba
mehtâb (Fars.): Ay ışıĒı
şükûfe (Fars.): Çiçek
perâkende (Fars.): DaĒılmış
terâ (Fars.): Senin
pejmürde (Fars.): Solmuş, yıpranmış
dâĒ (Fars.): Yara, yanık
cemr (Ar.): Ateş parçası
binem (Fars.): Görürüm
âzürde (Fars.): İncinmiş
makarr (Ar.): Makam, yer
pür (Fars.): Çok, fazla
melâl (Ar.): Keder
hanîn (Ar.): İç çekiş, feryat
rahm (Ar.): Merhamet
mevhîbe (Ar.): Lütuf, ihsan
cebîn (Ar.): Alın
sîne (Fars.): Göğüs

şefkat (Ar.): Merhamet

kemîn (Fars.): Gizli yer, sığınak

evlâd (Ar.): Çocuklar (Yaygın olarak tekil anlamda kullanılmaktadır. Bu sebeple burada çocuk manasındadır.)

endişe (Fars.): Düşünce, kaygı

[7/38-39] (1) Söyle dimeleriyle âh şad âh (leytehu lemmâ nevâ sefere'l-belâ kunnâ savâ'en³⁰) nihâyet (2) fıkra-i ma' hûdeyi inşâd eyledigim şi'irle beraber ma'el-hacl ve-l-ğazer 'arz-ı sâmi'a-i (3) bedr eyledim. Çünkü elimde dîvân gördükçe eger şi'ire tegazüle talar iseñ (4) sâ'ir dersleriñ ber vech-i maşşûd hâfızañda rûsûh bulmaz. Dimek merhûmûñ 'âdetleri (5) idi. Bu def'a şurasını dañı 'ilâve itdiler ki tesci' üç lügatdan (6) olmaz ise hâlâvet bulamaz. Meş'yyetle bir seneye kadar der-dest olan kitâblar (7) hüsni hitâm bulunca 'ilm-i 'arûza âşinâ h'âcegândan bir şâhibe-i kemâl istihsâl (8) olunup andan ta'lime mübâşeret eylesin. Bu rağbete göre 'inâyet-i bârî ile (9) az vaktde bu fenn-i dil-şikârı dañı taşşîl idebilirsin. Bu fermûde gûş-ı şevkîma (10) menkûş olunca

Beyt:

(11) Müjeniñ kaşr-ı dildârı görünce dil kilîd üzre

(12) Rehîñ-i şevk dil-sûza kalır mı tâkat-ârâma

(13) Mışdâğınca emr-i 'âlîleri bir sır ancak nüfûs-ı re'fetleriyle olduça ol (14) lügatlara biraz âşinalığım vardır didim. Hoş imdi üç lügatden şevk-âmîz (15) bir gâzel söyle didiler ise taraf-ı dâmeni taqbi'l birle derhâl ğurfe-i i'tizâle (16) çekilip Meşnevîyi açdım. Ma'lûm-ı 'azîzâneleridir ki ol kitâb-ı mustatâb

(17) Bişnev ez ney çün hikâyet mi koned

mışra'ıyla başlanmışdır. Bendeñiz dañı (18) Hazret-i Mevlânânıñ ruhâniyetin

den istimdâd iderek mışra'-ı mezkûruñ veznine (19) taţbîkan dîvânçe-i 'âcîde meşûr olan müctes rubâ'î ki mışra'-ı evveli

(20) ('Azm-i dîdâr tu dâred cân-i mâ)

bunu güyâ üç lügatden inşâd eyleyip kendü

³⁰Keşke belaya seyahat etmeyi düşünmeseydi de eşit olsaydık

7 “Söyle.” demeleri üzerine “Âh, sâd, âh! [yüzlerce âh] (Keşke o bela yolculuğuna çıktığında biz de onunla birlikte olsaydık!)” dedim. Niha-yet, küçük yaşta kaleme aldığım şiirle birlikte, elimdeki yazıyı (ace-leyle ve utanarak) parlak bir ay olan [babasından bahsediyor] dinleyi-ciye arz ettim. Zira elimde bir divan gördükçe (babam derdi ki): “Eğer şiir ve gazellere dalarsan diğer derslerinde de istediğin başarıya ulaş-mazsın.” Bu durum, rahmetlinin [babasından bahsediyor] her zamanki âdetiydi.

Bu defa şunu da ekledi: “Tesci’ yani kafiyeli sözler [seci] üç dilden (Türkçe, Farsça, Arapça) yapılmadıkça tadı olmaz.” Kaderin takdiriyle, bir yıl kadar elindeki kitaplar sona erince, aruz ilmine aşına hocalar grubundan, olgun bir şahıstan ders almaya başlarsın. Bu isteğine göre, Allah’ın inayetiyle az bir zamanda bu gönül avcılığı sanatını da öğre-nebilirsin.”

Bu söz kulaklarıma işlenince,

Beyit:

*Müjen, sevgilinin sarayını görünce gönül kilitlenir,
Şevkten yanan kalbim nasıl olur da dayanabilir o güzelliğe?*

Babamın yüksek buyruğu gereğince, bu dillerle biraz aşinalığım var-dır,” dedim. O da “Güzel! O hâlde üç dilden coşkulu bir gazel söyle bakalım.” dedi. Bunun üzerine eteğini öpüp hemen kenara çekildim ve Mesnevî’yi açtım. Bilindiği üzere o yüce kitap şu mısra ile başlar:

Bişnev ez ney çün hikâyet mi koned

Dinle, neyden neler anlatıyor...

Ben kulunuz da Hazret-i Mevlânâ’nın ruhaniyetinden yardım dileyerek, bu mısranın veznine uygun bir rubai söyledim. Rubainin ilk mısraı suydu:

‘Azm-i dîdâr tu dâred cân-i mâ

Canımızda senin cemalini görme arzusu var.

Bunu, güya üç dilden (Türkçe–Arapça–Farsça) söyledim...

Edebî sanatlar

Teşbih

- *Müjenîñ kaşır-ı dildârı görünce dil kilîd üzre*
Rehîn-i şevk dil-sûza kalır mı tâkat-ârâma (7/11-12).

Bu beyitte sevgilinin sarayı (kaşır-ı dildâr) görünce kalbin “kilitlenmesi” benzetmesi yapılmaktadır. Bu, hem görsel (saray) hem psikolojik (kilitlenme) bir teşbihtir.

İstiare

- *dil kilîd üzre kalmak* (7/11) sevincin şaşkınlıktan donakalması.
- *rehîn-i şevk* (7/12) (aşkın rehini olmak) → gönlün tamamıyla sevdaya teslim oluşu.

Bu ifadeler istiare-i temsiliyye örnekleridir: soyut hal (heyecan) somut bir duruma dönüştürülür.

- Yine babasının kendisine şiir okumasını istemesi ile alakalı hayat kesitini kaleme aldığı ilgili sayfadaki bölümde babasını parlak ay olarak vasıflandırdığı bir dinleyici olarak takdim etmektedir.... Bu sebeple istiarenden bahsedebiliriz. İlgili kısım:
- *Söyle* (babası İsmail Teymûr Paşa’yı kastetmektedir) *dimeleriyle âh şad âh* (*leytehu lemmâ nevâ sefere’l-belâ kunnâ savâ’er³¹*) *nihâyet fıkra-i ma‘hûdeyi inşâd eyledigim şi‘irle beraber ma‘el-ḥaḥl ve-l-ḥazer ‘arz-ı sâmi‘a-i bedr eyledim.* (7/1-3)

Seci

Nesir kısmında müthiş bir ses düzeni vardır:

- *ma‘el-ḥaḥl ve-l-ḥazer ‘arz-ı sâmi‘a-i bedr eyledim* (7/2-3)
ber vech-i maḥşûd ḥâfızanda rüsûḥ bulmaz (7/4)

Bu cümlelerde hem anlam hem ses simetrisi bulunmaktadır.

Klasik inşâ sanatının belirgin özelliklerindendir.

³¹Keşke belaya seyahat etmeyi düşünmeseydi de eşit olsaydık

Tenasüp

- *kilîd, kâsır, rehîn, tâkât* gibi kelimeler mahpusluk – kapalı mekân – içe dönüş çağrışımı taşır.

Bu, beyitteki aşkın “sınırlayıcı / yakıcı” doğasını destekler.

İltifat

Anlatıcı, bazen “bendeñiz” (ben) derken bazen “merhûmun âdeti idi” diyerek üçüncü şahsa geçer. Bu iltifat sanatı örneği olarak hem saygı hem de duygusal mesafeyi sağlamaktadır.

Telmih

- Mevlânâ’ya “Bîşnev ez ney”e (7/17) açık bir gönderme var.

Bu yalnızca bir yâd ediş değil, tasavvufi bir telmihtir:

“Dinle neyden”, “Hakikat dilini öğren.”

Yani burada, ilhamın doğrudan Mevlânâ’nın nefesinden alınmakta olduğunu düşünebiliriz.

Rubâînin Günümüz Türkçesiyle Anlamı

“Canımız, senin yüzünü (cemalini) görme arzusu taşır.”

“Ey sevgili, seninle buluşmak umuduyla gönlümüz daima yanar.”

(Bu anlam, tasavvufi olarak “Allah’ın cemalini görme arzusu”na işaret eder.)

Cümle anlamı:

- ‘Azm-i dîdâre tu dâred cân-i mâ (7/20)

“Bizim canımız, senin yüzünü görme arzusuna sahiptir.”

(Tasavvufi olarak: “İnsan ruhu, Allah’ın cemalini görme isteğiyle doludur.”)

Rubâîdeki üç dil unsuru olarak şair, babasının “üç lügat (Arapça–Farsça–Türkçe)” şartını yerine getirmek için, rubâîde bu üç dilin kelimelerini harmanlamıştır.

- sad** (Fars.): Rakam 100
leyttehu (Ar.): Keşke o
lemma (Ar.): Henüz, olmadı
kunnâ (Ar.): Biz olduk
sevâ (Ar.): Eşitlik, denk olma
nihâyet (Ar.): Son, bitiş
ma'hûde (Ar.): Bilinen, malum
inşâd (Ar.): Şiir söyleme, okuma
ma'el-hacl (Ar.): Utangaçlıkla
ma'a'l-hazer (Ar.): Çekinerek
arz (Ar.): Sunma, arz etme
sâmi'a (Ar.): Dinleyen kimse
bedr (Ar.): Dolunay, parlak yüz
tagâzzül (Ar.): Gazel söyleme
rüsûh (Ar.): Sağlamlık, yerleşiklik
maksûd (Ar.): Maksat, hedef
merhûm (Ar.): Rahmetli, vefat etmiş
'âdet (Ar.): Alışkanlık
def'a (Ar.): Sefer, kez
tesci' (Ar.): Seci yapma, uyaklı söz
lûgat (Ar.): Dil, kelime
halâvet (Ar.): Tatlılık, güzellik
meşîyyet (Ar.): Dinleme, istek arzu; Allah'ın dileği, irade
der-dest (Fars.): Elde, hazırlanmakta olan
hüsn (Ar.): Güzellik
hitâm (Ar.): Son, bitiş
'arûz (Ar.): Aruz vezni ilmi
âşinâ (Fars.): Aşına, tanıdık
hâcegân (Fars.): Hocalar, efendiler
şâhibe (Ar.): Sahip, malik

- kemâl** (Ar.): Olgunluk, mükemmellik
istihsâl (Ar.): Elde etme
ta‘lîm (Ar.): Öğretim
mübâşeret (Ar.): Başlama, girişme
rağbet (Ar.): İstek, arzu
‘inâyet (Ar.): Yardım, koruma
bârî (Ar.): Yaratıcı (Allah)
vakt (Ar.): Zaman
fenn (Ar.): Bilim dalı, sanat
dil-şikâr (Fars.): Gönül avcısı
tahşîl (Ar.): Öğrenim, kazanma
fermûde (Fars.): Emir, söz
gûş (Fars.): Kulak
şevk (Ar.): İstek, coşku
menkûş (Fars.): Nakşedilmiş, işlenmiş
mûje (Fars.): Kirpik
kaşr (Ar.): Saray, köşk
dildâr (Fars.): Sevgili
kilîd (Fars.): Anahtar
rehîn (Ar.): Rehinli, bağlı
şevk (Ar.): Arzu, coşku
dil-sûz (Fars.): Gönül yakan
tâkat (Ar.): Güç, dayanma
ârâm (Fars.): Huzur, dinlenme
mışdâk (Ar.): Doğrulama, uygunluk
emr (Ar.): Buyruk, iş
‘âlî (Ar.): Yüce, yüksek
nüfûs (Ar.): Ruhlar, canlar
rafet (Ar.): Şefkat, merhamet
lûgat (Ar.): Dil, kelime

- âşinâlık** (Fars.): Tanışıklık
şevk-âmîz (Far.+Ar.): Coşku verici, duygulu
gazel (Ar.): Gazel, aşk şiiri
dâmen (Fars.): Etek, uç
taḥbîl (Ar.): Sarma, bağlama
gurfe (Ar.): Oda
i'tizâl (Ar.): Uzak durma, çekilme
müstetâb (Ar.): Hoşa giden, beğenilen, iyi, güzel
bişnev (Fars.): Dinle
ney (Fars.): Kamış, ney sazı
ḥikâyet (Ar.): Öykü, anlatı
mi-koned (Fars.): Eder, yapar
ḥazret (Ar.): Saygı unvanı
Mevlânâ (Ar.): Efendimiz, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî
rûḥâniyet (Ar.): Ruhani güç
istimdâd (Ar.): Yardım isteme
mezkûr (Ar.): Adı geçen
vezin (Ar.): Ölçü
taṭbî' (Ar.): Uyarlama
dîvânçe (Fars.): Küçük divan
'âciz (Ar.): Güçsüz
mestûr (Ar.): Gizlenmiş, örtülmüş
müctes (Ar.): Yeni, yenilikçi
rubâ'î (Fars.): Dört mısralık şiir
azm (Ar.): Karar, niyet
dîdâr (Fars.): Görüşme, yüz görme
inşâd (Ar.): Şiir okuma, ilhamla söyleme

[8/39-40] (1) lerine taqđim eyledim. Beşâşet-i mübhice ile alıp okuduğdan
şoñra beni der-kenâr (2) idip âferin ‘İşmetim âferin. Mezâk-ı vâlîdeyn
güfte-i hüner-âmîz-i şeker-rîz (3) evlâd kıand-engîndir. Faķat ‘arşa-i te-
nevvür kıvâmı ber vech-i şâyân suhte olmayıp (4) ‘aķîd-i şehd-naẓîd
helvâsı henüz nâ-puhtedir. Lüğatda belâğatı ve ‘arûzda berâ‘atı (5) taḥşîl
idicek kert-i lüğat ıstılâhında ve gerek kâfiyelerde olan (6) saķatât ve
ḥaṭaları kendiñ anlırsın ‘ahd ü peymânım olsun ki sene-i cedîdeye (7)
eceller emân virirse müṭâla‘asında olduğıñ kitâblardan keff-i kef itdirip
(8) metn-i kâfiyeye başladırım didi. Ol sâl-i feraḥ-fâl ba‘d-ı i‘şârü’l-in-
tizâr (9) ḥulûl idip ve ketb-i ma‘hûde resîde-i ḥadd-i ḥitâm ü şâhid-i
va‘d-i peder (10) dâḥîl gülsitân merâm olacağı eşnâda bi-irâdetiḥi te‘âlâ
ṭavķ-ı kâbeyn-i ruķyet-âyîni (11) kerden usret-kerîmine bend ve ol resen-
i metin elhanı bâzû-yı ma‘ârif ve kemâlâta kemend (12) idip ṭaraf-ı
zencîr-i meşakķat-keşîrini dest-mâlîña teslîm eylediler. Güşâyîş-i (13)
sâḥîl-i ârâyîşden (14) girdâb-ı diyârı vâsi‘ü’l-inḥâ-yı endîşe-i dâr u
diyâra düĉâr olup gâh (15) ıslâḥ-ı aḥvâl-i kenîzân ile ibn-i iyâs ve gâh
va‘d ü va‘îd-i küdegân ile ebu’n- (16) nüvâs ḥâşılı şöhre taṭrîz ‘abâ ve
nev-zâdeye tafşîl-i libâs gibi aḥvâl ü âmâl (17) ile on sene lâd-ı bî-esâs
ķaldım. Ol müddetden şoñra ğıdâ-yı rûḥ u revânım (18) ve nefḥa-i nefes-
i ḥayât-ı cânım birinci şemere-i fu‘âdım ruḥumdan ‘azîz evlâdım (19)
kerîmem Tevhîde-i pāk-nijâdım toķuz yaşına varıp kâr-ı nesc ü taṭrîzde
(20) pîşe-sâz ve idâre-i umûr-ı ḥâne-i ta‘b-rîzde heves-endâz olup
sabâḥdan

8 [kendi] lerine takdim eyledim. Yüzündeki mutluluk ifadesiyle alıp okuduktan sonra beni kenara çekip “Aferin İsmet’im, aferin. Ebeveynin tadı-neşesi, hünerli ve tatlı sözlü evladın sözleri şeker gibidir.

Ancak, parlama, aydınlanma ateşinin olgunluğu henüz tamam olmamış, şeker gibi tatlı olan helvası henüz pişmemiştir. Lügat ilminde belâgatı (güzel ve akıcı söz söyleme) ve aruzda fesahati (güzel ve kususuz) öğrendikçe, gerek kelimelerin derin manalarında, gerek kafiye-lerdeki doğruluk ve hataları kendin anlarsın.

Sözüm söz olsun ki, yeni seneye kadar eğer ömür müsaade ederse, şimdi üzerinde çalıştığın kitapları bitirip, seni metin ve kafiye öğrenimine başlatırım.” dedi.

O talihli yıl, uzun bekleyişlerden sonra gelip çatığında, yazı defteri sonuna ulaşmış, babanın vaat ettiği o gül bahçesi arzusu gerçekleşecekken, Allah’ın iradesiyle göz nurum olan o kıymetli kulun (babam) bağlanıp, o sağlam ip (hayat bağı) ilim ve olgunluk koluna dolanarak, zahmet zincirinin halkasını bana teslim etti.

Böylece işlerin açılışından sonra, düşünce ufkumu genişleten memleketin girdabına düşüp, kimi zaman hizmetkârların işlerini düzenlemekle, kimi zaman çocuklara nasihatle, kimi zaman da yeni elbise dikimi gibi ev işleriyle on yıl temelsiz bir yük altında kaldım.

O süreden sonra gönlümün sevinci, canımın hayat nefesi, kalbimin ilk meyvesi, ruhumdan aziz evladım, temiz soylu kızım Tevhîde dokuz yaşına geldi.

Nakış ve dikiş işlerinde maharet kazanmış, ev işlerini idare etmeye de hevesli olmuştu; sabahın erken saatlerinden itibaren

Edebi sanatlar

Teşbih

- *Fakaţ arsa-i tenevvür kıvâmı ber vech-i şâyân suhte olmayıp akîd-i şehd-naẓîd helvâsı henüz nâ-puhtedir.* (8/3-4)

Burada çocuğun henüz olgunlaşmamış bilgi ve ifade gücünün pişmemiş bir helvâya benzetilmesi söz konusudur. Bu durumdan dolayı da anlamlı bir teşbih olduğunu söyleyebilmemiz mümkün.

İstiare

- *Güfte-i hüner-âmîz-i şeker-rîz evlâd kand-engîndir* (8/2-3)

Burada çocuğun sözü (şiiri), şeker saçan bir dil olarak nitelendirilmiştir.

Yani kelimelerin tatlılığı, bal ve şeker metaforlarıyla ifade edilmiştir.

İstiare-i temsiliyye (temsilî istiare) örneği olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Tenasüp (Uygunluk Sanatı)

Metinde “şehd, helvâ, şeker, tat, kıvam, pişmek” kelimeleri aynı anlam alanına ait olduğu için tenasüp sanatından bahsedebiliriz.

Bu da metnin iç ahengini artırır.

Mübalağa

- *Lugatta belâgatı ve arûzda berâ'atı taḥşîl idicek...* (8/4-5)
Çocuğun başarısı anlatılırken abartılı bir övgü vardır.

Seci

Cümle sonlarında uyumlu ses bitişleri vardır:

“...idip... eylediler”, “...ü kemâlâta kemend”, “...teslîm eylediler.” (8/11-12)

Bu seci geleneği, süslü nesir üslubunun en belirgin vasfıdır.

takdim (Ar.): Kendinden büyük ve üstün bir kimseye bir şeyi verme, sunma

beşâşet (Ar.): Neşe, sevinç

mübhice (Ar.): Parlak, yüz güldüren

der-kenâr (Fars.): Kenara çekmek, kucaklamak

âferin (Fars.): Aferin, tebrik

hizmet (Ar.): Görev, hizmet

mezâk (Ar.): Tat alma, zevk alma

vâlideyn (Ar.): Anne ve baba

güfte (Fars.): Söz, şiir metni

hüner-âmîz (Far.+Ar.): Sanatkârane, ustalıkla yapılmış

şeker-rîz (Fars.): Şeker döken, tatlı söyleyen

evlâd (Ar.): Çocuklar

kand-engîn (Fars.): Tatlı, şirin

fakat (Ar.): Yalnızca, ancak

arşa (Ar.): Yükseklik, gökyüzü

tenevvür (Ar.): Aydınlanma, parıltı

kıvâm (Ar.): Sağlamlık, ayakta durma

bervech (Fars.). Üzere, olmak üzere

şâyân (Fars.): Layık, uygun

sühte (Fars.): Yanık, pişmiş, olgun

akîd (Fars.): Bal benzeri, tatlı

helvâ (Ar.): Tatlı

nâ-puhte (Fars.): Pişmemiş, ham

lûgat (Ar.): Dil, kelime

belâgat (Ar.): Güzel söz söyleme sanatı

‘arûz (Ar.): Aruz vezni ilmi

berâat (Ar.): Açıklık, düzgünlük, kusursuzluk

taḥşîl (Ar.): Öğrenim, kazanım

kert (Fars.): Bölüm, kısım

ıştılâḥ (Ar.): Terim, kavram

- kafiyye** (Ar.): Uyak, kafiye
sakatat (Ar.): Hatalar, eksiklikler
‘ahd (Ar.): Söz, antlaşma
peymân (Fars.): Söz, yemin
cedîd (Ar.): Yeni
ecel (Ar.): Ölüm zamanı
emân (Ar.): Güven, izin
mütâla‘a (Ar.): Okuma, inceleme
kitâb (Ar.): Kitap
keff-i kef (Fars.): Elden ele, karşılıklı
metn (Ar.): Metin, esas yazı
kafiye (Ar.): Uyak
sâl (Fars.): Yıl
ferah (Ar.): Sevinç
fâl (Ar.): Talih, işaret
intizâr (Ar.): Bekleme
hulûl (Ar.): Eriş, gelme
ketb (Ar.): Yazma
ma’hûde (Ar.): Bahsi geçen
resîde (Fars.): Ulaşmış, erişmiş
hadd (Ar.): Sınır
hitâm (Ar.): Son, bitiş
şâhid (Ar.): Tanık
va‘d (Ar.): Söz, vaat
peder (Fars.): Baba
gül-sitân (Fars.): Gül bahçesi
merâm (Ar.): Amaç, dilek
esnâ (Ar.): An, zaman
bi-irâdetihi te‘âlâ (Ar.): Yüce Allah’ın iradesiyle
tavk (Ar.): Gerdanlık

- kâbeyn** (Ar.): İki kaş arası
âyîn (Fars.): Yüz, ayna
kerden (Fars.): Yapmak, etmek
usret (Ar.): Zorluk
kerîm (Fars.): Cömert
bend (Fars.): Bağ, esir
resen (Fars.): İp, halat
metîn (Ar.): Sağlam, güçlü
elhân (Ar.): Ezgiler, melodiler
bâzû (Fars.): Kol, pazu
ma'ârif (Ar.): Bilgiler, ilimler
kemâlât (Ar.): Olgunluklar, üstünlükler
kemend (Fars.): Kement, bağ
taraf (Ar.): Taraf, yön
zincîr (Fars.): Zincir
meşakkat (Ar.): Zahmet, güçlük
kesîr (Ar.): Çok, bol
dest-mâl (Fars.): Mendil
güşâyîş (Fars.): Açılış, ferahlık
sâhil (Ar.): Kıyı, kenar
ârâyîş (Fars.): Süs, bezeme
girdâb (Fars.): Girdap, döngü
diyâr (Ar.): Memleket, ülke
vâsi' (Ar.): Geniş
inhâ (Ar.): Tembih, öğüt
endîşe (Fars.): Düşünce, kaygı
dâr (Ar.): Ev, yurt
düçâr (Fars.): Uğramış, maruz kalmış
ıslâh (Ar.): Düzeltme, ıslah
aḥvâl (Ar.): Hâller, durumlar

kenîz (Fars.): Cariye, hizmetçi

ibn (Ar.): Oğul

iyâs (Ar.): Ümit

va'd (Ar.): Söz

va'id (Ar.): Tehdit, ceza vaadi

kûde-gân (Fars.): Çocuklar

Ebû'n-Nüvâs (Ar.): Ünlü Arap şairi

hâşıl (Ar.): Sonuç, netice

şöhret (Ar.): Ün

tatrîz (Ar.): Dokuma, süsleme

'abâ (Ar.): Aba, yün giysi

nev-zâde (Fars.): Yeni doğmuş, genç

tafsîl (Ar.): Açıklama, detay

libâs (Ar.): Elbise

ahvâl ü a'mâl (Ar.): İşler, fiiller, haller

lâd (Fars.): Oyun, boşluk

bî-esâs (Fars.): Temelsiz, dayanaksız

müddet (Ar.): Süre

ba'de (Ar.): Sonra

rûh (Ar.): Ruh

revân (Fars.): Yürüyen, giden

nefhâ (Ar.): Nefes, üfleme

semere (Ar.): Meyve, ürün

fu'âd (Ar.): Gönül, kalp

kerîme (Ar.): Kız evlat

Tevhîde (Ar.): Kelime anlamı olarak, birlik, metinde özel isim olarak Tevhîde
yani şairin kızının ismi

pâk (Fars.): Temiz, saf

nijâd (Fars.): Soy, nesil

kâr (Fars.): İş, meslek

nesc (Ar.): Dokuma

pîşe-sâz (Fars.): Meslek sahibi

umûr (Ar.): İşler, görevler

hâne (Fars.): Ev

ta‘b-rîz (Ar.+Far.): Zahmet çıkaran, sıkıntı veren.

endâz (Fars.): Ölçen, düzenleyen

[9/40-41] (1) vakt-i zühra kadar kırtās u kalemle müteselli ve zahîreden hengām-ı şâma degin dest-i (2) nezâket-peyvesti şan‘-ı bedî‘-i süzen ile methâli gördükçe mûmâ ileyhânîñ bu sinn-i (3) visâlde dirâyet ve rûşenine du‘â-ı h‘ân-ı tahsîn ve kendimiñ vakt-i şugrada ol duhter-i (4) rif‘at-eşerden hiss itdigim nefretime ‘âdetâ ğam-ğîn olur idim. (5) Ol nev bâr-ı bağ-ı emel on iki yaşına vardıkda idâre-i hadem ve hâneden başka (6) hidmet i mâder ve peder ve tırâz-ı elbise-i hemşîre ve birâder cümlesini der-kef (7) ü ber-ser idip ol cân ü ciger mâderini kaşr-ı âsâyiş ve ârâmda tekne-endâz (8) lâme-i fâhr eylmesiyle mine‘l-ı kadîm mütelehhif-i müstedîmi olduğum ‘ilm-i ‘arûza bundan (9) a‘lâ dem olamaz deyip bu fende gereği gibi erbâb-ı itlâ‘dan bir zât-ı zevât-ı (10) kanâ‘adan mü’tâlâ‘aya mübâşeret eyledim. Dirîğâ ki altı mâh okutduktan soñra (11) ‘âzim-i dâr-ı bekâ oldu. Cenâb-ı Haq mazhar-ı rahmet ve mağfîret eyleye. Müddet-i mezkûre (12) içinde ‘azîzim kerimem ben ders alır iken yanımda bulunmağınla şabâvet sinn (13) ü şafâ-yı zihn hükümünce ol müddet-i kalîlede dūrûsı benden a‘lâ hıfz ider (14) ve nazm ı eş‘ârda müsâ‘ade ve münâkaşa eyler idi hatta bi-meşîetihî te‘âlâ mâderiñ (15) dîvânları hüsn-i hitâm olıcağ duhter-i kemîneniñ dîvânlarına tevfiğ-i Hüdâ ile (16) mübâderet ideriz. Didigi cihetle sînem neşât-ı iftiğâr ile mâ-lâ-mâl ve rehin-i neyl-i (17) hazz-ı âmâl olur idi. (18) Âh şad âh hezârân âh ki talî‘-i siyâh ve baht-ı haşar-râh muktezâ-yı nağost (19) ibtigâsınca ol fidân-ı ferîşte-revânîñ ya‘ni ol şükûfe-i efnân-ı hüneristân-ı (20) hürî-nişân menha-i Yezdânîñ serv-i hırâmân-endâmın şadme-i şamşâm-ı hun-feşân ve nâvek-i

9 Öğle vaktine kadar kalemle ve yazıyla meşgul olup, öğleden akşam vaktine dek nazik elleriyle yaptığı iğne sanatının güzelliğini gördükçe, bu yaşta Tevhîde'nin dirayeti ve anlayışı karşısında hayranlıkla dua eder, kendi ilk gençlik çağında duyduğum yetersizlik ve üzüntüyü hatırlayıp hüzünlenirdim.

O emel bahçesinin yeni meyvesi on iki yaşına ulaştığında, ev işlerini ve hizmeti idare eder, annesi, babası, kız kardeşi ve erkek kardeşinin elbiselerini dikip onlara hizmet ederdi.

O canım annesini huzur ve rahat köşkünde gurur vesilesi kılınca, eskiden beri ilgisini sürdürdüğüm aruz ilmini öğrenmek için bundan daha munasip bir zaman olamaz dedim ve bu ilimde, yetenekli hanımlar arasından birikimli birisinden ders almaya başladım. Ne yazık ki altı ay kadar okuttuktan sonra (hocam) ahiret yurduna göçtü.

Allah rahmet ve mağfiret eylesin. Bu süre içinde, sevgili kızım benim derslerime de katılırdı; yaşının küçüklüğü ve zihninin açıklığı sayesinde kısa zamanda benden daha iyi ezberler, şiir ölçüsünde (vezinlerde) benimle alıştırmalar yapardı.

Hatta yüce Allah'ın lütfuyla annesinin divanları tamamlanınca, bu küçük kızın divanlarını yazmaya da başlayacağız derdi. Bu sözleri duydukça göğsüm iftihar sevinciyle dolup taşardı...

Ah ah, yüzlerce âh, binlerce ah! Kara bahtın karanlık yolu gereğince, o melek yüzlü, görünüşlü fidan, o sanat bahçesinin zarif çiçeği, o Allah vergisi ince boylu servi gibi yavrum, kana bulanmış bir kazanın darbesiyle ve acımasız bir okun yarasıyla...

Edebi sanatlar

Teşbih

- *Ol nev bâr-ı bâğ-ı emel... (9/5)*

Kız, “emel bahçesinin taze meyvesi”ne benzetilmiştir.

Hem teşbih hem istiare içeren, zarif bir benzetmeden bahsetmemiz mümkün. Yine:

- *ol fidân-ı ferîşte-revânîñ ya‘ni ol şükûfe-i efnân-ı hüneristân-ı ħūrî-nişân menħa-i Yezdânîñ serv-i ħurāmân-endāmın” (9/19-20)*

“o melek yüzlü, görünüşlü fidan, o sanat bahçesinin zarif çiçeği, o Allah vergisi ince boylu servi gibi...”

Ayşe Teymûrî, kızı Tevhide’yi sıraladığı bu güzel vasıflara benzetme yoluna gitmektedir.

İstiare

- *Ol cān u ciger mâderini kaşr-ı âsâyiş ve ârâmda tekne-endâz lâme-i faħr eylemesiyle... (9/7-8)*

Kızının davranışları annelik sükûnuna, huzur sarayına bir övünç ışığı düşürmek olarak tasvir edilmiştir. Burada “kaşr-ı âsâyiş” (huzur ve güven sarayı) ifadesiyle ev ortamı, “lâme-i faħr” (övünç levhası) ile annesinin gururu somutlaştırılmıştır.

Tenasüp

- “bâr, bâğ, emel, meyve” kelimeleri arasında;
- “dest, süzen, sâni‘, bedî‘” kelimeleri arasında anlam alanı bakımından uyumlu kelimeler (tenasüp) vardır.

Tezat

Kızının vefat etmezden evvel yani hayattayken kendisinde olan ve dışa vurduğu canlılığı, hayat doluluğu ve ölümü arasındaki karşıtlık:

- *...bu fende gereği gibi erbâb-ı itladan... bir zât-ı zevâtı kanâadan... Dirîğâ ki altı mâh okutduktan sonra ‘âzim-i dâr-ı bekâ oldu (9/9-11)*
- Hayat ve ölümün buradaki şekliyle yani yaşanmışlığıyla iç içe verilmesi tezat sanatıdır.

Mübalâğa

- ... *dirâyet ve rüşenine du ‘â-hân-ı taḥsîn...* (9/3)

Yani kızın anlayış ve zekâsı o kadar büyüktür ki, herkes ona dua eder, takdir eder şeklinde bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bu şekilde abartılı övgü (mübalâğa) duygusal etkinliği artırır.

İltifat

Yazar, burada kızına övgülerde bulunduğu için iltifat sanatı vardır.

- *Ol nev bâr-ı bâğ-ı emel on iki yaşına vardıkda idâre-i ḥadem ve ḥâne-den başka ḥidmet i māder ve peder ve tırâz-ı elbise-i hemşîre ve birâder cümlesini der-kef ü ber-ser idip* (9/5-7)

Kızının on iki yaşına ulaşmasıyla yaptığı ev işlerini ve aileye olan desteğini övünç ifadeleriyle anlatmaktadır.

- *ol cân ü ciger māderini kaşr-ı âsâyiş ve ârâmda tekne-endâz lâme-i faḥr eylemesiyle mine’l-ḳadīm mütelehhif-i müstedîmi olduğum ‘ilm-i ‘arûza bundan* (9) *a’lâ dem olamaz deyip* (9/7-9)

Kızının ev işlerini yoğun şekilde üstlenmesiyle kendisine sağladığı kolaylıktan dolayı öteden beri istediği edebiyattaki aruz ilmine yöneldiğini gururla ifade etmektedir.

- *bu fende gereği gibi erbâb-ı itlâ‘dan bir zât-ı zevât-ı kanâ‘adan müṭâla‘aya mübâşeret eyledim. Dirîğâ ki altı mâh okutduktan soñra ‘âzîm-i dâr-ı beḳâ oldu. Cenâb-ı Ḥaḳ mazhar-ı rahmet ve mağfîret eyleye* (9/9-11).

Aşağıdaki cümlelerle Tevhîde’nin ilim öğrenme ve ders kavrayışı hususundaki başarısını da belirterek iltifat etmektedir.

- *Müddet-i mezkûre içinde ‘azîzim kerimem ben ders alır iken yanımda bulunmağıla şabâvet sinn ü şafâ-yı zihn ḥükmünce ol müddet-i ḳalîlede dūrûsı benden a’lâ ḥıfz ider ve nazm ı eş‘ârda müsâ‘ade ve münâḳaşa eyler idi ḥatta bi-meşfetihi te ‘âlâ māderiñ dīvānları ḥüsn-i ḥitām olıcaḳ duḡter-i kemîneniñ dīvānlara tevfiḳ-i Ḥüdâ ile mübâderet ideriz.*

Didigi cihetle sînem neşât-ı iftihâr ile mâ-lâ-mâl ve rehin-i neyl-i hazz-ı âmâl olur idi (9/11-17).

Ayrıca yer yer üçüncü şahıstan birinciye geçer:

- *...kendimin vakti suğrada ol duhter-i rif'at-eşerden hissettiğim nefretime...* (9/3-4).

Kimi yerde kızıdan, kimi yerde kendi duygusundan bahseder. Bu iltifat sanatıdır.

Seci

Metnin hemen her cümlesinde seci sanatı vardır, diyebiliriz. Çünkü cümleler oldukça uzun ve sanat muhtevalı bir mahiyette kurulmuştur.

- *... dest-i nezâket-peyvesti...* (9/1-2) *dirâyet ve rûşenine...* (9/3)

Bu ses uyumu, nesirde şiirsel bir akıcılık görüntüsü oluşturur.

- vaḳt-i zuhr** (Ar.): Öğle vakti
ḳırtas u ḳalem (Ar.) – Kâğıt ve kalem
müteselli (Ar.) – Teselli bulan
zâhîr (Ar.) – Görünüşte, dıştan
hengâm-ı şâm (Far.+Ar.) – Akşam vakti
dest-i nezâket-peyvest (Far.+Ar.) – Zarif el, ince el
şanî‘ -ı bedî‘ -i süzen (Ar.) – Güzel el işi, zarif iğne işi
methâl (Ar.) – Giriş
mûmâ ileyh (Ar.) – Adı geçen kimse
sinn-i vişâl (Ar.) – Vuslat (birliktelik) yaşı
dirayet (Ar.) – Anlayış, kavrayış
rûşen (Fars.) – Aydınlık, parlaklık
du‘ âhân-ı taḥsîn (Ar.) – Övgü duaları eden kimseler
vaḳt-i suḡra (Ar.) – Çocukluk vakti
duḡter-i rif at-eser (Far.+Ar.) – Yüce şöhretli kız
‘âdetâ (Ar.) – Alışkanlıkla, genellikle
ḡam-gîn (Fars.) – Hüzünlü, üzgün
nev-bâr-ı bâḡ-ı emel (Fars.) – Ümit bahçesinin yeni meyvesi (genç çocuk)
idâre-i ḡadem (Ar.) – Hizmet idaresi, sıradan ev işleri
ḡidmet-i mâder ve peder (Ar.) – Anne ve babaya hizmet
tırâz-ı elbise (Far.+Ar.) – Elbise süsleme, dikiş-nakış
hemşire (Fars.) – Kız kardeş
der-kef ü ber-ser (Fars.) – Elinde ve başında, ilgilenen (metinde elbiseyi içe dışa çevirmek)
cân ü ciger (Fars.) – Canı ciğeri
mader (Fars.) – Anne
ḳaşr-ı âsâyiş (Far.+Ar.) – Huzur köşkü, rahatlık mekânı
ârâm (Fars.) – Dinlenme, huzur
tekne-endâz (Fars.) – İş gören, becerikli
lâme-i faḡr (Ar.) – Övünç sayfası

- mine'l-ḳadīm** (Ar.) – Eskiden, öteden beri
- mütelehhif-i müstedīm** (Ar.) – Daima sarmalanmış, sürekli meşgul
- ‘ilm-i ‘aruz** (Ar.) – Aruz ilmi
- a‘lā** (Ar.) – En yüksek, üstün
- erbāb-ı irtlā** (Ar.) – Islah ehli, bilenler, anlayanlar
- ḳanā‘at** (Ar.) – Kanaat, yetinme, görüş, fikir
- müṭāla** (Ar.) – Okuma, inceleme
- mübaşeret** (Ar.) – Başlama, işe girişme
- dirīḡā** (Fars.) – Yazık ki
- āzim-i dār-ı beḳā** (Ar.) – Ebediyet yurduna giden (ölüm)
- mazhar-ı rahmet ve maḡfired** (Ar.) – Rahmet ve bağışlanma tecelli yeri
- müddet-i mezkûre** (Ar.) – Anılan süre
- ‘azīm kerīmem** (Ar.) – Sevgili yakınım, değerli kızım
- şabāvet sinn** (Ar.) – Çocukluk yaşı
- şafā-yı zihn** (Far.+Ar.) – Zihin açıklığı
- müddet-i ḳalīle** (Ar.) – Kısa süre
- durūs** (Ar.) – Dersler
- hıfz** (Ar.) – Ezber, koruma
- nazm-ı eş‘ār** (Ar.) – Şiir düzenleme, nazmetme
- müsā‘ade** (Ar.) – Yardım, katkı
- münākaşa** (Ar.) – Tartışma, yarışma
- bi-meşī’etihi te‘ālā** (Ar.) – Allah’ın dileğiyle
- mâder** (Fars.): Anne
- hüsn-i hitām** (Ar.) – Güzel son, hayırlı bitiş
- duhter-i kemīne** (Fars.) – Değersiz kulun kızı (tevazu ifadesiyle kendi kızı)
- tevfīḳ-i Hudā** (Far.+Ar.) – Allah’ın yardımı, desteği ile
- mübāderet** (Ar.) – Girişmek, başlamak
- cihet** (Ar.) – Yön, sebep
- sīne** (Fars.) – Gönül, kalp
- neşāt-ı iftiḥār** (Ar.) – Övünç sevinci

mā-lā-māl (Fars.) – Dolu dolu

rehin-i neyl-i ḥazz-ı āmāl (Ar.) – Arzuların gerçekleşmesiyle dolu, mutluluk rehinlisi

āh ṣad āh hezārān āh (Ar.+Far.) – Ah yüzlerce, binlerce ah

tālī ‘-i siyah (Ar.) – Kara talih, kara baht

baht-ı ḥaṭar-rāh (Far.+Ar.) – Kötü kaderli, tehlikeli talih

mukteżā-yı naḥost-i ibtiğā (Ar.) – Uğursuz başlangıcın gereği

fidān-ı ferişte-revān (Fars.) – Melek ruhlu fidan (kız evlat)

şüküfe-i efnān-ı hüneristān (Fars.) – Sanat bahçesinin çiçeği

ḥurī-nişān (Fars.) – Güzellik sahibi

menha-i Yezdān (Fars.) – Allah’ın koruduğu

serv-i ḥurāmān-endām (Fars.) – Salınan servi boylu

şadme-i şamşām-ı hun-feşān (Ar.+Far.) – Kan döken kılıcın darbesi (ölüm mecazı)

Nāvek (Fars.) – Ok (silah olarak)

[10/41-42] (1) tîr-i cān-sitān ile ser-nigûn ve evrāk-ı seyr-i serāy-ı sebz-efnānın mevsîm-i bahārda (2) (ve eşbahtu ke's-sarîmî³²) hükümüne uğramış berg-i huşş-ḥizānāsā bisāt-ı (3) hecîr-i ḡabrāda zār-ı zebûn idip 'ömr-i 'azîzi 'âciz-i vefâ olmasıyla 'ahd-i mesbûkı (4) îfâ idemedi. Şöyle ki bir aralık reng-i 'arîz-ı gülğünün pejmürde ve âb-ı dîde-i (5) maḥmûrın dürdâne-i ḡaltān gibi ruḥsār üzre efsürde görüp ey sermāye-i (6) pür-güher ve ḡidā-yı rûḥ-ı māder neden seni neşâtdan pür-kelāl ve ḡayret ve himmetden (7) pür-melāl görüyorum. Didigimde şefkatinden derd-i derûnı kitmān ve ḡuzûrumda şîḫḫat (8) ü tendürüstliği i'lân ider idiyse de ben yine müşâhede-i aḥvālinden medhûş (9) olup telâşımdan lezzet-i nevmi ferâmuş eylemişdim. Bir gün ne göreyim ki vakıtsız (10) cāme-ḥ'âbına girip dest-i ḥınā-nukûşuna bir ḥāme almış ve bārān-ı edmu' muḫlesini (11) mināhil-i āmāka şalmış ve ḡuşşa-i rāz-ı nihānın kırtās u kalemeye âşikār itmiş ve şu 'Arabî (12) el-'ibāre kıt'a-i cān-güdāzı nazm idip yazmışdır:

(13) İsmāḥ makālî yâ erîb / ve kişşatî şarḥun murîb³³

(14) Qad kuntu fî davḥi's-şibā / ahtazzu ke'l-ḡuşni'r-ratîb³⁴

(15) Aşbaḥat ḥālî 'ibra / yabki 'alā mişlî el-ḡarîb³⁵

(16) Kellā ve lā lî menhelun / ervî bihi illâ en-nahîb³⁶

(17) Fe'd-dem'u minnî sâcimun / ve'r-remsu aḡḥā l'î kārîb³⁷

(18) Yâ Rabbi 'accil riḫletî / va'ḡḡîr zunûbî bi'l-ḡabîb³⁸

(19) Apansızın beni göricek riḫ'ayı der zîr-i bālîn nihān eylediyse de çıkardım.

(20) 'Acele elimden kapdı ve zebān-ı 'azbû'l-beyānı ile silip şefkatkârım bu gûne

³² Meyve yığını gibi oldum

³³ Sözüme izin ver ey akıllı / hikâyem şüphe verici bir açıklama

³⁴ Çocukluğun beyitindeyim, yaş dal gibi titriyordum.

³⁵ Halim ibret haline geldi / benim gibi garibana ağlıyor

³⁶ Hayır! Onunla sadece ağlayıp sızlayanın susuzluğunu gidereceğim bir pınarım yok.

³⁷ Kan akıyor benden / yıpranmışlık bana yakın

³⁸ Rabbim, seyahatimi hızlandır / günahlarımı sevgili hürmetine bağışla.

10 Can alıcı okla (tîr-i cân-sitân) başı eğilmiş (ser-nigûn) ve bahar mevsiminde yeşil dallı sarayın (seyr-i serây-ı sebz-efnân) yaprakları, (ve esbahtu ke's-sarîmi) yani "kışın keskin kılıcı gibi oldum" hükmüne uğramış; düşen yaprak gibi (berg-i huşk-hezân-âsâ) sabah vaktinin bulanıklığı (hecîr-i gabrâ) örtüsü üzerinde perişan bir hâlde yatıyordu. Kıymetli ömrü vefasızlığın aciziyle (âciz-i vefâ) tamam olamadı, önceki sözünü yerine getiremedi. Bir ara onun yanaklarının gül renginin solduğunu, gözyaşlarının sararmış inciler gibi yüzüne döküldüğünü gördüm.

Ona dedim ki: "Ey cevher dolu sermayem, ey annenin ruhunun bir parçası! Neden seni neşeden yoksun, şaşkınlık ve gayretten yorgun görüyorum?"

Merhametinden dolayı içindeki derdi gizler, önümde sağlık ve afiyette olduğunu söylerdi.

Ama hâlini görünce yine şaşar, üzüntüyle kendimden geçerdim; telaşımdan uyku tatlarını unuttur olmuştum.

Bir gün ne göreyim, vakitsiz şekilde odasına çekilmiş, kınalı eline bir kalem almış, gözyaşlarını mürekkep gibi dökmüş, gizli sırrını kaleme ve kâğıda açık etmiş, şu Arapça iç yakan kıssayı şiir olarak yazmıştı:

Arapça Kıta (Arapça'dan çeviri)

Dinle sözümü ey anlayış sahibi, hikâyem acı bir doğudan gelir.

Bir zamanlar gençliğin aydınlığında, taze bir dal gibi sallanırdım.

Şimdi hâlim ibretliktir, tıpkı kendisi gibi ağlayan bir garip gibiyim.

Artık bana içilecek bir pınar yoktur, yalnızca gözyaşım akar.

Gözyaşım benden sürekli taşar, mızrağım (yani acım) bana dost olur.

Ey Rabbim! Yolculuğumu (ölümümü) çabuklaştır ve sevgilinin (Hz. Peygamber'in) hürmetine günahlarımı bağışla!

Ansızın onu bu hâlde görünce, yazdığı kâğıdı yastığın altına gizlemişti.

Ama çıkardım; o da hemen elimden kaptı, ağlamaklı sesiyle satırları sildi ve bana merhamet dolu bakışlarla şöyle dedi...

Edebî sanatlar

Teşbih

- *reng-i ‘ârız-ı gülgünün pejmürde ve âb-ı dîde-i mahmûrın dürdâne-i ğaltân gibi rûhsâr üzre efsürde görüp* (10/4-5).

Burada:

Yanak (ârız) güle,

Gözyaşları (âb-ı dîde) altın kaplı inciye (dürdâne-i ğaltân) benzetilmiş.

Bu, teşbih-i belîğ (açık benzetme unsurları olmadan yapılan) bir örnektir.

İstiare

- *tîr-i cân-sitân ile ser-nigûn* (10/1).

Kızın ölümünü anlatmak için “can alıcı ok” ifadesi kullanılmış. Ölüm, bir ok gibi tasavvur edilmiştir. Ölüm, ok kelimelerinde istiare olduğunu belirtebiliriz.

Tezat

- *mevsim-i bahârda ... hükmüne uğramış berg-i huşk-hizân-nâsâ bisât-ı hecîr-i ğabrâda zâr-ı zebûn idîp* (10/1-3).

Yani “bahar mevsiminde güz yaprağı gibi solmak, bahar” (hayat, gençlik) ile “güz yaprağı, solmak” (ölüm, çöküş) arasında tezat kurulmuş.

Mecaz-ı Mürsel

- *reng-i ‘ârız-ı gülgün* (10/4) derken yanak yerine “renk” denmesi bir mecaz-ı mürseldir (parça-bütün ilişkisi).

Tenasüp

- *tîr, ser-nigûn, berg, bahâr, hecîr, zebûn, vefâ, ‘ahd’* (10)

Buradaki tabiat unsurları ve kader kavramları anlamca birbiriyle ilişkili oldukları düşünüldüğünde tenasüpten bahsedilebilir.

İktibas

Metinde Arapça dua ve Kur’anî ifade örnekleri var:

- *ve eşbah tu ke’s-sarîm* (10/2) (Sabah olup her şey biçilen bir tarlaya döndü gibi, Yasin 33’teki *sarîm* kelimesine telmih)

- *Yâ Rabbi ‘accil riḥletî va’ğfir zunûbî bi’l-ḥabîb* (10/18) açıkça dua formu, bağışlanma dileğiyle.

Bunlar İktibas ve telmih (gönderme) sanatlarının birleşimidir.

Mübalağa

- *telâşımın lezzet-i nevmi ferâmûş eylemişdim* (10/9)

Kızının hastalığı nedeniyle “uyku lezzetini unutmak” duygusal abartıdır.

Seci

Her cümlede neredeyse düzenli ses uyumu vardır:

- *ser-nigûn ... sebz-efnân ... mevsim-i bahârda*
zâr-ı zebûn ... âciz-i vefâ ... ‘ahd-i mesbûk (10)

Bu ses paralellikleri, nesir içinde şiirsel ritim oluşturmaktadır.

İltifat

Müellif yani Ayşe Teymûrî, bazen doğrudan kızına seslenir:

- *ey sermâye-i pür-güher...*(10/5-6)

Bu hitap biçimiyle doğrudan duygusunu dışa vurmak suretiyle iltifat sanatı yapmış olur.

Arapça şiirin Türkçeye tercümesi

(10/13–18. satırlar):

İsmâh makâli yâ erîb / ve kişşafî şarḥun muîb

Ey akıllı kişi, sözümü dinle; hikâyem yürek burkucudur.

Kad kuntu fî ḍavḥ’i’ş-şibû / aḥtazzu ke’l-ğuşni’r-raûb

Bir zamanlar çocukluğumun ışığında, taze dal gibi neşeliydim.

Aşbaḥtü ḥâlî ‘ibra / yabkî ‘alâ mislî el-garîb

Şimdi ibret hâline geldim; akıllılar bile hâlime ağlar.

Kellâ ve lâ lî menhelun / ervî bihâ illâ en-naḥîb

Artık bana su içirecek pınar yok; gözyaşımın başka şey kalmadı.

Fe’d-dam’u minnî sâcimun / ve’r-remsu adhâ lî kârîb

Kan akıyor benden, yıpranmışlık bana yakın.

Yā Rabbi ‘accil riḥleḥ / va’ğfir zunūbī bi’l-ḥabīb

Ey Rabbim, yolculuğumu (ölümümü) hızlandır; günahlarımı habibin
(Hz. Peygamber Muhammed Mustafa (sav)) hürmetine bağışla.

Bu şiir:

- Kızın ölüm sezgisiyle yazılmış bir münâcâttır.
- Hem ölüm arzusu hem dini teslimiyet anlatılır.
- Arapça oluşu, kızın ilimle meşguliyetini ve olgunluğunu göstermektedir.

tîr (Fars.): Ok

cân-sitân (Fars.): Can alan

ser-nigûn (Fars.): Baş aşağı

evrâk (Ar.): Yapraklar

seyr (Ar.): Gezinti

serây (Fars.): Saray

sebz-efnân (Fars.): Yeşil dallar

esbahtu (Ar.): Oldum

hükûm (Ar.): Hüküm

berg (Fars.): Yaprak

huşk (Fars.): Kuru

hizân (Fars.): Sonbahar

bisât (Ar.): Zemin, yer

hecîr (Ar.): Şafak vakti

gabrâ (Ar.): Tozlu, yeryüzü

zâr (Fars.): İnleyen, ağlayan

zebûn (Fars.): Güçsüz

ömr (Ar.): Ömür

azîz (Ar.): Kıymetli

‘âciz (Ar.): Aciz

vefâ (Ar.): Sadakat

‘ahd (Ar.): Söz, ahit

mesbûk (Ar.): Önceki, eski

ifâ (Ar.): Yerine getirme

reng (Fars.): Renk

‘ârız (Ar.): Yanak

gülgûn (Fars.): Gül renkli

âb (Fars.): Su

dîde (Fars.): Göz

mahmûr (Ar.): Mahmur

- dürdâne** (Fars.): İnci tanesi
galtân (Ar.): Yuvarlanan
ruhsâr (Fars.): Yanak, yüz
sermâye (Fars.): Sermaye
pür (Fars.): Çok, fazla
efsürde (Fars.): Donuk, donmuş, hareketsiz
güher (Fars.): Cevher
derûn (Ar.): İç
kitmân (Ar.): Gizlemek
şihhat (Ar.): Sağlık
tendürüstî (Fars.): Afiyet, sağlık
müşâhede (Ar.): Gözlem
medhûş (Ar.): Sersem, şaşkın
telâş (Fars.): Telaş
lezzet (Ar.): Tat, haz
nevm (Ar.): Uyku
ferâmûş (Fars.): Unutma
vakt (Ar.): Zaman, vakit
câme (Fars.): Giysi
hâb (Fars.): Uyku
dest (Fars.): El
hınâ (Ar.): Kına
nukûş (Ar.): Nakışlar
dest-i hınâ-nukûş (Fars + Ar): Kınalı eller
hâme (Fars.): Kalem
bârân (Fars.): Yağmur
edmu' (Ar.): Gözyaşları
minâhil (Ar.): Pınarlar, kaynaklar
a'mâk (Ar.): Derinlikler
gussa (Ar.): Gam, keder

râz (Fars.): Sır

nihân (Fars.): Gizli

kırâtâs (Ar.): Kâğıt

kalem (Ar.): Kalem

‘ibâre (Ar.): İfade

kıssa (Ar.): Hikâye

cân-güdâz (Fars.): Can yakan, gönül yakan

[11/42-43] (1) *hürâfâta nazar buyurmañızı iltimâs iderim didi ve cāriyesine al bunı iħrâk* (2) *eyle deyü tenbîh eyledi. Ben mezkûreniñ ardına düşüp kâğıdı okudum.* (3) *ve keyfiyyeti kızdān şordum. Cevâbında efendim hânımım hanîñ-i mâderânelerine re 'fetinden* (4) *huzûruñuzda ta 'âm ider. Velâkin bir lahza cevfindē qalmaz raħat-ı qalbiñiz içün* (5) *câme-ħ' âbına girer. Ancaħ bir lahza uyku görmez. Deyip buraları sâmi' a-* (6) *hürâş aħzânım olunca cihân başıma zindân olup bu haber-i şe 'amet-eşeriñ* (7) *hürkatıyla şaħķ-ı giribân iderek nâle-i fiğân-ı istiğâşeyi ceres ü gürûh-ı eñibâyı med-ders* (8) *eyledigimi nezâketkârım görünce şamîm-i şadr-ı mültehibinden bir âh-ı germ-âteşîñ çekip* (9) *geh ey fark-ı zebûnumuñ tâci ve ey derd-i derûnumuñ bitmez 'ilâci baħş-i dârûy* (10) *ve tıbbâ he-ves itme. Çâresize şarf-ı nefes yazıķdır. Bir vakit râz-ı marazı şefqâtiñden* (11) *iħtirâz-ı ketm ider idim. Şimdi tevriye-i şîhhatden nâ-tüvân qaldıgımdan çâresiz* (12) *'arz ideceğim. Ben ru 'yâsını görmüşüm. Artıķ tayy-i bisât-ı zindegi ħitâm ve maķarr-ı* (13) *hayâtıñ maħfil-i ümîd-vârı düçâr-ı inhidâm olup kuvvet-i 'ayşıñ mâye-i ħamîr-i nân-ı* (14) *kuvvet-dâdesi ħalâs oldu. (Ba 'de zâ ilâ 'n-necâti eyne 'l-menâşş³⁹) hemân* (15) *ol ħay-ı iz 'ân fermâ-yı Kullu men 'aleyhâ fân⁴⁰ saña Ĥazret-i Eyyûb-ı şâbi-rîñ* (16) *şabrını iħsân. Beni ħüsn-i rızâ-yı mâderâneleri ile mazhar-ı 'ulûvv-ı ġufrân ve hemşîre* (17) *ve birâderânım maħfaza-i şamedâniyye-sinde maşân eyleye. Deyip sîneme şarılmasıyla* (18) *ikimiz hem-ser-i şuvâz-ı sa 'ir-i qalb ü cigerden şeb ta şabaħ dem-keş girye vü nevâh* (19) *kalduķ. İki mâh-ı ħamîm-i ħümâ-yı cân-ħürâş ile esîr-i bâlîn ü ferâş kalıp* (İnnâ li'l-lâhi (20) *ve innâ ileyhi râci 'ün⁴¹) emrine itâ 'ate ol nev-res-i gonce-fem ve ol gülbin-i pür-nem ħâne-i*

³⁹ Bundan sonra kurtuluşa; sığınılacak yer neresi?

⁴⁰ Onun üzerinde olan her şey fanidir.

⁴¹ Biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz.

- 11 Hurafelere inanmayın, ne olur böyle şeylere bakmayın. dedi.
Sonra cariyesine, “Al bunu, yak.” diye tembihte bulundu. Ben hizmet-
çinin arkasına düşüp kâğıdı okudum ve kızıdan ne olduğunu sordum.
O da şöyle dedi:
“Efendim, hanımım (yani kızınız), annesinin merhametli sesinden uta-
narak huzurunuzda uyuyormuş gibi yapar. Ama yattığında bir an bile
uyuyamaz. Kalbinizin huzuru için böyle davranır.”
Bunları kendi kulaklarımla işitince dünya başıma zindan oldu.
Bu uğursuz haberin verdiği şokla yakamı yırtarak feryat figan ettim;
çığlığımı duyan hekimler ve komşular koştular.
Bunu gören nazik kızım, yanan göğsünden hararetli bir ah çekip şöyle
dedi:
“Ey gözümün nuru, canımın tacı, ey içimin dertlerinin tek ilacı! Artık
doktorlara, ilaçlara umut bağlama. Çaresiz bir hastaya nefes tüketmek
boşunadır. Bir zamanlar hastalığımı merhametinden gizliyordum, ama
şimdi doğruluğun örtüsünden çıkıp güçsüz kaldığım için bunu saklaya-
mayacağım.”
“Ben rüyamda gördüm: Artık hayatın perdesi kapanıyor, hayatın sarayı
yıkılmakta, bedenimin gücü, can ekmeğinin mayası tükendi.
Kurtuluştan sonra nereye kaçılır ki? ‘Kullu men aleyhâ fân’ (Üzerin-
deki her şey fânidir.) sözünü hatırla. Ey sabırlı Eyyûb Peygamber’in
Rabbi, bana da onun sabrını ihsan eyle. Beni annemin rızası ve hoşnut-
luğu ile bağışlanmışlar arasına kat, kardeşlerimi de yaratıcının ebedî
rahmetine dahil eyle.”
Bunları söyledikten sonra göğsüme sarıldı, ikimiz sabaha kadar, kalbi-
mizin ve ciğerimizin aleviyle ağlayıp inledik.
İki ay boyunca ölümün ateşiyle yataklara bağlı kaldı ve sonunda “İnnâ
lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” (Biz Allah’tan geldik, O’na döneceğiz)
hükmü tecelli etti. O gonca dudaklı, nurlu kız çocuğu artık ebedî yurda
göçtü.

Edebî sanatlar

Teşbih

- *bu haber-i şe'amet-eşerîñ hurkâtıyla şakḳ-ı giribân iderek nâle-i figân-ı istiğâseyi ceres ü gürûh-ı eṭibbâyı med-ders eylediğimi* (11/6-7).

Kötü haberin hurkatıyla (kendinden geçmişliği, çıldırmışlığı) yaka yırtmak: Hurkatı hançer gibi tahayyül etmesi yani dehşetli haberin verdiği şok, teşbih ve mecaz-ı mürsel sanatlarına örnek olarak ifade edilebilir.

- *farḳ-ı zebūnumuñ tâcı ve derd-i derūnumuñ bitmez ilâcı* (11/9).

Kızı “taç” (yücelik sembolü) ve “ilaç” (teselli kaynağı) olarak nitelemesi açık teşbih örneğidir.

İstiare

- *ṭayy-i bisât-ı zindegi ḥitâm* (11/12)

“Yaşam sofrası dürüldü” hayatın bitmesi; ölüm bir sofraya toplanmasına yani kaldırılmasına benzetildiği için istiare-i temsiliyyeden bahsetmemiz mümkündür.

- *makarr-ı ḥayâtın maḥfil-i ümîd-vârı dücâr-ı inhidâm* (11/12-13)

Umut meclisinin yıkılması, hayattan ümidi kesmek soyut kavramların somutlaştırılması sebebiyle teşbihten bahsedebiliriz.

Tezat

- *cihân başıma zindân olup...* (11/6)

Dünya (genişlik, hayat) zindan (darlık, ölüm) bu sebepten dolayı tezat sanatından bahsedebiliriz.

Telmih

Hizmet Eyyûb sabrına gönderme vardır.

- *Hâzret-i Eyyûb-ı şâbirin şabrını ihsân* (11/15-16).

Hazreti Eyyûb (as) karşılaştığı bela vb imtihan musibetlerine karşı hep sabır göstermiştir. Burada Eyyûb (as)’a telmihte bulunmaktadır. Bu durum, kızın (Tevhide’nin) İlâhi sabırla ölümü kabullendiğini göstermesi açısından önemlidir.

İktibas

- *Kullu men ‘aleyhâ fân*”(11/15) (Rahmân 26) “Yeryüzündekilerin hepsi fânidir.”

İnnâ li’lîlâhi ve innâ ileyhi râci‘ûn (11/19-20). (Bakara 156)

Bu ayet hatırlatılarak iktibas ve telmih birleşimiyle metnin ilgili bölümüne dini derinlik kazandırılmıştır.

Mübalağa

- *Cihân başıma zindân olup...* (11/6)
Şeb ta şabah demkeş girye vü nevâh kaldık (11/18-19)

Hüzün, büyük bir felaket gibi sunulur. Bundan dolayı burada apaçık bir abartıdan bahsetmemiz mümkündür.

İltifat

Müellif, hem anlatıcıdır, hem doğrudan kızına seslenir:

- *ey fark-ı zebûnumuñ tâcı...* (11/9)

Bu ifade, şairdeki samimiyet hislerinin en açık delillerindendir.

Seci

Aşağıdaki kelimelerin sanatlı şekilde kullanılması metinde iç ahenk oluşturmaktadır.

- *... bahs-i dârûy ve tıbbâ heves itme / çâresize şarf-ı nefes yazıktır.* (11/9-10)
nev-res-i gonçe-fem ve ol gülbîn-i pür-nem hâne-i... (11/20)

Kelime sonlarında ritmik şekilde işlenen seciden bahsetmemiz mümkündür.

Tenasüp

- *Hâzret-i Eyyûb, şabr, hayât, mevt, hâne, ferâş, bâlîn* (11)

Bu kelimeler ihtiva ettikleri anlam ilişkileri bakımından tenasüp olarak değerlendirilebiliriz. Burada *ölüm ve hastalık* var. Bu sebeple tenasüp sanatından bahsetmemiz mümkündür.

Tevriye

- *tevriye-i şîhhatden nâ-tüvân kaldığımdan* (11/11)

Burada “tevriye” kelimesi hem “sağlıklıymış gibi görünme” hem de “edebî tevriye” anlamında çifte anlamlı olarak yer almaktadır. Metindeki nâ-tüvân ifadesi bitkinlik anlamındadır.

Müellif, bilerek kendi kızının sözünü tevriye sanatıyla yazarak metin içinde metaforik bir edebî üslupla ifade etme yoluna gitmektedir.

- hurâfât** (Ar.) – Batıl inançlar
naẓar (Ar.) – Bakış, dikkat
iltimâs (Ar.) – Dilek, rica
câriye (Ar.) – Hizmetçi kadın
ihrāk (Ar.) – Yakmak, tutuşturmak
mezkûr (Ar.) – Hatırlamak, zikretmek
keyfiyyet (Ar.) – Durum, hal
hanîn (Ar.) – İnleme, ağlama
mâderân (Fars.) – Anneler
re’fet (Ar.) – Şefkat, merhamet
ta’âm (Ar.) – Yemek
cevf (Ar.): Boşluk, iç boşluğu
rahat-ı kalb (Ar.) – Gönül huzuru
câme-hâb (Fars.) – Uyku elbisesi, gecelik
lahza (Ar.) – An, kısa süre
uyhu (T.) – Uyku
sâmî^c (Ar.) – Duyan, işiten
hırâş (Fars.) – Keskin, yakıcı (Burada mecazî: “Acı sözlü”)
hazân (Ar.) – Hüzünler, kederler
zindân (Fars.) – Zindan
şe’âmet (Ar.) – Uğursuzluk
âsâr (Ar.) – İz, etki
hurkât (Ar.) – Yanıcılık, yakıcılık
şakḳ-ı giribân (Far.+Far.) – Yakayı yırtmak, feryat göstergesi
nâle (Fars.) – Feryat, inleme
figân (Fars.) – Ağlayış, çılgılık
istiğâse (Ar.) – Yardım dileme
ceres Ar.): Zil, çingirak
gürûh (Fars.) – Topluluk
eṭibbâ (Ar.) – Tabipler, hekimler

- nezâketkâr** (Far.+Far.) – Nazik, kibar
samîm (Ar.) – Sıcak, içten
şadr (Ar.) – Göğüs, yürek
mültehib (Ar.) – Yanmakta olan, alevli
âh-ı germ-âteşîn (Fars.) – Sıcak, ateşli ah
zebûn (Fars.) – Zayıf, güçsüz
tâc (Fars.) – Taç
derd-i derûn (Far.+Far.) – İçten gelen ıstırap, yürek acısı
bahş (Fars.) – Kısım, bölüm (Burada “Dal, alan”)
dârûy (Fars.): İlaç
tıbb (Ar.) – Tıp, hekimlik
râz (Fars.): Sır
maraz (Ar.) – Hastalık
şefâkat (Ar.) – Merhamet
ihtirâz (Ar.) – Çekinme, kaçınma, sakınma
ketm (Ar.) – Gizleme
tevriye (Ar.) – İma, mecaz
şihhat (Ar.) – Sağlık
nâ-tüvân (Fars.) – Güçsüz, hasta
‘arz (Ar.) – Sunma
rû’yâ (Ar.) – Rüya
tayy (Ar.) – Aşıp geçmek
bisât (Ar.): Sergi, yere serilen
zindegi (Fars.): Hayat, yaşamak
hitâm (Ar.): Son, bitiş
makarr (Ar.) – Son, nihayet, karar kılınan yer
ümîd-vâr (Fars.) – Umutlu
dûcâr (Fars.): Uğramış, müptela olmuş, tutulmuş
inhidâm (Ar.) – Çöküş
hamîr (Ar.) – Hamur

- nān** (Fars.) – Ekmek
kuvvat (Ar.) – Güç
halâş (Ar.) – Kurtuluş
hay (Ar.) – Diri, yaşayan
iz’ân (Ar.): Anlama, anlayış
ihsân (Ar.) – Lütuf, ihsan
hazret (Ar.) – Yüce kişi için unvan
Eyyüb-ı şâbir (Özel ad/Ar.) – Sabırlı Hz. Eyyub
mâderâne (Fars.): Annecesine, anne şefkati gibi
hüsn-i rizâ (Ar.) – Güzel rıza, hoşnutluk
mağfiret (Ar.) – Bağışlanma
uluvv (Ar.) – Yücelik
gufrân (Ar.) – Affedilme
hemşîre (Fars.) – Kız kardeş
birâder (Fars.) – Erkek kardeş
maḥfaza (Ar.) – Saklanma yeri
şamedânî (Ar.) – İlâhî (el-Şamed sıfatından)
maşâ (Ar.) – Mekân, yer
sîne (Fars.) – Göğüs
hemser (Fars.): Benzer, eş
şuvâ‘ (Ar.) – Işık, parıltı
Şeb (Fars.) – Gece
dem-keş (Fars.): Nefes çeken
girye (Fars.) – Ağlama
nevâh (Ar.) – Feryat, ağıt
hamîm (Ar.) – İçli, samimi
hümâ (Fars.) – Talih kuşu
cân-hırâş (Fars.) – Can yakan
bâlîn (Fars.) – Yastık
ferâş (Fars.) – Yatak

emr (Ar.) – Buyruk

itâ‘at (Ar.) – İtaat, boyun eğme

nev-res (Fars.) – Genç, taze

gonçe-fem (Fars.) – Gonca ağızlı (Güzel kadın betimi)

gölbin (Fars.) – Gül dalı, nazik vücut

pür-nem (Fars.) – Yaş, nemli

hâne (Fars.) – Ev, oda

[12/43-44] (1) māderi kıdd-i zemīninden ħarāb ve zahref-nuķūş-ı ‘arūs-ı āyīn ile (ve zevvecnāhum (2) bi hūri ‘ayn⁴²) fermānına imtişalen ġurfe-i ‘il-liyyine şitāb itmesiyle sīnem şeklā’î (3) ki onun sa‘ir tīz-i iltihāb u ħader-ħāne-i vālideyi kāğ-ı fırķat-ı fāķd ile dūzah-ı (4) maķarr-ı ‘azāb eylemiş ve ġazel-i nātıkam ‘adīd-i ħurķat-ı bedīd ile nāle-i evvāh ve beste-i (5) ġüfthem fiğān-ı ħasret-şedīd-i şaĥiħa ve aħraķta olmuş. Hāşılı ħāl-i elem-iştimāl (6) yedi sāl bu minvāl üzre mūrūr eyledikde dīdeler remed-i şedīd ile ekvāb-ı ķan (7) ve ten-i muşābım şadme-i esķām ile ķālīb-ı bī-cān ķalıp Cenāb-ı Kibriyā ihsān-ı (8) şifā ile çeşm ü teni iħyā eyledikde şemra-i ħadīķa-i ümīd-i vücūdum ve ‘ayn-ı ħayāt (9) Fūrāt-rīz şadr-ı ħūn-alūdum ve reyĥān-ı cān-ı nefĥa-resān kāzime-i dil-i mekmūdum ferzend-i (10) necābet-peyvend-i iķā‘atmendim Maĥmūdumuñ dīdār-ı ŗal‘atı maĥfel-i deycūruma şem‘a-i kāfūr (11) gibi ‘ıyān ve muşahede-siyle insān çeşm-i fūrūğ-nümāya nūr-ı ‘alī nūr-ı tābān sevābıķ-ı (12) in‘am-şifāyı tebrīķ ve ķāh-ı beytū’l-ħazānıñ āb-ı ħareket-i nā-pezīrin benān-ı zekāvetle (13) taĥrīķ eyledikten sonra ey ciffe-i dīĥim-şefķat ve ey ħāme-i devāt-ı merĥamet (14) ve ra’fet ben henüz bende-i pend-i ġūher-nuşĥla sūdmend olmaķlıġa dest-ġüşā-yı (15) emel-ĥ‘āh ve delālet muşābiĥ irşād-ı pūr necāĥıñız hidāyetiyle sālīķ-i rast-rāĥım. (16) Estaġfurullah ki size fazīlet şabr u sūkūnı añladım. Benden a‘lemseñüz ħaşālillah ki (17) size nesaķ-ı rast rüyāyı bildireyim. Siz ifķa vü efhem-siñiz ancaķ iķtār bābından (18) ‘arz iderim ki ol (seb‘un fīhi yuġāsu’n-nasik⁴³) ħarş-ı senevāt ħūn-ı (19) ķaķarātı senābil-i semiyyesiniñ se-merātını iķtiķāf itdiñiñiz ħamīr her yer helāhil (20) te’şīrinden sa‘y-i sūrūdū’l-ġıyās ile ezķa-i ŗabīb ü ĥ‘āce ve ‘arrāfi ‘aşara fe-‘aşara

⁴² Onları güzel hurilerle evlendirdik.

⁴³ Nasike fayda sağlayacak yedi şey vardır.

12 Annesi, (kızının ölümünden sonra) yere yığılıp harap bir hâle geldi; düğün alaylarının süslü gelinleri gibi süslenmişti ama, “ve zevvecnâhum bi hûr ‘ayn” (onları hurilerle evlendirdik)⁴⁴ ayetinin hükmüne uyarak, gölge âlemine (yani ölümler diyarına) aceleyle gitti.

Göğsüm, kızımın hastalığının ateşiyle yanıyor, ayrılık azabının ateşiyle alevlenmiş bir cehennem gibi olmuştu. Artık sabrım kalmamış, yakamı yırtmış, feci bir “eyvah” nidasıyla dilim düğümlemişti. Sonuç olarak, bu acı hâl tam yedi yıl boyunca sürdü.

Gözlerim şiddetli ağlamaktan kanla doldu, vücudum bu sarsıntının acısıyla bitkin ve cansız kaldı. Nihayet Yüce Allah bana şifa ihsan edip gözümü ve bedenimi yeniden diriltti.

Varlığımın solan ümidi, hayat kaynağım göğsümün kanla dolmuş bağrına ferahlık veren can rayihası, kalbimin sır dolu hazinesinin süsü olan oğlum, Mahmûd’um dünyaya geldi.

Onun yüzünü görmek, karanlık meclisime kâfur mum gibi aydınlık saçtı.

Onun bakışıyla gözlerime nur, kalbime huzur indi. Bunun üzerine, “Ey şefkat dolu hanımefendi, ey merhamet kaleminin sahibi!” dedim.

“Ben, henüz değerli öğütlerinizin incilerine layık olamamış bir köleyim. Ama sizden gelen rehberlikle doğru yolun yolcusu oldum.

Estağfurullah — ben sizden sabır ve sükûnun faziletini öğrendim. Siz benden âlimsiniz, ama eğer izin vererseniz gördüğüm doğru rüyayı anlatayım.”

“Siz benden daha bilge ve kavrayışlısınız, ancak açıklama babında arz ediyorum ki, o yetmiş yıllık rüyada insanların ellerini yıkadığı pınarlardan gökyüzünün yüksek kaynaklarından akıp gelen bereket meyvelerini tattığınızı gördüm.

Artık her taraf, o kutsal çabalarımızın bereketiyle, âlimlerin, doktorların, sanatkârların elinde on kat güzellik bulmuştu.”

⁴⁴ Duhan suresi 54. Âyet. <https://www.kuranvemeali.com/duhan-suresi/54-ayeti-meali>

Edebî sanatlar

Telmih

- *ve zevvecnâhum bi ħûri ‘ayn* (12/1-2)

Kur’an’dan iktibas (Duhan suresi, 54. âyet) ölümü cennet düğünü olarak gösterir. Bu sebeple telmih ve iktibas vardır.

كَذَٰلِكَ وَرَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ

Böyle işte ve onları evlendiririz iri gözlü hurilerle.⁴⁵

Ölüm, birleşme, vuslat. Bu, tasavvufi ölüm (şeb-i arûs) anlayışına işaret eder.

İstiare

- *fermanına imtisâlen gurfe-i ‘illiyyîne şitâb etmesiyle ...* (12/2)

Burada ölüm, “yüksek makama (cennete) koşmak” şeklinde anlatılır. Bu sebeple bu ifadede Mecaz-ı mürsel ve istiare-i temsiliyyeden bahsetmemiz mümkündür.

- *maĥfel-i deycûrûma şem ‘a-i kâfûr gibi ıyân* (12/10-11)

Metnin bu kısmında çok sevdiği kızının vefatından sonra dünyaya gelen oğlu Mahmud, şair için âdeta karanlık meclise ışık saçan mum olmuştur. Bu sebeple istiare vardır, şöyle ki:

İstiare: karanlık - keder, mum - teselli, oğul - yeni hayat.

- *Maĥfil-i deycûrûma şem ‘a-i kâfûr gibi ‘ıyân*

Çocuğunun hatırası, karanlık kalbe ışık saçan mum olarak verildiği için istiare sanatından bahsedebiliriz.

Teşbih

- *çâh-ı beytü’l-ĥazânın âb-ı ĥareket-i nâ-pezîrin benân-ı zekâvetle tahrîk eyledikten sonra....* (12/12-13)

“Hüzün kuyusunun durgun suyunu zekâ parmağıyla dalgalandırmak” bu sebeple; zekâ ve gençlik - hayatın yeniden akması biçiminde teşbihten bahsedebiliriz. Bu karma teşbih, mecazla birleşir.

⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı’dan meal, <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilas-tirma.php?sura=44&ayet=54>

Seci

- *hâl-i elem-i iştîmâl yedi sâl bu minvâl üzre mürûr eyledikte dîdeler
remed-i şedîd ile ekvâb-ı kan...* (12/5-6).

Her cümlede ses uyumu göze çarpar:

- *Dîdeler, remed, ekvâb, kan*

kelimeleri aynı ses örgüsünü taşır.

Bu şekilde ritmik bir hususiyet sağlanmış olur.

Mübalağa

- *dîdeler remed-i şedîd ile ekvâb-ı kan* (12/6).

“Gözler kan kâseleri gibi oldu.” Bu ifadede apaçık bir mübalağa mevzubahis-
tir. Burada şair maruz kaldığı yoğun ıstırapı mübalağa ile vurgulamaktadır.

- *ten-i muşâbım şadme-i eşkâm ile kâlib-ı bî-cân kalıp...* (12/7)

Hastalık vücudu cansız kıldı derken ölüm derecesinde kederden bahsedilmekte
ve dolayısıyla mübalağa sanatından bahsetmemiz mümkündür.

Tezat

- *deycûr (karanlık) meclis, şem‘a-i kâfûr* (beyaz ışık) (12/10)

Ölüm sonrası karanlık, oğluya gelen aydınlık ifadelerinde tezat sanatı vardır.

Tenasüp

- *şem‘, nûr, kâfûr, zîyâ, in‘âm, şifâ* (12)

Kelimeleri aynı anlam alanında oldukları için ışık ve iyileşme temasına uygun-
luktan dolayı tenasüp vardır.

- *hazân, gözyaşı, hüzn, dert* (12)

Kelimeleri şairin mevcut ıstıraplı vaziyetinin kendisi tarafından anlatılması ve
bu anlatımın yapılmasındaki kelimelerin seçimi dolayısıyla tenasüp sanatından
bahsetmemiz mümkündür.

İltifat

- *ey ciffê-i dihîm-şefkat ve ey kâme-i devât-ı merhamet...* (12/13)

Burada anlatıcı yani Ayşe Hanım, doğrudan oğluna seslenmektedir. Yani anne
anlatıcı oğlu Mahmud da direk muhatap durumundadır. Bu sebeple iltifat sana-
tından bahsedebiliriz.

Kinaye

- *ben henüz bende-i pend-i güher-nuşla sūdmend olmaklığa* (12/14).

Bu ifadelerde “Nasihat incilerinden tam faydalanmaya” yani “tecrübesizim.” demekle dolayısıyla da kinaye ile tevazu göstermektedir.

mâder (Fars.) – Anne

ķadd (Ar.) – Boy, duruş

zemîn (Fars.) – Yer, toprak

ķarâb (Ar.) – Yıkık, harap

nukûş (Ar.) – Nakışlar, süslemeler

‘arûs (Ar.) – Gelin

âyîn (Fars.) – Gelenek, töre

zevvecnâhum (Ar.) – “Onları evlendirdik” (Kur’an ifadesi)

ķûr ‘ayn (Ar.) – Cennet güzelleri (Huriler)

fermân (Fars.) – Emir, buyruk

imtişâl (Ar.) – Uymak, yerine getirmek

gurfe-i ‘illiyyin (Ar.+Far.) – Yüce âleme, ruhlar diyarına (yani ölüm)

Şitâb (Fars.) – Hız, acele

Sîne (Fars.) – Göğüs

şeklâ’î (Fars.) – Yakıcı, hararetili

tîz (Fars.) – Keskin, şiddetli

iltihâb (Ar.) – İltihap, yangı

ķâne (Fars.) – Ev

vâlîde (Ar.) – Anne

kâġ (Fars.) – Kâġıt (Mecazen “mektup”)

fırķat (Ar.) – Ayrılık

faķd (Ar.) – Yitirme, kayıp

düzah (Fars.) – Cehennem

azâb (Ar.) – Azap, ıstırap

nâtıka (Ar.): Düşünüp söyleme

âdîd (Ar.): Çok, birçok

hurkat (Ar.): Yanma, yangıcılık

‘azel (Ar.) – Görevden alınma (Mecazen uzak kalma)

nâzım (Ar.) – Düzenleyen, yazan

ķurûfat (Ar.) – Harfler (Mecazla: yazı), hurafeler, aslı olmayan söylentiler

- bedîd** (Fars.) – Yeni, parlak
nale (Fars.) – İnleme, feryat
beste (Fars.) – Bağlı, bitmiş
güft (Fars.) – Söz
figân (Fars.) – Feryat, ağlama
hasret (Ar.) – Özlem, acı
şedîd (Ar.) – Şiddetli
sahîha (Ar.) – Doğru, sahih, güvenilir
ihrâk (Ar.) – Yakma, yakılma
hâşıl (Ar.) – Sonuç
elem (Ar.) – Acı, ıstırap
sâl (Fars.): Yıl
minvâl (Ar.): Biçim, yol, tarz
iştîmâl (Ar.) – Kapsama, içirme
mürûr (Ar.) – Geçiş, geçmek
dîde (Fars.) – Göz
remed (Ar.) – Göz hastalığı
şedîd (Ar.): Şiddetli
ekvab (Ar.) – Bardaklar, kaplar (Mecazen gözyaşı)
muşâb (Ar.) – Hasta, etkilenmiş
şadme (Ar.) – Darbe, sarsıntı
eskâm (Ar.) – Hastalıklar, dertler
kâlib (Ar.) – Kalıp, beden
bî-cân (Fars.) – Cansız
Cenâb-ı Kibriyâ (Ar.) – Yüce Allah
ihsân (Ar.) – Lütuf, bağış
şifâ (Ar.) – Şifa, iyileşme
çeşm (Fars.) – Göz
ihyâ (Ar.) – Diriltme
semrâ (Ar.) – Esmer, hoş, zarif

ḥadīka (Ar.) – Bahçe

ümīd (Fars.) – Ümit

‘ayn-ı ḥayāt (Ar.) – Hayat kaynağı

fūrāt-rîz (Özel ad) – Fırat nehri gibi akan

şadr (Ar.) – Göğüs

ḥūn-ālūd (Fars.) – Kanlı

reyḥān (Ar.) – Fesleğen, güzel koku

nefḥa-resān (Fars.) – Nefes taşıyan, can veren

kāzıme (Ar.) – Sıkıntısını içine atan

dīl (Fars.) – Gönül

mekmūd (Ar.) – Tutulmuş, saklı

ferzend (Fars.) – Evlat

necābet (Ar.) – Soyluluk

peyvend (Fars.) – Bağ, ilişki

iṭā‘at (Ar.) – İtaat, bağlılık

Maḥmūd (Ar.) – Övülmüş (metinde oğlu Mahmud)

dīdār (Fars.) – Yüz, görüş

tal‘at (Ar.): Yüz, çehre

şalāḥat (Ar.) – İyilik, dürüstlük

maḥfel (Ar.) – Toplantı yeri

deycūr (Fars.) – Karanlık

şem‘ (Ar.) – Mum

kāfūr (Ar.) – Kâfur, güzel koku

ıyân (Ar.): Bir şeyin aslı

müşahede (Ar.) – Görme, tanıklık

çeşm (Fars.): Göz

nâ-peẓîr (Fars.): Kabul edilmez

fūrûğ-nümâ (Fars.) – Parıltı gösteren

nūr-ı ‘alī (Ar.) – Yüce ışık

nūr-ı tābān (Fars.) – Parlak ışık

- sevâbık** (Ar.) – Önce gelenler
in‘âm (Ar.) – İhsan, lütuf
şifâ (Ar.) – İyileşme
beytü'l-ḥazân (Ar.) – Hüzün evi
‘ab (Ar.) – Su
nâ-pezîr (Fars.) – Kabul edilmez
benân (Ar.) – Parmak
zekâvet (Ar.) – Zeka, kavrayış
tahrîk (Ar.) – Hareket ettirme
ciffe (Ar.) – Ceset (Mecazen: Dünya)
dihîm (Fars.) – Taç
şefkat (Ar.) – Merhamet
ḥâme (Fars.) – Kalem
devât (Ar.) – Hokka
merḥamet (Ar.) – İyilik, şefkat
re‘fet (Ar.) – Yumuşaklık, şefkat
bende (Fars.) – Kul, hizmetkâr
pend (Fars.) – Öğüt
güher (Fars.) – Cevher
nuşḥ (Ar.) – Öğüt, nasihat
sûdmend (Fars.) – Sevinçli, mutlu
dest-gûşâ (Fars.): El açan
emel (Ar.) – Arzu, istek
ḥâh (Fars.) – İsteyen
delalet (Ar.) – Rehberlik
müşâbih (Ar.) – Sabah eden (Mecazen: aydınlatıcı)
irşâd (Ar.) – Yol gösterme
necâh (Ar.) – Kurtuluş
hidâyet (Ar.) – Doğru yol
salık (Ar.) – Yolcu, tarikat mensubu

- râst-râh** (Fars.) – Doğru yol
estağfurullah (Ar.) – Bağışlanma dileği
fazîlet (Ar.) – Erdem
nesâk (Ar.): Tarz, üslup, yol
a'lem (Ar.) Bilen
sükûn (Ar.) – Sükûnet
neşah (Ar.) – Öğüt
fehmi (Ar.) – Anlayış
izhâr (Ar.) – Gösterme
seb'un (Ar.) – Yetmiş
nâsik (Ar.) – İbadet eden
harş (Ar.) – Emek, çaba
senevât (Ar.) – Seneler, yıllar
hûn (Fars.) – Kan
kaṭarât (Ar.) – Damlalar
senâbil (Ar.) – Başaklar
semye (Ar.) – Yüce, göksel
semerât (Ar.) – Meyveler
iktitâf (Ar.) – Toplamak, devşirmek
hamîr (Ar.) – Hamur, maya
helâhil (Ar.) – Zehirli otlar (mecazen acılar)
sa'y (Ar.) – Çaba
sürûd (Fars.) – Ezgi, şarkı
gıyâs (Ar.): Yardım, destek
aşara fe aşara (Ar.): Onlarca
ṭabîb (Ar.) – Hekim
hâce (Fars.) – Hoca, efendi
'arrâf (Ar.) – Kâhin, falcı

[13/44-45] (1) tavâf eylediñiz ol ervâh ‘adîdetü’l-miḳdâr zerre kadar imdâda iḳtidârı olmayıp (2) Cenâb-ı Kâdir-i zî-şân kâred ba-üstüh^vân gelince kudretin i‘lân idip gencîne-i (3) ḥikmetinden tıbb-ı şifâyı iḥsân eyledi. Pes bu ni‘met-i ‘uzemânîñ ḥalâvetini (4) merâret-i mâziyeye karşı tavaḳûb fermân-fermâ-yı (ve beşşiri’ş-şâbiirine ellezîne izâ (5) eşâbet-hum muşîbetun ḳâlû innâ li ‘l-lâhi ve innâ ileyhi ‘r-râci‘ün⁴⁶) emrini ḳabûl birle bu efkâr-ı (6) ḥikmet-dişârı maṭmaḥ-ı inzâr idinerek ba‘de mâ evrâd-ı ḥamd ü şenâ ile meşḡûl (7) olacaḡıñuz der-kâr ise de bir vaḳt-ı raḫat ve bir hengâm-ı ferâḡat-ı mâderânelerinde (8) bi-mennihi ve kere-mihi te‘âlâ istiḫşâl bürü‘-i şifâya şâmil ve ifâde-i netice-i ḥüsn-i ‘avâḳible (9) ‘âmil bir iki ḳaşıde iltimâs iderim ki ḥîn-i şıḳâmda inşâd buyurduḡıñuz ‘Arabî (10) ḳaşa‘idi yazıp okuduḡça heṭlât-ı seyl-i ecfân ile ḡarîḳ-i âb-ı defîḳ (11) tûfân olan çeşm-i ferzendâneme kühl-i İşfahânî ve ḳatre-i tıbb-ı Loḳmânî ideyim. (12) Bir de ‘Arabîden ve Türkîden bundan aḳdem nazm ve inşâd buyurduḡıñuz ḡazel ve beste (13) leriñ evrâḳ-ı perişânını cem‘ ü taşḫîḥ idip ṭab‘ ü neşr ile ‘alâ-ḳadri’l-îmkân (14) ‘arşa-i ḡitide bir eṣer berâ‘at-ı faşîḥ-ḳılmañızı istirḫâm eylerim. Didikde ‘azîzim (15) raḡbetiñ ḥükmünce şükr-i selâmet ve şenâ-yı şıḫḫatî şâmil ‘aḳl irdüḡi kadar (16) şâyed bir iki ḳaşıde nazm idebilirim. Ancaḡ eş‘âr-ı sâbıḳam ‘adn-i merḳad-i ḥ^vâheriñde (17) bulunmaḡın faḳd-ı muḫarraḡdan soñra cümlesini iḫrâḳ eyledim. Zanniderim ki kitâb-ḥânede (18) ‘Arabîden ve Türkîden bir cüz‘-i ḳalîl bulunur. Fe-emmâ Fârisîniñ cümlesi kendi nezd-i nezâket me‘âbında bulunmaḡıla cüzdânile berâber ciger-i pür-şerm gibi ḳarîñ-i iltihâb (20) oldu. Vâlideñiñ şimdiden soñra ḳırâ‘at-ı ketb-i edeb ve tezkâr-ı eş‘âr-ı Türk

⁴⁶ Başlarına bir felaket geldiğinde “Biz Allah’a aidiz ve dönüşümüz ona olacak” diyerek sabır gösterenleri müjdele.

13 Kıymetli büyüklerimizin, yakınlarımızın ruhlarına ettiğiniz dualar, zerre kadar bir yardıma vesile olamadan Cenâb-ı Kadir ve yüce Allah kudretini gösterip hikmet hazinesinden şifa ilmini ihsan etti.

Bu büyük nimetin tatlılığını, geçmişin acılarına karşılık olarak

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde ‘Biz Allah’a aitiz ve yine O’na döneceğiz’ derler”⁴⁷ ayetine uyarak kabul ettiniz.

Bu hikmet dolu düşüncelerle meşgul olduğunuzu bilmekle beraber, yine de bir rahatlık anında, annenizin huzurlu bir vaktinde, Cenâb-ı Hakk’ın rahmetiyle tam bir şifaya kavuştuğunuzda, bu güzel sonucun sevinciyle birkaç kaside yazmanızı rica ederim.

Özellikle hastalığınız sırasında söylediğiniz Arapça kasideleri yazar-sanız, onları okudukça gözyaşlarımın seller gibi aktığı bu gönlüme, evlatlarımın gözlerine İsfahan gülü ve Lokman hekim damlası gibi bir teselli olur.

Bir de Arapça ve Türkçe olarak daha önce yazdığınız gazel ve bestelerin dağınık sayfalarını toplayıp düzenleyip bastırarak, dünyaya fasih ve güzel bir eser bırakmanızı dilerim.

Azizim, sağlığınıza kavuşmanıza şükürle ve sıhhatinize övgüyle aklımın erdiği kadar belki bir iki kaside yazabilirim. Ancak, önceki

⁴⁷ Kur’an-ı Kerim, 155. ayetin sonu ve 156. ayet: Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.

Tefsir: 155. âyetin sonunda “Sabredenleri müjdele” buyurularak yeniden sabra vurgu yapılmış; 156. âyetle bu sabrın imanla ve teslimiyetle bütünleşmiş bir sabır olduğu özellikle belirtilmiştir. Bu âyetler bir yandan Hz. Peygamber’le ona inanan ilk müslümanların sahip oldukları kesin imanla yüksek ahlâkı ve üstün moral gücünü yansıtmakta; bir yandan da örnek müslümanın karakteristik yapısını tanımlamaktadır. Bu yapının temel taşı Allah’a sarsılmaz iman, güven ve teslimiyettir; sadece Allah’a ait olduğumuzun ve en sonunda O’na döneceğimizin bilinci içinde, başarı ve kurtuluşu da yalnız Allah’tan beklemek, bu imanın bir ürünü olarak Allah karşısında her zaman ümitli ve iyimser olmak, düşmanlar karşısında da onurlu ve kişilikli olmaktır. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/162/155-157-ayet-tefsiri>

şiiirlerim o musibetli kayıptan sonra [Tevhide'nin vefatı] hep yakılıp yok edildi.

Sanırım kütüphanede Arapça ve Türkçe az miktarda bir şey kalmıştır. Farsçaların tümü ise sizin nezaket dolu ellerinizde, cüzdanınızla birlikte utanmış bir ciğer gibi yanıp kül olmuştur.

Annenizin bundan sonra edebiyat yazılarını okuması ve Türkçe şiiirleri hatırlaması için...

Edebî sanatlar

Teşbih

kühl-i İsfahânî ve kaṭre-i ṭıbb-ı Lokmânî (13/11)

Çocuğunun gözyaşlarını şifa bulsun diye İsfahan külüne ve Lokman Hekim'in ilacına benzetiyor. Burada hem teşbih hem telmih (Lokman Hekim) vardır.

- *Ciger-i pür-şerm gibi kaṭn-i iltihāb oldu* (13/19-20)

Yanık kalbi, utançla kızarmış ciğer gibi tasvir ediyor.

Teşbih-i belîğ (benzeyen ve benzetilen arasında açık bağlaçsız benzetme).

Telmih

- *ve beşşiri's-sâbirîn... innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn* (13/4-5).

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde,

*“Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.*⁴⁸

Kur’ân’a telmih; Bakara 155–156 ayetleri. Sabır temasıyla doğru-
dan bağlantılı.

- *ṭıbb-ı Loḳmânî* (13/11).

Lokman Hekim’e atıfta bulunmaktadır. Şifa, bilgelik ve ilahî kud-
reti hatırlatır.

İstiare

- *gencîne-i ḥikmetinden ṭıbb-ı şifâyı ihsan eyledi* (13/2-3).

Allah’ın kudreti “hikmet hazinesi” olarak kişileştirilmiş.

Seci

Örnekler:

*efkâr-ı ḥikmet-disârı matmaḥ-ı inzâr idinerek ba‘de mâ evrûd-ı ḥamd ü senâ
ile meşgûl olacağınız derkâr ise de...* (13/5-7).

Bu tür uzun cümleler, Nergisî tarzı bir süslülüğü andırsa da AyşTeymûrî’nin
üslubunda duygu her zaman ön plandadır; gösteriş değil, iç yanışı, ıstırap

⁴⁸ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/162/155-157-ayet-tefsiri>

hissedilir. Şüphesiz Ayşe Hanım'ın ıstırapı derin bir ıstıraptır.

Teşbih

gencîne-i hikmetinden tıbb-ı şifâyı ihsân eyledi. (13/2-3).

Allah'ın hikmet hazinesi “gencîne (hazine)”ye benzetilmiştir.

Bu, soyut bir niteliğin somut bir nesneye teşbihidir.

İstiare

ciger-i pür-şerm gibi qarîn-i iltihâb oldu. (13/19-20).

“Ciger” burada “kalp, gönül” anlamındadır. Gerçekte yanmıyor, ama acı çekiyor.

Bu, kapalı istiare örneğidir (duygusal acı, yanma üzerinden anlatılır).

gözyaşları tufan gibi seller gibi akıyor (13)

“Sel” ifadesi, aşırı gözyaşını anlatmak için istiareli kullanılmıştır.

Tenasüp

tıbb-ı şifâ, Luḳmân, ‘atr, İsfahân, çeşm (13)

Hepsi “sağlık, ilaç, güzellik” alanına ait kelimelerdir.

ḥamd ü senâ, ihsân, ni‘met, hikmet (13)

Dini-duygusal kavramlar aynı cümlede uyumlu biçimde dizilmiştir.

Bu, metnin ilahî minnettarlık vurgusunu güçlendirmektedir.

Tevriye

cüzdânıyla beraber ciger-i pür-şerm gibi qarîn-i iltihâb oldu. (13/19-20).

“Ciger” hem “kalp, gönül” hem de “gerçek” anlamında kullanılabilir.

Bu çift anlamlılık tevriyedir; ayrıca iç içe bir istiare de vardır.

Kinaye

gözüm yaşla doldu (13/10). sadece fiziksel gözyaşı değil, derin manevi acı da ima edilir.

ferzendâneme kühl-i İsfahânî (13/11).

“gözyaşlarını göze sürülen sürmeye çevirmek” kinayeli bir söylemdir; acı içinde bile güzellik arayışı anlatılır.

İktibas

(“ve beşşiri ş-şâbirîn ellezîne izâ eşâbethum muşîbetun kâ lû innâ li’llâhi ve innâ ileyhi râcî’ûn”) (13/4-5).

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde,

“Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.⁴⁹

Bakara 155–156’dan iktibas. Müellif, bu ayeti sabır, tevekkül ve teslimiyet temasını güçlendirmek için kullanır.

Cinas

“*ḥamd ü senâ*” ikilisi ritmik, ses tekrarına dayalıdır.

Bu musiki unsuru, metnin bir “nesir şiiri” havasında olmasını sağlar.

Mübalâğa

gözyaşlarımı tufan gibi akıttım (13/10-11)

cigerim yanıp tutuştu (13/19)

Bu abartılar, duygusal yoğunluğu artırır, özellikle anne-baba evladı kaybı sahnelerinde.

Tezat

ḥalâvet (tatlılık) (13-3) — *merâret (acı)* (13/4)

Cümlede: “bu ni‘metin halâvetini merâret-i mâziyeye karşı...”

Hayatın tatlılığı ve geçmişin acısı karşılaştırılarak duygusal denge sağlanmıştır.

⁴⁹ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/162/155-157-ayet-tefsiri>

tavâf (Ar.) – Dönme, dolaşma (Kâbe’yi tavaf etme)

ervâh (Ar.) – Ruhlar

adîdetü’l-mikdâr (Ar.) – Ölçüyle belirlenmiş, sınırlı (İfade)

zerre (Ar.) – En küçük parça, atom

imdâd (Ar.) – Yardım, destek

iktidâr (Ar.) – Güç yetirme

Cenâb-ı Kâdir-i zî-şân (Ar.) – Yüce kudret sahibi Allah

kâred ba-üstühvân (Fars.) – Güçlü, sağlam temelli iş yapan

kudret (Ar.) – Güç, kuvvet

i’lân (Ar.) – Duyurma, ilan etme

gencîne (Fars.) – Hazine

hikmet (Ar.) – Bilgelik, derin anlam

tıbb-ı şifâ (Ar.) – Şifa veren tıp, iyileştirme ilmi

ihsan (Ar.) – Bağış, lütuf

ni‘met-i ‘uzemâ (Ar.) – En büyük nimet

halâvet (Ar.) – Tatlılık

merâret (Ar.) – Acılık

mâzî (Ar.) – Geçmiş

fermân (Fars.) – Buyruk, emir

beşşiri’s-sâbirîn (Ar.) – “Sabredenleri müjdele” (Bakara 155)

musîbet (Ar.) – Sıkıntı, bela

efkâr (Ar.) – Düşünceler

hikmet-disâr (Ar.-Far.) – Bilgelik elbisesi

matmah-ı inzâr (Ar.) – Gözlenilen, bakılan yer

evrâd (Ar.) – Dua ve zikir metinleri

hamd ü senâ (Ar.) – Övgü ve yüceltme

derkâr (Fars.) – Hazır, elde

hengâm (Fars.) – Zaman, vakit

ferâgat (Ar.) – Boş vakit, serbestlik

bi mennhi ve keremihi te’âlâ (Ar.): Allah kendisinden yardım umulandır.

mâderâne (Fars.): Anne şefkatiyle

istihsâl (Ar.) – Meydana gelme, hasıl etme

şifâ (Ar.) – İyileşme

şâmil (Ar.): İçine alan, kapsayan

ifâde (Ar.) – Anlatma

netîce (Ar.) – Sonuç

hüsn-i avâkib (Ar.) – Güzel sonuçlar

âmil (Ar.): Yapan, eden

kâside (Ar.) – Kaside, nazım türü

iltimâs (Ar.) – Dilek, istek

inşâd (Ar.) – Şiir söyleme

‘Arabî kasâid (Ar.) – Arapça kasideler

seyl-i ecfân (Ar.) – Gözyaşı seli

garîk (Ar.) – Batmış, boğulmuş

kühl (Ar.): Sürme

katre (Ar.): Damla

İsfahânî (Fars.) – İsfahan’a ait

tıbb-ı Lokmânî (Ar.) – Lokman Hekim’in bilgeliği, şifalı tıp

akdem (Ar.): Çok, daha çok eski

naẓm (Ar.) – Şiir düzeni, nazım

inşâd (Ar.) – Şiiri sesli okumak

cem‘ ü taşhîh (Ar.) – Toplama ve düzeltme

tab‘ ü neşr (Ar.) – Basım ve yayım

‘alâ-kadr’il-ımkân (Ar.) – İmkân ölçüsünce

‘arşa-i gîfî (Fars.) – Yeryüzü sahnesi

berâ‘at-ı faşîh (Ar.) – Edebî açıklık, fesahat göstergesi

rağbet (Ar.) – İlgi, istek

hüküm (Ar.) – Karar

şükür (Ar.) – Teşekkür

selâmet (Ar.) – Esenlik

‘eş‘âr (Ar.) – Şiirler

sâbık (Ar.) – Önceki

adn (Ar.) – Cennetin en yüksek mevkii

merkad (Ar.): Yatmak, uzanmaktan mezar, kabir

hâher (Fars.): Kız kardeş

muharrak (Ar.): Harekete geçiren

ihrâk (Ar.): Yakmak

ẓann (Ar.) – Sanı, zannetme

kitâb-hâne (Fars.) – Kütüphane

cüz’-i kalîl (Ar.) – Küçük bir parça

Fârisî (Fars.) – Farsça

nezâket (Ar.) – İncelik, zarafet

me‘âb (Ar.) – Sığınak

cüzdân (Fars.) – Defter, kitapçık

ciger-i pür-şerm (Far.-Ar.) – Utançla dolu yürek

karîn-i iltihâb (Ar.) – Yanma, tutuşma içinde

ketb-i edeb (Ar.): Güzel şeyler (edebiyatla alakalı) yazan

tezkâr-ı eş’ar (Fars. + Ar.) Şiirlerin yâd edilmesi, akılda tutulması

[14/46] (1) ve ‘Araba heves ve rağbeti kalmayıp ba‘d-ez-in tilâvet-i tefâsîr-i
Kur‘an-ı ‘Azîmü‘ş-şân (2) ve mü‘tâla‘-i eḥâdiş-i nebevviyye-i füyûzât-
ı nişândan mâ‘adâya tākāt ve himmeti olmamağla (3) ketb-i mezkûreyi
saña bağışladım. Alıp ma‘hûd evrākdan miyânelerinde bula (4) çağını
cem‘ eyle kıyâsımca dīvân olacağ kadar yokdur. Ancak arzû-yı (5)
faṭānet-nümûn-ı necābetiñ üzre meydāna çıkacak liyākāt var ise ṭab‘
eyle didim. (6) Ol âftāb-ı kehf-i ‘uzletim ve mehtāb-ı şavma‘a-i i‘tikāt
ü vaḥdetim cüst-cûda (7) bezl-i mechûd idip bir kısmı evrāk-ı ketb ara-
sından ve birazını daḥı bu (8) hücre-nişîniñ kûşe-i kâşānesinden topla-
yıp tavzīb ü ta‘kîbe kûşış (9) ve noḡşanlarınıñ tekmîline merām ve
ḥ‘āhiş göstermesiyle maḡşadına mümāşāt (10) ve bu şüretle bir dīvân-
çeniñ vüçudı sa‘y-yi Maḡmûd ile işbāt olmuştur. Dest-i ḥāme- (11)
dārāne şâyân ve nazar-ı hüner-mendāne nümāyân olacağ metā‘-ı şenā
intifā‘ degil ise de (12) risten-i rikke-i tākāt-zenân ü yāften dest-gāh-ı
‘acz ü noḡşan bu kadar olabilir. (13) İ‘tirāfata iğtirāra ümîd-varım ki
bu eşer-i aḡḡārımıñ nazaran kesîr eşer-i müşeyyedân-ı mebānî-i (14)
kırtās u kalem ve nezd-i himmet-bülend-i dūr-i bînân ma‘ānî-i ḡaṭṭ-ı
raḡamda ḡumār-ı ḡacāleti arar (15) ve ḡicab-ı şerm ü ḡicābı nā-peḡîr
i‘tizār idilmeyip saḡāṭāt-ı vāzîḡasına yed-i beyzā-yı (16) ma‘mûriyyet-
sezā ve ḡalātāt-ı fāzîḡasına dāmen-i aḡmāz ve mestûriyyet revā göröl-
mesiyle (17) berāber ḡurûf-ı nüvîs-i ‘ācize-i emel-i enîsi mādāme‘l-
ḡayāt zîkr-i ḡamîl ile yād (18) ve ba‘de‘l-vefāt rūḡuna ihdā-yı fātiḡa ve
raḡmetle es‘ād buyurula. Ve İnnî etevesselü fî (19) ḡüsni‘l-ḡitām
bi‘şefā‘ati seyyidi‘l-enām ‘aleyhi efzālū‘şşalāti ve temme’s-selām.⁵⁰

⁵⁰ En güzel sonlandırma biçimi olan Peygamber Efendimiz (S.A.V) şefaatiyle bitirmek arzu-
sundayım.

14 [Türkçe] Arapçaya [şairler] olan istek ve rağbetim kalmadığından, bundan sonra Kur'an-ı azîmüşşan'ın tefsirlerini okumak ve Nebevî hadislerin feyzinden istifade etmek dışında başka bir şeye arzum ve gayretim olmayacağından, adı geçen yazmayı (kitabı) sana bağışladım.

Elindeki mevcut sayfaların arasında bulabileceklerini toplayabilirsin; bana göre bir divan olacak kadar metin yoktur. Fakat senin asaletine yaraşır bir yeteneğin varsa, onu bastır, dedim.

O uzlet mağaramın güneşi, yalnızlık mescidimin ayı olan (yani gözü-mün nuru) o kişi, meşguliyetle arayıp bulabildiği kâğıt parçalarının bir kısmını yazmalar arasından, bir kısmını da bu odanın köşesinden toplayarak düzenleme ve düzeltme gayreti göstermiş, eksiklerini tamamlamak için çalışmış, böylece “divançe” adını verdiğimiz bir küçük divanın oluşmasına sebep olmuştur.

Her ne kadar kalemimle ortaya çıkan bu sanat ürünü, ehil gözlerin beğenisine layık bir değer taşımasa da acz ve eksiklikle bu kadarını yapabildim.

Umudum odur ki, bu zayıf eserim, kalem ve kâğıt erbabının gözünde yüz kızartacak bir hata olarak görülmez; himmeti yüce olanlar, açık kusurlarımı hoş görüp, güzelliklerimi öne çıkararak değer verirler.

Yine dilerim ki bu aciz kalem sahibinin yazdıkları, yaşadığım müddetçe güzel bir hatırayla anılsın; ölümünden sonra da ruhuma bir Fâtiha ve rahmet ile dua edilsin.

“Ve şüphesiz ki ben, bu sonun güzelliğinde, insanlığın efendisi Hz. Peygamber'in şefaatine vesile olmayı dilerim. Allah'ın en güzel salât ve selâmı onun üzerine olsun.”

Edebî sanatlar

Teşbih

Âftâb-ı kehf-i 'uzletim ve mehtâb-ı şavma 'a-i i' tîkâf u vahdetim
(14/6)

Oğlunu hem güneş hem ay olarak nitelendiriyor: anne yalnızlığının karanlığında parlayan ışık.

Teşbih-i belîğ ve istiare birleşimi.

Risten-i rikke-i tâtakat-zenân ü yâftan dest-gâh-ı 'acz ü nokşân bu
ķadar olabilir (14/12).

Kadın kalemini (tâtakat-zenân: güçsüz kadınlar) iğneyle işlenen ince kumaşa benzetiyor.

Telmih

bi-şefâ'ati seyyidi'l-enâm (14/19).

Hazret-i Peygamber'e (sav) salât ve şefaât duası.

İstiare

ķurûf-ı nüvîs-i 'âcize-i emel-i enîsi (14/17).

Kendi yazılarını “aciz bir dostun umut dolu harfleri” olarak kişileştiriyor. Burada yazı, canlı ve dostane bir varlık gibi konuşur.

Tezat

ma'mûriyyet-sezâ - mestûriyyet revâ (14/16)

Yani bir yandan eserinin tanınmasını ister, öte yandan gizli kalmasını uygun bulur. Bu çelişki, kadın edebî öznesinin iç gerilimini yansıtır.

Seci

Makşadına mumâşât ve bu şûretle bir divânçenin vücûdı sa'y-i Maķmûd ile
isbât olmuşdur. (14/9-10).

Bu tür cümleler şiirsel bir ahenk taşır; klasik anlamda “nesir içinde nazım” üslubu oluşturur.

- ‘**Arab** (Fars.) – Arapça, Arap dili
ba‘d-ez-in (Ar.+Far.) – Bundan sonra
tilâvet (Ar.) – Okuma (özellikle Kur’an tilaveti)
tefâsîr (Ar.) – Tefsirler, yorumlar
Kur’ân-ı ‘Azîmü’ş-şân (Ar.) – Yüce, şanlı Kur’an
mütâla‘ (Ar.) – İnceleme, okuma
ehâdîs (Ar.) – Hadisler
nebeviyye (Ar.) – Peygambere ait olan
füyûzât (Ar.) – Feyizler, manevi bereketler
nişân (Fars.) – İşaret
mâ‘adâya (Ar.) – Bunların dışındaki şeylere
tâkat (Ar.) – Güç, kuvvet
himmet (Ar.) – Gayreti, azmi
ketb (Ar.) – Yazma, yazı
mez-kûre (Ar.) – Bahsedilen, adı geçen
ma‘lûm (Ar.) – Bilinen
evrâk (Ar.) – Kâğıtlar
miyânelerinde (Fars.) – Aralarında
cem‘ (Ar.) – Toplama
kıyâs (Ar.+Tr.) – Kanaat, karşılaştırma, değerlendirme
feţânet-nümûn (Ar.+Far.) – Zekâ örneği
necâbetiñ (Ar.) – Soyluluğun
mejdân (Fars.) – Orta
liyâkat (Ar.) – Yeterlilik, ehliyet
ţab‘ (Ar.) – Basım, yayın
âftâb (Fars.) – Güneşin, parlak ışığı
kehf (Ar.) – Mağara, inziva yeri
uzlet (Ar.) – Yalnızlık, inziva
mehtâb (Fars.) – Ay ışığı
şavma‘a (Ar.) – İbadet yeri (zâviye, tekke)

- i'tikâf (Ar.) – İbadet için inzivaya çekilme
vahdet (Ar.) – Birlik, yalnızlık
cüst-cû (Fars.) – Arayış
bezl (Ar.) – Sarf etme, harcama
mechûd (Ar.) – Çalışma, gayret
evrâk-ı (Ar.) – Kâğıtların
ketb (Ar.) – Yazı, yazma
dahı (Tr.) – Dahi, ayrıca
hücre-nişîn (Ar.+Far.) – Hücrede oturan, yalnız yaşayan
kâşâne (Fars.) – Ev, mesken
tavzîb (Ar.) – Düzenleme, tertip etme
ta'kîb (Ar.) – Takip etme
küşîş (Fars.) – Gayret, çaba
tekmîl (Ar.) – Tamamlanmasına
merâm (Ar.) – Amaç, niyet
havâhiş (Ar.) – Arzular
mümâşât (Ar.) – Uygunluk, uyum
sûretle (Ar.) – Bu şekilde, biçimle
dîvânçe (Fars.) – Küçük divan, küçük şiir mecmuası
vücûd (Ar.) – Varlık, oluş
sa'y (Ar.) – Çaba
Mahmûd (Ar., özel isim) – Mahmud (Ayşe Hanım'ın oğlu)
dest-i hâme-dârâne (Fars.) – Kalem tutarcasına
şâyân (Fars.) – Lâyık, uygun
nazar (Ar.) – Bakış, görüş
hüner-mendâne (Fars.) – Sanatkârane, ustaca
nümâyân (Fars.) – Görünen, belli olan
metâ' (Ar.) – Mal, eşya, ürün (mecazen eser)
senâ (Ar.) – Övgü, yücelik
intifâ' (Ar.) – Faydalanma, yararlanma

- risten** (Fars.) – Kurtulma, çözülme
rikke (Ar.) – Zayıflık, ince kâğıt
tâkat-zenân (Ar.+Far.) – Güçsüzler, zayıf kimseler (kadınlar kast ediliyor)
yâften (Fars.) – Bulmak, elde etmek
dest-gâh (Fars.) – Araç, imkân, vesile, eliyle...
‘acz (Ar.) – Güçsüzlük, yetersizlik
i‘tirâfat (Ar.) – İtiraf
iğtirâr (Ar.) – Gururlanma, gurur duyma
ümîd-vâr (Fars.) – Ümitli olma, bekleme, umma
eser (Ar.) – Eser
ahkâr (Ar.) – Değersiz, zayıf kimseye ait olan
kesîr (Ar.) – Çok, fazla
eser (Ar.) – Eser(ler)
müşeyyedân (Ar.) – Sağlamlaştırılmış, destekli
mebânî (Ar.) – Temellerin, yapılar
kırtâs (Ar.) – Kâğıt, yazı malzemesi
nezd (Ar.) – Katında, yanında
himmet-bülend (Ar.+Far.) – Yüksek gayretli, yüce ruhlu
dûr-bînân (Fars.) – İleri görüşlü kimseler
ma‘ânî (Ar.) – Anlamlar
hatt (Ar.) – Yazı, çizgi
humâr (Ar.) – Baygınca duruş
hacâlet (Ar.) – Utanma, mahcubiyet
hicâb (Ar.) – Utanma, perde
şerm (Fars.) – Utanç
hicâbı (Ar.) – Utanmayı
nâ-pezîr (Fars.) – Kabul etmez, dayanmaz
i‘tizâr (Ar.) – Özür dileme
sa‘âdât (Ar.) – Mutluluklar
vâzıh (Ar.) – Açık, belirgin olan

yed (Ar.) – El, kudret

beyzâ (Ar.) – Bembeyaz el (mecazen temizlik, iyilik)

ma‘mûriyyet-sezâ (Ar.+Far.) – Uyguna erişmiş, liyakatli

galâtât (Ar.) – Yanlışlar

dâmen (Fars.) – Etek

â‘mâş (Fars.) – Kapalı, örtülü

mestûriyyet (Ar.) – Örtülülük, gizlilik

revâ (Fars.) – Uygun, doğru

hurûf (Ar.) – Harfler

nüvîs (Fars.) – Yazar, yazı yazar

‘âcize (Ar.) – Âciz, güçsüz kimsenin

emel (Ar.) – Arzu, dilek

enîs (Ar.) – Dost, yakın olan

mâdâme‘l-hayât (Ar.) – Hayat sürdükçe, yaşam boyu

zîkr (Ar.) – Anma, hatırlama

hamîl (Ar.) – Taşıyıcı, üzerinde bulunduran

yâd (Fars.) – Anmak

ba‘de‘l-vefât (Ar.) – Ölümden sonra

ihdâ (Ar.) – Armağan etme, sunma

rahmet (Ar.) – Merhamet, rahmet okumak

es‘âd (Ar.) – Mutlu etme, mesrur etme

innî (Ar.) – Gerçekten ben

etevessele (Ar.) – Vesile kılarım, aracılık ederim

fî (Ar.) – İçinde

husni‘l-hitâm (Ar.) – Güzel bir sonla

bi‘ş-şefâ‘ati (Ar.) – Şefaitle, aracılığıyla

seyyidi‘l-enâm (Ar.) – İnsanların efendisi Hz. Muhammed (sav)

aleyhi (Ar.) – Onun üzerine

efzalu‘ş-şalât (Ar.) – En üstün salât, dua

temme‘s-selâm (Ar.) – Selam tamam olsun, selametle bitsin

Kaynakça

- A'îşe İsmet Teymûrî. (1303). *Hilyetü't-tırâz*. Kahire.
- Akkad, M. A. (1970). *A 'lâmü's-şî'r*. Beyrut.
- Ayyıldız, E. (2023). Âişe et-Teymûriyye: Mısır'da feminist harekete ilham veren Türk bir şair. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 23(1), 181–201. <https://doi.org/10.33415/daad.1203231>
- Booth, M. (1998). Al-Taymûriyya Aisha Ismat. In *Encyclopedia of Arabic Literature* (Vol. 2, p. 763). London.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). Kur'an-ı Kerim meali. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- El-Halawany, H. (2002). Women's education in the different Egyptian feminist discourses of veil in late 19th and through the 20th century. In *Focus Journal, Open Forum*. <https://www.escotet.org/in-focus/open-forum/women's-education-in-the-different-egyptian-feminist-discourses-of-veil-in-late-19th-and-through-the-20th-century/>
- Erbaş, N. (2019). 19. yüzyıl Mısır Arap Edebiyatında Aîşe et Teymûr'un modern şiirdeki yeri [Tez/İnceleme]. *Academia*. <https://www.academia.edu/>
- Fehmy, K. (1997). *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fehmy, K. (1998). The era of Muhammad Ali Pasha, 1805–1845. In M. W. Daly (Ed.), *The Cambridge History of Egypt* (Vol. 2, pp. 139–179). Cambridge University Press.
- Günel, F. (1989). A'îşe İsmet Teymûr. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 2). İstanbul.

- Günel, F. (t.y.). Ahmed Teymur Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-teymur-pasa>
- Hadis-i şerif (t.y.). *Sufizm ve İnsan*. Erişim tarihi: 3 Aralık 2025, <http://sufizm-veinsan.com/hadisler/siir.htm>
- Hatem, M. F. (2011). Gender and nation-building in nineteenth-century Egypt: The life and works of ‘A’isha Taymur. Palgrave Macmillan.
- İhsanoğlu, E. (2006). *Mısır’da Türkler ve kültürel mirasları*. İstanbul: IRCICA Yay.
- Kalyon, A. (2013). *Divan Şiirinin Nil’deki Sesi: Ayşe Teymûrî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalyon, A. (2015). Üç dilli şair Ayşe Teymûrî’den üç dilli gazel. *Journal of Turkish Studies*. <http://turkishstudies.net/>
- Kalyon, A. (2018). Mısırlı Divan Şairi Ayşe Teymûrî’yi şiirden uzaklaştıran ölüm: Kızı Tevhide’nin hayata vedası. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4636–4648. <https://doi.org/10.26450/jshsr.927>
- Kalyon, A., & Kalyon, F. (2014). Ayşe İsmet Teymûrî. In *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayse-ismet-teymuri>
- Kalyon, F. (2014). *Divan Şiirinin Nil’de Açan Çiçeği: Gülperî Hanım ve Güldeste-i Hâtırât*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kalyon, F. (2015). Gülperî Hanım. In *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara.
- Kalyon, F. (2020). Mısır Milli Kütüphanesinde bulunan Türkçe matbu divanlar. *Turkish Studies - Language and Literature*. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.41726>
- Kalyon, F. (2021). *Nil’in üç gülü: Çeşm-i Âfet, Ayşe Teymûrî, Gülperî Hanım*. In H. Aynur, D. Bayır, T. Zorlu, F. M. Şen, M. Makhlof, & J. P.

Hogendjik (Eds.), Ekmeleddin İhsanoğlu'na armağan (ss. 361–376).
Ötüken.

Kalyon, F. (2025). Mısırlı Divan Şairi Ayşe Teymûrî'nin hanımlara ithaf ettiği manzumeler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 904–916.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1708344>

Kalyon, F., & Osman, H. S. A. (2023). Mey Ziyade'den hareketle Ayşe Teymûrî'ye dair değerlendirmeler. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(97), 1957–1962.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8210039>

Kamal, H. (2014). Significant moments in Egyptian women's history: Aisha Taymur. United Nations Human Rights Council.
<https://docs.un.org/ar/A/HRC/24/17/Add.1>

Kamal, H. (2017). Women's writing on women's writing: Mayy Ziyada's literary biographies as Egyptian feminist history. In *Women's Writing on Women's Writing* (pp. 205–226). Routledge/Taylor & Francis.
<https://www.taylorfrancis.com/books/9780429608957>

Kamal, H. (n.d.). Towards a feminist literary pedagogy: Aisha Taymur and Charlotte Perkins Gilman. Academia.edu. https://www.academia.edu/7648376/Towards_a_Feminist_Literary_Pedagogy_Aisha_Taymur_and_Charlotte_Gilman

Mey Ziyâde. (1956). *Şâiretü't-tâli'a A'îşe Teymûr*. Kahire: Kelimât Neşr.

Ömer Rıza el-Kehhâle. (1984). *A 'lâmü'n-nisâ*. Beyrut.

Ömer Rıza. (1940). A'îşe İsmet Teymûr. *İslâm Türk Ansiklopedisi*, İstanbul.

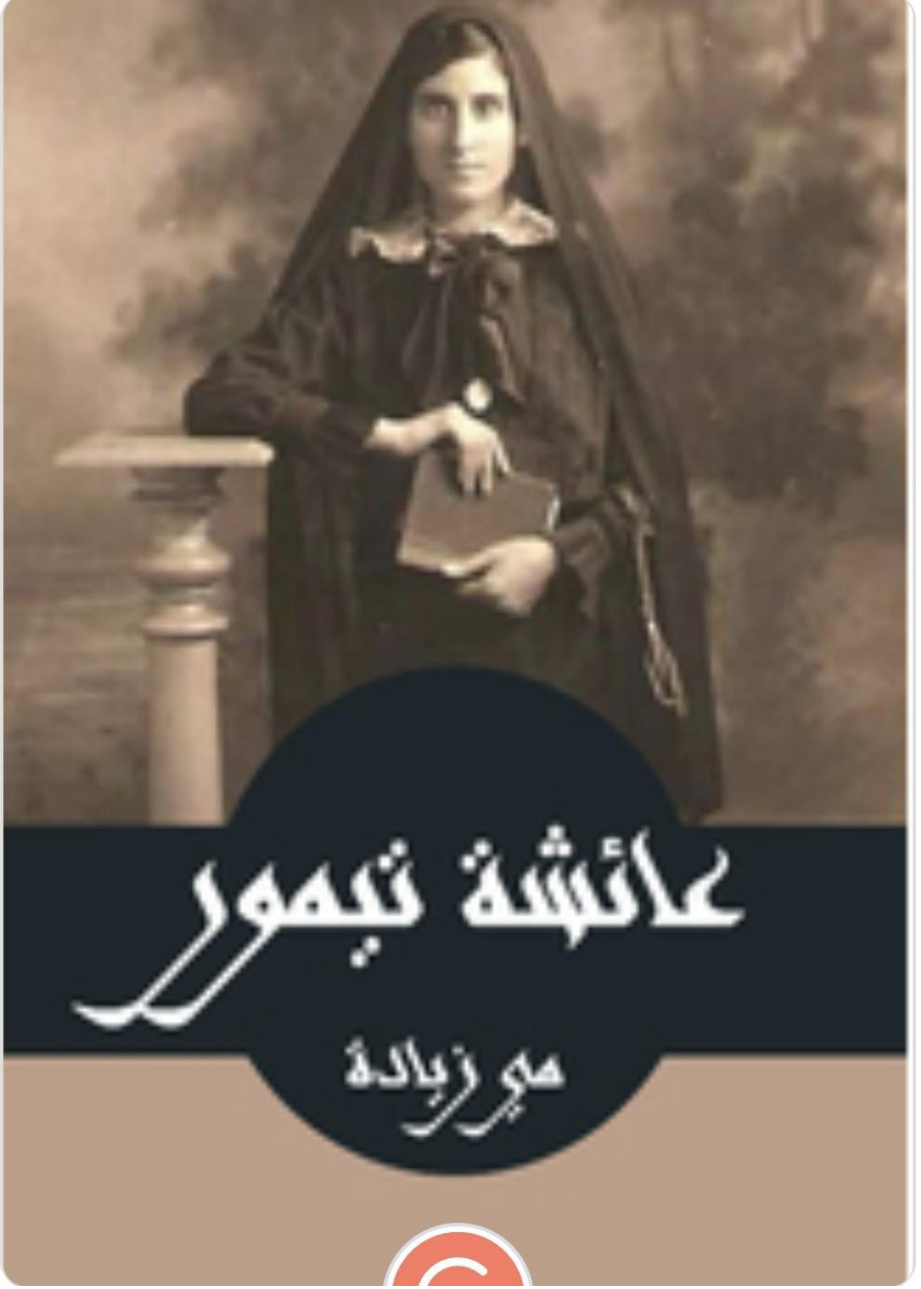
Saraç, M. A. Y. (1995; yay. 2014). Türk Edebiyatının Mısır'da unuttuğu bir şair: Aîşe İsmet Teymur. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, (1), 131–140.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ilmearastirmalar>

Tunç, S. (2012). *Kahire Sarayında bir hanım şair: Çeşm-i Âfet ve Divanı*.
Konya: Palet Yay.

Zeki Bey, M. E. (1998). *Meşâhir-i Kurd u Kurdistan* (Kürd ve Kürdistan ünlü-
leri) (M. Baban, M. Yağmur & S. Kutlay, Çev.). Apec & Özge Yayın-
ları.

Ekler

Mey Ziyade'nin şairin hayatını anlattığı kitap kapağı fotoğrafı

Şairin “Mir’ât el-Ta‘āmul fî el-Umûr” (مرآة التَّعَامُلِ فِي الْأُمُور) isimli eserinin kapak fotoğrafı

2013'te neşrettiğimiz Ayşe Teymûrî Divanı kapağı fotoğrafı

Divan'ın başındaki 14 sayfalık bölümün başlangıç kısmı

﴿ ٣ ﴾

﴿ خیر امة اخرجت للناس ﴾ سعادتہ سرالوار و جمال جلیلہ مہر نای جملہ
جملہ مستند اولیٰ اوزر، ﴿ ان من الشجر حکمة ﴾ حدیث شریف حکمت
الیفئل وایہ دار عبرت و اعتبار اولشد
صلی اللہ علیہ و علی آلہ واصحابہ الطاہرین ومتع بشفاغہ من ام املاتہ
من البشایین امین

ایدی بدلات ذکر معبود شاہراہ مقصودہ سلوک الیہیکہ مہد
طہولہ مکملی وسادی روا وندی رضاعت در امدادی رہین اثر و اولوب
جوارح صفریتم قدم ندیم نشوفا یولشد ہیرہند نمیز وقوا اولنجہ مادر
رشادت اثرم ستیرہ مصراع غافلہ جهان درد دشوار اندیشہ دائرہ زمان
اولان کرکک ثقلت معکلی نوروب کالہ فاش تالشی مقراض تریہ
جانخوش ایلہ قطع و م خطا تادیہ پیلہ دراز تہذیبی کہیروب اناہل امل
کوتاہ فرش تامل اراستہ وضع ایلک نلندیکرہ اشہ دایہ معشر زنان وخواجہ
اموزش دختران و کدھرمندان سہبات عرفان یونسج دقت شانلدر بیدزا
مخ اسانک و تارکستان پرستش کشت و کدرا باغ و بوستانہ محل یوقدر
زبدہ زہن فراغت رہبتک ہنوز پاک و صاف و زنگار اندوہ ادارہ خیل
و خدم و خانہ دین محفوظ و شفاف ایکن خط شاب کوشش و سعی ہونوال
زکات اشغالک چارپاسہ بند و جل متین ورزش ووعی مسار مہارت
شکار یتہ کند المیوب تحصیل ہر و معرفتہ ہمتی کورہیم وقبول ارشاد
مادرہ درجہ ارتباط ورشتی دلیہم دہرک پاشکاک شفت دستکافہ
یوقیر ہمت قصیری لوطرودوب کار نسج تراکت چ جگ تہذیبہ عبارت

﴿ ٤ ﴾

بسم اللہ الرحمن الرحیم
وہ نستین

﴿ ان والقلم ﴾ عجز دھندہ مدعیان بلاغت و بیان ﴿ وعل الانسان ما
لم یعلم ﴾ زبندہ صحائف قدرت وامکان اولنجہ نقطہ مصابیح انجمہ سہل
المانی زینت یاب وساطہ سطور اوسفید پرتاب ایلہ قرطاس ازرق عین
عبرتہای اولی الالبابہ بر حکم بر کتاب ایلان جناب رب متانہ حمد و ثنای
فراوان اولسونکہ نوع انسان زاویہ سینہ من صدوقہ کبر بلاغت و فہون
و کجیہ قلب فطانت ابن درج غرور باعث شہرین و زبان فصاحت بیان
شوخیان سر مکنونہ ودقائق در مصوئہ مفتاح قلاع غول المیوب فرقات
عظیم الشانہ ﴿ ولقد کرمنا فی ادم ﴾ نفس جلیلہ مکرم و اول انسان
ادراک شانک روح پر قوی روح چونند من منشر و خرم اولشد
واثر صلوٰت و تحف نسلبات اول صادق و تد امین رسول شہادت
کرم و فی شفاعت شہین مظہر سر ﴿ و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین ﴾
اقدنمہ اولسونکہ بشت علیہ رسالتہا یار ایلہ امت مرحومہ محمدیہ

Kahire'deki Ayşe Teymûrî Caddesi, başkentin Nil'e yakın ve gelişmiş semtlerinden (Garden City'de yer almaktadır.

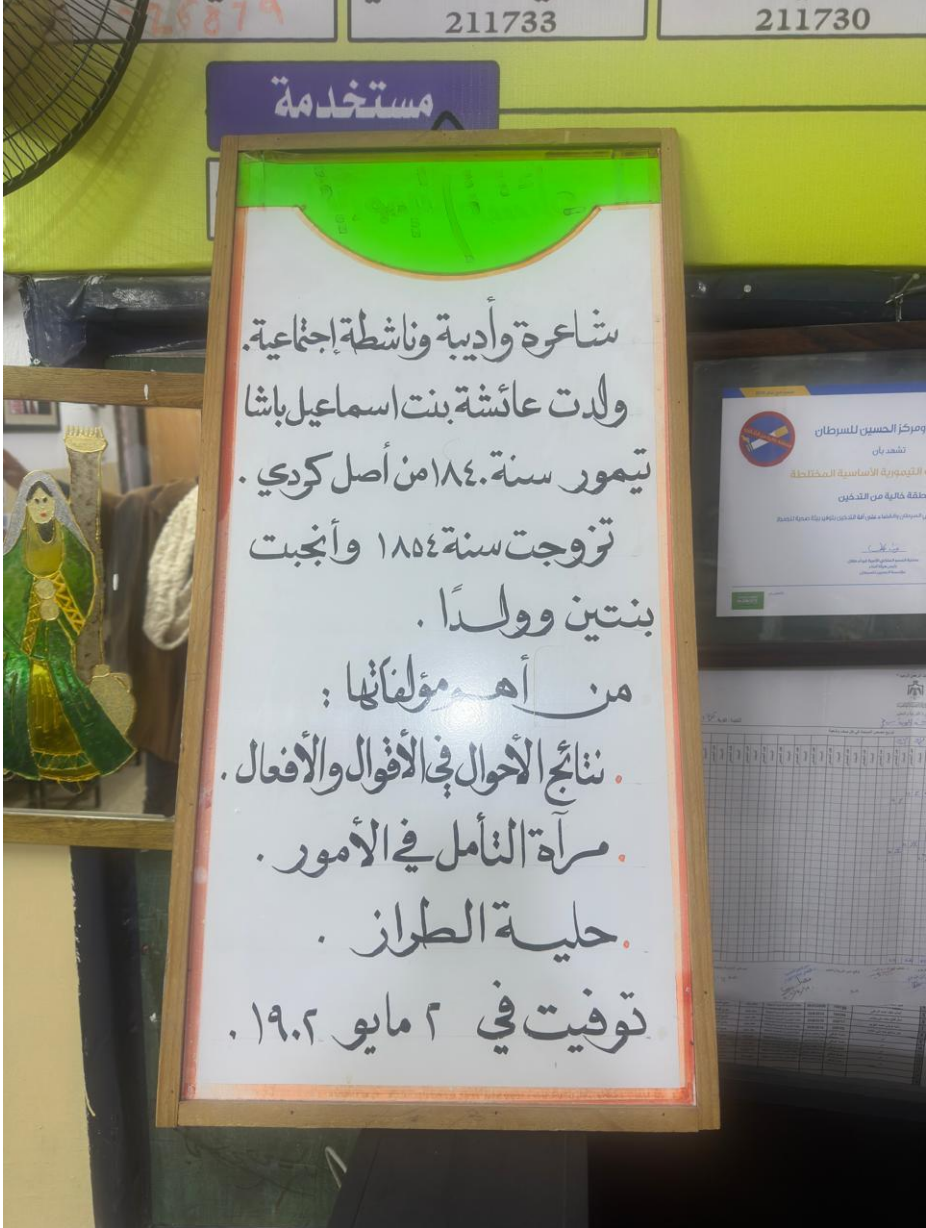
Ürdün'ün başkenti Amman'daki Aişe Teymûrî Caddesi: Ürdün Yarmouk Üniversitesi'nden öğrencimiz ve değerli dostumuz Mahir el-Kasajî ile.

Ürdün - İrbid – Koura bölgesinde şairin ismini taşıyan okuldan bir görünüm.

Okulun giriş holünde Aişe Teymûrî hakkında kısa bilgi veren pano

Panodaki kısa Arapça metnin Türkçeye tercümesi:

Áiše bint İsmail Paşa Teymur

Şair, edip ve sosyal düşünür

- Doğum: 1840, Kürt asıllı
- Evlenme: 1854
- Çocuk: İki kız, bir erkek

Başlıca Eserleri:

1. *Netâicü'l-Ahvâl* – Arapça mensur eser, 1305 / 1887-88
2. *Mir'âtü't-Teemmül* – Ahlâki-sosyal konular, 1310 / 1892-93
3. *Hilyetü't-Tirâz* – Arapça şiirler, 1303 / 1885-86

Vefat: 2 Mayıs 1902

Fas'ta Aişe Teymûrî isminin verildiği okulun giriş fotoğrafı

Mısır'ın Osmanlı idaresi döneminde Türkçe, özellikle Kahire sarayında önemli bir yer tutmuş; ülkede Türkçe telif eserler veren şahsiyetler yetişmiştir. İşte bu şahsiyetlerden biri de Aîşe İsmet Teymûrî'dir. Arapça, Türkçe ve Farsçaya bu dillerde eserler verecek kadar vâkıf olan Ayşe İsmet Hanım, 123 yıl önce vefat etmiş olmasına rağmen mücadelesi, yazdıkları ve fikirleriyle günümüzde de gündemdedir. Biz de bazı çalışmalarımızı Ayşe İsmet Teymûrî ekseninde yürütmüş ve ilk olarak Türkçe Divanı'nı neşretmiştik. Şu anki çalışmamız, 14 sayfalık mukaddime üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışma, 2013 yılında tarafımızdan yayımlanan Divan Şiirinin Nil'deki Sesi: Ayşe Teymûrî Divanı 'nda yer alan mukaddime kısmına dayanmaktadır.

İKSAD
Publishing House

ISBN: 978-625-378-449-2